

Çörçöktör / Masallar

Altay Türkçesinde masal karşılığı olarak *çörçök* kelimesi kullanılmaktadır. Altay masalları hacim olarak yarım ila yirmi sayfa arasında değişen uzunluklara sahiptir. Folklorist Sazon Saymoviç Surazakov'a göre masallar atasözlerine benzerler. Yalnızca atasözlerinde sorulara cevaplar kısa ve anlamlı kelimelerle verilir. Fakat masalarda cevap kahramanlar ve onların maceraları vasıtasıyla okuyucuya/dinleyiciye sunulur.

Surazakov Altay masallarını şu şekilde tasnif etmiştir:

1. Hayvan masalları
2. Korkunç Yaratıklarla Mücadeleyi Konu Edinen Masallar
3. Büyülü masallar
4. Sosyal konulu masallar
5. Çocuk masalları

Hayvan masallarında esasında hayvanlar kullanılarak insanların karakterleri ve yapıları konu edilmektedir. Mesela, *Taral* adlı masalda taral (servi kuşu) ile aç gözlü ve yalancı insan tipi, ayı ile dürüst ve ahlaklı insan tipinin karşılaştırılması yapılarak sonuçta iyi olan ödüllendirilir. *Kerik Baka* masalında ise iyiliğe kötülükle karşılık veren kurbağanın şahsında vefasızlık duygusu işlenmektedir. *Cüs Sağış* masalında ise tilki kullanılarak akılsız fakat kendini beğenmişlerin sonunun kötü olduğu vurgulanmaktadır.

Korkunç yaratıklarla mücadele konulu masallar insanla mitolojik yaratıklar arasında geçer. Bu tarz Altay masallarında *Ceek-Cılan*, *Ker-Cutpa*, *Almis*, *Moñus*, *Celbegen* adlı mitolojik yaratıkların ismi geçer. Bunların hepsi insanın düşmanıdır. Masalarda bunlardan en çok bahsi geçen Celbegendir. O çoğu kez yedi başlı olarak tasvir edilir. Altay masallarındaki Celbegen Anadolu masallarındaki devin karşılığıdır.

Sihirli Masalarda genellikle insan ve onun düşmanları arasında geçen macera anlatılır. Her ne kadar sihir ve olağanüstülükler fazlaysa da bu masalların özü insan hayatıdır. *Carım Kulak* masalında; Tek bir devesi olan yoksul bir ailenin dilenen çocuğunun sihirle başarı ve mutluluğa ulaşması anlatılır. *Cılanıñ Ercinezi*

masalında da insanın yılanı bile olsa yaptığı yardımın karşılığını alacağı anlatılmaktadır. Bu masalda bütün canlıların dilini anlama isteği olan insan duygusu işlenmektedir. Masal kahramanı yangından kurtardığı yılanın verdiği yumurtayı yutunca bütün canlıların dilini anlar. Sihirli masallar diğer masallara göre daha uzun ve üslûbu daha güzeldir.

Realist masallar daha çok aile içi masallardır. Bunların kahramanları büyük yenge küçük kardeş, büyük ağabey küçük erkek veya kız kardeşlerdir. Bu masalarda olağanüstülük unsurları çok fazla görülmez. Bunlarda sosyal hayatın izleri ve aile yapısı açıkça görülür. İyi kalpli kahramanın kendisine kötülük yapmak isteyen kötü kalpli yakınlarıyla mücadelesi anlatılır. Bu tip masallara verebileceğimiz en iyi örneklerden biri *Smaru* masalıdır.

Altay folkloruyla ilgili ilk çalışmaları Nikolay İvanoviç Ananin yapmış olmasına rağmen konuyla ilgili derli toplu ilk malzemeleri Radloff neşretmiştir. 1859 ve 1871 yılları arasında on iki yıl Barnaul'da kalan Radloff bu süre içinde Sibiry'a'da derleme çalışmalarında bulunmuştur. Altay Türkleri arasına 1960 ve 1861 yılları arasında gelmiş, Barnaul'da Bayat boyuna mensup Yakov adlı birinden, Mıytu'da Caras, Oñdoy'da da Balagıs adlı destancılardan derleme yapmıştır. Fakat onun malzemesinin bir çoğu kendisine M.V. Çevalkov tarafından verilmiştir. Çevalkov Altay Türklerinin ilk modern şairidir. O uzun yıllar bölgedeki misyonerlere tercümanlık yapmıştır. Radloff kendi derlediği ve Çevalkov'dan aldığı malzemeleri (8 masal, 6 destan, 6 hikâye, 50'den fazla türkü, 100'den fazla atasözü ve bilmece, 4 tekerleme) 1866 San Petersburg'da yayımlamıştır. Aynı eser 2000 yılında Türkçeye çevrilerek Türkiye'de de yayımlanmıştır. Yaklaşık 150 yıl boyunca Türkiye Türkçesine kazandırılmamış olan bu neşirde metinlerin orjinallerinin bulunmaması bir eksikliklerdir.

Altay folkloru ve dolayısıyla masallarıyla ilgili olarak çalışmalar yapan üçüncü isim Vasiliy İvanoviç Verbitsky'dir. (1827-1890) Bir misyoner olan Verbitsky 1853 yılında geldiği Altay'da 1890 yılına kadar yani

otuz yedi yıl kalmıştır. Bu süre içinde Verbitsky diğer misyoner arkadaşlarıyla birlikte Altay Türkçesinin ilk gramerini ve sözlüğünü hazırlamıştır. Bunların dışında *Altayskie İnorodtsı* adlı eserinde 2 masalla birlikte 4 destan, 29 türkü, 139 atasözü ve bilmece yayımlamıştır. Bunların derlenmesinde Çevalkov'un büyük yardımları olmuştur.

Verbitsky'nin çalışmalarını müteakip değerli çalışmaları olan Grigoriy Nikolayeviç Potanın (1835-1920) de defalarca Altay'a (hatta Moğolistan'a) gelmiş, coğrafi etnografik ve folklor malzemeleri derlemiştir. Bu gezileri sonucunda topladığı malzemeleri dört cilt halinde yayımlamıştır.¹ Altay Türkçesi bilmeyen Potanın'e bütün malzemeleri Çevalkov tercüme etmiştir. Bu eserde destanlar, gelenekler, görenekler, boylar hakkındaki bilgilerle birlikte masallar da mevcuttur.

1909 yılında V. Hvorov Altın Köl'ün kıyısındaki Artıbay'ta yaşayan Porfiriy Parayev adlı masalcıdan derlediği Tuba boyuna ait iki masalı 1915 yılında yayımlamıştır.²

Sovyet devriminden sonra yayımlanan ders kitapları içinde metin olarak folklor malzemelerine de yer verilmiştir. 1926 yılında neşredilen "Taň Çolmon" adlı okuma kitabında Ç.A.Çunijekov'un yazdığı "Argımak", "Ercine", "Sañıskan la Sıgırgan"... gibi masallar yer almıştır. Altay masallarının ilk toplu basımını Altay ressam Çoros Gurkin ile Rus şair G. Vyatkin 1926'da Rusça olarak Novosibirsk'te yayımlamışlardır.

1934 yılında Moskova'da Sovyet Yazarlar Kurultayı'ndan sonra bütün Sovyet topraklarında olduğu gibi Altayların folkloruyla ilgili malzemeleri derleme ve yayımlama faaliyetleri de artmıştır. 1935 yılında bazı Altay masalları Moskova'da "30 Dey" (30 Gün) adlı derginin üçüncü sayısında yayımlanmıştır. Ak-Şili masalı ise "Oyrotskiy komsomolets" adlı gazetede yayımlanmıştır.³ 1930-40'lı yıllarda yapılan derleme ve bunları yayımlama çalışmaları her ne kadar ivme kazanmış olsa da bu çalışmalar daha çok destanlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde derleme çalışmalarına damgasını vuran en önemli isim aynı zamanda bir şair ve yazar olan Altay Türkü P. V. Kuçiyak olmuştur. Kuçiyak'ın yaptığı derlemeler müteaddit defalar yayımlanmıştır. Fakat masallar açısından en önemli yayın, ilk olarak 1937'de Novosibirsk'te "Skazki Altaya" adıyla yayımlanan masal kitabıdır. Bu kitapta yirmiden fazla masal metnine yer verilmiştir. Neşredildikten sonra yoğun ilgi gören bu kitap "Altayskie Skazki" adıyla 137'de Moskova'da, 1951 ve

1954 yıllarında "Altay Çörçöktör" adıyla ve Altay Türkçesiyle Gorno-Altaysk'ta, sonra tekrar 1952'de Novosibirsk'te, 1955'te ise Barnaul'da yayımlanmıştır. Eser "Altay Comoktoru" adıyla Kırgızca olarak 1968'de de Frunze'de yayımlanmıştır.

1940'lı yıllarda Altay folklorunda destancı N.U. Ulağaşev'den yapılan derlemeler önemli yer tutar. Bu yıllarda Ulağaşev repertuarıyla âdetâ Altay destanlarını tek başına tarihin derinliklerinden ilmin hizmetine sunmuştur. Bu sebeple destan derleme ve yayımlama çalışmaları fazladır. Fakat Ç. Çunijekov ve V. Yabıkov masal metinlerinden oluşan bir kitap çıkarmışlardır.⁴ Çunijekov 1945 yılında çocuklar için bazı Altay masallarını manzum olarak yayımlamıştır.⁵

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllar ise, Ulağaşev'den sonra yetişen genç destancı A.G. Kalkin'den yapılan derlemelerle Altay folkloruyla ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. 1949 yılında Dağlık Altay'da Pedagoji Enstitüsü'nün kurulması, 1952 yılında Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün açılmasıyla folklor malzemelerini derleme ve yayımlama çalışmaları artmıştır. Bu yoğun metin çalışmalarının aksine teorik çalışmalar oldukça azdır.

Bu metin neşirleri arasında *Altay Albatınıñ Çörçöktör*⁶ (Altay Halkının Masalları) adlı masal kitabı 1954 yılında yayımlanır. Kitapta bir çoğu hayvan masalı olmak üzere on dört masal vardır. Aynı adla ikinci bir kitap⁷ 1966 yılında neşredilmiştir. Bu eserde de yine bir çoğu hayvan masalı olmak üzere on iki masal metni mevcuttur. Bunlara ilave olarak biri tarihsiz olmak üzere *Altay Çörçöktör*⁸ (Altay Masalları) adıyla iki masal kitabı yayımlanmıştır. Tarihi belirtilmeden basılan kitapta yirmi bir masal metnine yer verilmiştir. Yine bunların bir çoğu da hayvan masalıdır. Ünlü Altay şairi L.V. Kokışev'in redaktörlüğünde basılan *Altay Çörçöktör (1962)* adlı kitapta dokuz masal vardır.

Altay folkloru ve dolayısıyla masal metinlerinin müstakil neşrine 1990'lı yıllara kadar bir süre ara verilir. 1993 yılında Üç-Sümer yayınları arasında *Altay Çörçöktör*⁹ adlı bir kitap yayımlanır. Bu kitap diğer neşirlere nazaran daha ilmî bir yayındır. Eserde Altay Türklerinin güney ve kuzey boylarının masallarına yer verilmiştir. Daha önceki kitapların tamamı edebî dille yayımlandığı halde bu kitapta derlenen ağızın özellikleri mümkün olduğunca muhafaza edilmiştir. Kitabın *Kire Sös* (Söz Başı) kısmında belirtildiği üzere Çalkandu boyuna ait masallara çok az müdahale edilmiştir. Tuba masallarını ise kaynak kişi M. Altayçinov edebî dille yazmıştır.

1 G.N. Potanın, Oçerki Severo-Zapodnoy Mongoli, San Petersburg, 1883.

2 Trudi tomskogo Obşcestva İzuçeniya Sibiri, t. III, vip. 1, Tomsk, 1915

3 Ak-Şili, yazan S. Tobokov, Rusçaya çeviren B. Kairskiy, "Oyrotskiy komsomolets" gaz. 14 Aralık. 1935.

4 Ç. Çunijekov, V. Yabıkov, Çörçöktör, Oyrot-Tura, 1941.

5 Ç. Çunijekov, Baldardıñ Çörçöktörü, 1945; ikinci baskı için bk. 1957.

6 Altay Albatınıñ Çörçöktörü, Red. L. Kokışev, Gorno-Altaysk, 1954.

7 Altay Albatınıñ Çörçöktörü, Red. Z.S. Surazakova, Gorno-Altaysk, 1966.

8 Altay Çörçöktör, Red. E. Plehanova, Gorno-Altaysk, ?.

9 Altay Çörçöktör, Red. L. V. Kokışev, Gorno-Altaysk, 1962.

Kitapta altı hayvan masalı (tındular kereginde çörçöktör), on bir sihirli masal (kuulgazıdu çörçöktör), üç tane de realist masal (con ortodo cadın-cürüm kereginde) olmak üzere yirmi masal metni mevcuttur. Ayrıca eserde kaynak kişiler hakkında bilgi, M.A. Tolbina tarafından yazılan *Altay Kuulgazıdu Çörçöktördiñ* Marı (Sihirli Altay Masallarının Stili) adlı bölüm, bibliyografya ve sözlük mevcuttur.

1993 yılında esasında bir kayçı (destan anlatıcısı) olan N.K. Yalatov *Çañkır Tuulardıñ Çörçöktörü*¹⁰ (Çakır Dağların Masalları) adlı bir masal kitabı hazırlamıştır. Bu kitap da Üç-Sümer yayınları arasında çıkmıştır. Eserin başında T. Şincin tarafından *Altaydıñ Oygor Çörçökçizi* başlığında N.K. Yalatov hakkında bilgi verilmiştir. Eserde bir çoğu daha önce yayımlanmış olan on yedi masal mevcuttur. Bunların dışında seksen sekiz sayfalık eserin yetmiş altıncı sayfasından itibaren Altay inanışları ve otuz altı atasözü kitaba eklenmiştir.

Bayat boyunun masallarını A. Tıdıkov *Bayat Çörçöktörü*¹¹ (Bayat Masalları) adıyla hazırlamış, eser Üç-Sümer yayınları tarafından 1994 yılında basılmıştır. Kitabın adının masal olarak verilmiş olmasına rağmen ilk yirmi sayfasında bayat boylarına ait atasözleri, alkışlar, ninniler, kojonlar (şarkılar), düğün kojonları yer almaktadır. Eserin 21-51. Sayfaları arasında yedi masal metni verilmiştir.

Bu müstakil neşirlerin dışında bazı folklor kitapları ve antolojilerinde de masal metinlerine yer verilmiştir. *Altayskiy Folklor*¹² (Altay Folkloru) adlı eserde Çalkandu boyunun folkloruna ait malzemeler aynı sayfa içinde

Çalkandu ağzı ve Rusça olarak karşılıklı verilmiştir. Kitabın Giriş kısmını M.Ç. Çumakayeva yazmıştır. Eserde üç destan, on altı masal, otuz üç efsane, alkışlar, şarkılar ve sözlük kısmı vardır.

Yukarıda incelenen ve doğrudan folklorla ilgili olarak hazırlanmış kitapların dışında Altay masallarıyla ilgili en önemli kaynaklar N.A. Baskakov'un Altay ağzlarıyla ilgili hazırladığı dil çalışmalarıdır. Bunlardan ilki araştırmacının Tuba diyalektini incelediği Dialekt Çerneviñ Tatar (Tuba-Kiji)¹³ adlı eseridir. Baskakov bu eserinde dokuz sayfalık dil incelemesinden sonra eserin tamamını folklor malzemesine ayırmıştır. Eserde şarkılar, bilmeceler, ay adları ve destan ve efsanelerin yanısıra on masal metnine yer vermiştir. Baskakov'un ikinci çalışması Kumandı ağzını incelediği çalışmadır.¹⁴ Bu eserinde de Baskakov geniş bir dil incelemesinden sonra diğer sözlü edebiyat türlerinin yanında yirmi sekiz masala yer vermiştir. Baskakov Çalkandu ağzıyla ilgili çalışmasında ise on tane Çalkandu masalı yayımlamıştır.¹⁵

Altay masallarıyla ilgili metin neşirleri içinde önemli olanlardan biri *Er-Samır*¹⁶ adlı destan antolojisidir. Bu kitapta destan anlatıcısı N.U. Ulağışev'in anlattığı dokuz destanın yanısıra İvanak, Sınaru, İristu ve Çelmeş adında dört masal metnine de yer verilmiştir. K. İ. Maksimoviç tarafından hazırlanan ve Teletüt boyuna ait folklor malzemelerini içeren Altay Folklor¹⁷ adlı kitapta destanlar, gelenek, görenek, inançlar ve şarkıların yanısıra *Kara-Kaan Abışka*, *Paltır-Tas* adlı iki masal da mevcuttur.

Çörçöktör / Masallar

KÖZÖDÖY

Ozo-ozo, ozo çakta kulaştan uzun sındu, arşınnañ calbak carındu da bolzo, üyde üç uulımañ öskö ne de cok sürekey cöktü apşıyak curtagan emtir. Caan uulımañ adı Carın, orton uulı Topçı, kiçü uulı Közödöy boltır.

Apşıyaktıñ küçi-çağı çıgıp, katan söögi kadıp, üülekonogı cuuktay bererde, uuldarın cuup, kerees sözün ayttı: “Men aylı-kündü ak carıktañ ıray berzem, meni Ak-Kajattıñ edegine aparala, sler üçü selijip turup bir tünneñ meniñ canımda oturıgar, onıñ soñında söögimdi cazap cakşı tudup salıgar”.

- Bis selijip turup, slerdiñ canıgarda oturaris – dep, eki caan uulı adazın büdümçilediler. Kiçü uulı Közödöy neni de aytpay çımçayın oturdı, cañıs la köziniñ cajın çamçazınıñ edegile arçıp turdı.

Ertengi künniñ eñirinde apşıyak cada kalgan. Uuldarı adazınıñ kerees cakıltazın büdürüp, onıñ söögün Ak-Kajattıñ edegine aparıp saldılar.

Eski eski, eski çağda boyu kulaştan uzun, arşından biraz geniş omuzlu da olsa, evinde üç oğlundan başka hiçbir şeyi olmayan bir ihtiyar adam yaşamış. Büyük oğlunun adı Carın, ortanca oğlunun adı Topçı, küçük oğlunun ise Közödöy imiş.

İhtiyar güçten düşüp, kemiği sertleşip, eceli yaklaştığında, oğullarını toplayıp, vasiyetini söylemiş: “Ben aylı, güneşli dünyadan ayrıldığımda, beni Ak-Kajat'ın eteğine götürerek siz üçünüz sırasıyla birer gece benim yanımda bekleyin, sonra size söyleyeceklerimi de iyi dinleyin.”

- Biz sırasıyla durup, sizin yanınızda otururuz, diye iki büyük oğlu babalarına söz vermişler. Küçük oğlu Közödöy ise hiçbir şey söylemeden öylece oturmuş, yalnızca gözyaşını gömleğinin ucuyla silip durmuş.

Ertesi gün akşam vakti ihtiyar ölmüş. Oğulları babalarının vasiyetini yerine getirip, onun cesedini Ak-Kajat'ın eteğine getirmişler.

Baştapkı tün caan uulı Carın adazınıñ canında tañ atkança oturar kerek bolgon. Ce Carın bararga küçsinip, kiçü karındajın Közödöydi cımjadı (aybıladı): “Sen, ekem, adabıstıñ canına meniñ ordıma tañ carıgança oturzañ, men sege kara çekpen tonımdı bererim”.

Közödöy cöpsinele, Ak-Kajattıñ edeginde adazınıñ canında köziniñ cajın arçıp oturarda, apşıyak bajın ködürüp suradı: “Bu sen, caan uulım, Carın ba?”

- Cok adam, bu men – Közödöy.

- Caan uulıma bir süme-sös aydarga sanangam, ce ol kelbegen bolzo, kiyninde sege aydarım – deyle, apşıyak közin cumup oyto cada berdi.

Tañ carıp, kızıl kün Ak-Kajattıñ üstine oynoy bererde, Közödöy akazınañ suradı: “Ce, aç, cakıltagardı büdürüp koydım, kara çekpen ton kayda?”

- Me, see tenekke, kara çekpen ton! – deyle, Carın karındajın sabap turup üydeñ ıyğara sürdi. Közödöy açınala, toygonço ıylap aldı.

Eñirde apşıyaktıñ orton uulınıñ barar küünü cok bolordo, baza la Közödöydi aybıladı: “Sen, ekem, meniñ ordıma adabıstıñ canında tün ötkönçö oturıp kelzeñ, men sege tülkü cakalu kara kiliñ tonımdı bererim”. Közödöy baza la moynoşpodı.

Ak-Kajattıñ edeginde adazınıñ canında köziniñ caji tamçılöp oturgança adazı örö öñdöyüp: “Bu sen, orton uulım, topçı ba?” – dep suradı.

- Co-ok, ada, bu men – Közödöy.

- Topçıga aydar sözüm bar bolgon, ce ol kelbegen bolzo, kiyninde see aydarım – deyle, apşıyak közin cumup, oyto cada bergen.

Közödöy aylına kunukçıl canıp, emeş tunanıp – uyuktap alala, topçı akazınañ suradı:

- Ce, adabıstıñ canında kızıl kün cayılğança oturala keldim, kajı, tonıgardı bereer?

- Akır, emeş sakıp al men sege tülkü cakalu kara kiliñ tondı bererim! – deyle, topçı akazı ilmektegi kamçızın ala koyıp, Közödöydi üydeñ tuy tokpogın berip turup ıyğara sürdi.

Üçinçi kün eñirde Közödöy adazınıñ canına boyı kelip, çımçaay oturarda, apşıyak bajın örö ködürele, suradı: “Közödöy balam, bu sen be?”

- Eye, men adam.

- Meniñ cakıltaımdı cañıs sen büdürdiñ, oçı uulım. Sen mendiy ok uzak-möñkü caştu bolorıñ dep, adazı Közödöygö ayttı. – Bir öydö sürekey caan ırıs bolor sege. Meniñ söögim salatan Ak-Kajattıñ kün ıyğar canında caan kuy bar. Kandıy-bir öydö kerek bolo berze, ol kuyga barla, cerdi-suunu aydı-kündi alkap, aş-kursak taştap, (bajırıp, mürgüp) surazañ, ol kuydıñ ejigi açılar, onıñ içinde kuulgazın tulbar – argımak at bolor. Ol atka minzeñ, sen ondıy ok kuulgazın bolorıñ: baatır boloyın dezeñ, baatır bolorıñ: terbezen-tastarakay bolorgo sananzañ, terbezen büdüştü bolup kubula bereriñ. Ak – mal, alkı-cööjö, ırıs sege onoñ tabılar – dep aydala, adazı közin cumup, oyto cada berdi.

İlk gece büyük oğlu Carın'ın tan atana kadar babasının yanında beklemesi gerekiyormuş. Fakat Carın gitmek istememiş, küçük kardeşi Közödöy'ü çağırmış: “Sen, kardeşim, babamın yanına gidip tan atana kadar benim yerime beklersen, sana kara çuhadan paltomu veririm.”

Közödöy kabul edip, Ak-Kajattıñ eteğinde babasının yanında gözünün yaşını silip otururken, ihtiyar başını kaldırıp sormuş: “Sen büyük oğlum Carın mısın?”

- Hayır, babam, benim, Közödöy.

- Büyük oğluma söyleyecek sözüm vardı, fakat madem ki o gelmemiş, daha sonra sana söylerim, diyerek ihtiyar gözünü kapatıp tekrar yatmış.

Tan atıp, kızıl güneş Ak-Kajattıñ üstünde oynamaya başladığında, Közödöy ağabeyine sormuş: “Eh, ağabey, isteğınızı yerine getirdim, kara çuhadan palto nerede?”

- Pöh, senin gibi bir deliye kara çuhadan palto ha! diyerek, Carın kardeşini döverek evden çıkarmış. Közödöy kızıp, ağlamış.

Akşam ihtiyarın ortanca oğlunun gitmeye gönlü olmamış, o da Közödöy'i çağırmış. “Kardeşim, sen gidip gece bitene kadar babam yanında benim yerime bekleyip gelersen sana tilki yakalı paltomu veririm.” Közödöy direnmeyip kabul etmiş.

Ak-Kajattıñ eteğinde babasının yanında gözünün yaşını akıtıp otururken babası kalkıp: “Bu sen, ortanca oğlum Topçı mısın?” diye sormuş.

- Hayır, baba, benim, Közödöy.

- Topçı'ya söyleyeceklerim vardı, fakat madem ki o gelmedi, sonra sana söylerim, diyerek ihtiyar gözünü yumup, tekrar yatmış.

Közödöy üzüntülü evine dönüp, biraz dinlenip, uyuduktan sonra, ağabeyi Topçı'ya sormuş:

- Evet, babamızın yanında kızıl güneş açana kadar oturup geldim, hani palton nerede?

- Dur bakalım, biraz bekle ben sana tilki yakalı kara kadife paltoyu vereceğim! diyerek, ağabeyi Topçı askadaki kamçıyı alıp, evdeki tokmağıyla tokmaklayıp çıkarmış.

Üçüncü gün akşam Közödöy babasının yanına kendisi gidip, oturduğunda ihtiyar başını kaldırıp sormuş: “Közödöy balam, sen misin?”

- Evet, benim babacığım.

- Benim isteğimi yalnızca sen yerine getirdin, küçük oğlum. Sen benim gibi uzun ömürlü olacaksın, demiş babası Közödöy'e. Bir zaman gelecek sen çok mutlu olacaksın. Benim cesedimin olduğu Ak-Kajattıñ doğusunda Taseñir adlı kayanın altında bir mağara var. Bir gün ihtiyacın olursa, o mağaraya gidip, topırağa, suya, aya güneşe dua et, yiyecek saçı saç (baş eğip, dua et) o mağaranın kapısı açılır, o mağaranın içinde sihirli tulpar, argımak atı var. O ata binersen, sen de onun gibi sihirli olursun, bahadır olmak istersen, bahadır olursun, dilenci, tastarakay olmak istersen dilenci görünümlü olursun. Ak mal, servet, zenginlik senin olur, diyerek babası gözünü yumup, sessizce yatmış.

Tañ carıp, kızıl kün öksöy bererde, uuldari apşiyaktıñ aytkanıla, onıñ söögin Ak-Kajattıñ edegine möñküley saldılar.

Adazı cogıñañ curtaganı ta kança kirezi öy ötkön bolbooy: ta as, ta köp – biler arga çok. Bir kün Közödöy açalarınıñ cajtıtı ermekteşken kuuçının bolgobos canıñañ uktı. Caan açazı Topçığa ayttı: “Erten Ayazak-Kaan margaan ederge turganı kereginde carlagan dep uguldu. Margaanda ceñgen kijige Ayazak-Kaan Ay-Aru dep kızın berer”.

Topçı Carınga aydat: “Ondıy bolzo, ekü baza baralı. Kerde-marda ırıs kelijer bolor bo?”

Közödöy ondıy kuuçındı ugala, açalarınıñ bilbeeçi kiji bolup suradı:

- Sler kayda bararga şıydınıp turaar? Meni kojo aparzaar.

Adaları katırıştı:

- Körzöñ, tenek neni aydat! Ozo cırtık, samtar çamçañdı aaylap cazap al. Oyndo bararıñ.

-Adaları margaanda turujarga atana bererde, Közödöy Ak-Kajattıñ kün çıgar canında Taseñir kayaga cedele, börügin çupçıp, koynıñañ teertpek kodorıp, emeşteñ sıdırıp, cerdi-suunu, aydı-kündi alkap iyerde, kayadağı kuydıñ ejigi açılıp tulbar at köründi. Közödöy onı çıgara cedinele, mingen boyınça Ak-Kaannıñ cerin köstöp, çaap mañla cür kaldı.

Ayazak-Kaannıñ örgöözin aylandıra çoğılgan kalık-congo ançı-mınça cetpey tura toktoy tüjip, ter-bezen bolup kubulıp, kalık-connıñ uçı-kuyunına turup aldı.

Ayazak-Kaannıñ koltıkçıızı altın örgöödön çıgala, el-congo car etti.

- Margaan üç bölük bolor. Kem ceñer, ol Ay-Arunıñ eji bolor. Margaannıñ baştapkı bölüğünde ol ejikte turgan altı caştı kuçanı Ayazak-Kaannıñ altın kaalgazın ajıra mergedegen kiji ceoüçil bolor. Batpanak sındı Carındak uul: “Men tudatam!” – dep, eñ ozo kıygırdı.

Ol kuçanı altın kaalgaga beş altam cetpey turup çaçarda, kuça kaalgaga maç edip soguldu. Onıñ kiynineñ kança bökö çeneşken, ce kemizi de kuçanı kaalga ajıra mergedep bolbogon.

Onço ulustıñ kiynineñ kuçanıñ canına Közödöy bazıp bararda, ondo turgan kalık cer tırmap katırıştı:

- Körzöör, bu uyalbas tastı, kandıy bütüjile kuçanı ködürerge turgan?!

Tastarakay bütüştü Közödöy kuçanıñ kolu-ayagın katay tudala, altın kaalganı ajıra çep-çek mergedep iydi.

Baya katırışkan ulus alañ kaykap, ün coktoñ attarına minele, çımçayınañ cür kaldılar.

Közödöy Taseñir kayaga cedele, talbardı agıdıp iydi. Canala, açılarnıñ sakıp oturza, Carın la Topçı kalırıp-külürejip cettiler. Közödöy eş neme bilbeeçi bolup suradı: “Bargan cereerde ne boldı? Toy cırgal ötti be?”

Eki açızı: “Sege, tenekke ne kerek?” – dep arbanala, artık sös aytpadılar.

Tan atıp, kızıl güneş yükseldiğinde, oğulları ihtiyarın söylediği gibi onun cesedini Ak-kajattın eteğine yaptıkları mezara gömmüşler.

Babasının yokluğundan beri kaç gün geçti bilinmez: Belki az, belki çok, bilmek mümkün değil. Bir gün Közödöy ağabeylerinin gizlice konuştuklarını duymuş. Büyük ağabeyi Topçı'ya şöyle diyor: “Yarın Ayazak-Kaan'ın yarış yapacağı hakkında ilân çıkmış. Yarışı kazanana Ayazak-Kaan, kızı Ay-Aru'yu verecektir.”

Topçı Carın'a şöyle demiş: “Öyleyse ikimiz de gidelim. belki kader bize güler.”

Onların konuşmasını dinleyen Közödöy her şeyden habersiz gibi ağabeylerine sormuş:

- Siz nereye gitmeye hazırlanıyorsunuz? Beni de beraber götürün.

Ağabeyleri gülüştü:

- Baksana, ahmak ne söylüyor! Sen önce yırtık, eski gömleğini dik. Sonra gidersin.

Ağabeyleri yarışa katılmak için gittiğinde, Közödöy Ak-Kajattın doğusundaki Taseñir adlı kayaya gidip, börkünü çıkarıp, koynundaki ekmekten koparıp, toprağı, suyu, ayı, güneşi övdüğünde, kayadaki mağaranın kapısı açılıp tulpar görünmüş. Közödöy onu çıkarıp binerek, Ak-Kaan'ın yerine doğru koşturmuş.

Ayazak-Kaan'ın yardımcısı altın saraydan çıkarak, halka ilânı duyurmuş:

- Yarış üç kısım olacak. Kim yenerse Ay-Aru'yu alacak. Yarışın ilk kısmında kapıda duran altı yaşındaki koçu Ayazak-Kaan'ın altın kapısının ötesine atan kişi galip gelir. Kısa boylu delikanlı Carındak “Ben tutacağım!” diye ilk olarak bağırmış.

O koçu altın kapıya beş adım kala yere fırlatmış, koç kapıya çarpılıp kalmış. Ondan başka hiç kimse de koçu kapının arkasına atamamış.

Herkesin peşinden koçun yanına Közödöy geldiğinde, orada duran halk yerleri tırmalayarak gülüşmüşler:

- Baksanıza, şu utanmaz kele, bu görünüşüyle koçu kaldırmaya kalkışıyor?!

Tastarakay görünüşlü Közödöy koçun ön ve arka ayaklarını çarpaz tutarak, altın kapıdan öteye fırlatıp atmış.

Biraz önce kahkahalarla gülen insanlar şaşırıp, sessizce atlarına binerek gitmişler.

Közödöy Taseñir kayaya yeterek tulparını salmış. Dönüp ağabeylerini beklerken Carınçı'yla Topçı gürültü patırtıyla gelmişler. Közödöy hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi sormuş: “Gittiğiniz yerde ne oldu? Düğün, eğlence oldu mu?”

İki ağabeyi: “Bundan senin gibi ahmağa ne?” deyip kızarak, başka söz söylememişler.

Ertengi kün carın la Topçı baza la margaanga bararga tergenip-şydyınıp turarda, Közödöy bilbeeçi kiji bolup suradı: “Sler kayda bararga cazanıp turugar?” Ce açıları unçukpay atana berdiler.

Olor körünbey kalarda, Közödöy kapşay la Taseñir kayaga cedip, cerdeñ-suudañ, aydañ-künneñ suranıp bajırıp iyerde, taş ejik açılıp, aldında ercine tulbar tura tüşti. Közödöy tastarakay kebin tartınıp, Ayazak-Kaannıñ örgöözine cedip kelele, cuulgan kalıktıñ uçına turup aldı.

Caan udabay ayga-künge mızıldagan altın örgöödöñ kaannıñ calçızı çıgıp, car etti: “Bügün ceñü alarga turgan kiji ol at çakıda buulalu turgan eki caştu torboktı cüktenele, altın örgööni aylandıra bir oroy bazıp keler uçurlu. Ozolop tudar kiji kol ködürzin”.

- Men tudatam – dep, batpanak sındı Carındak uul onçozınañ ozo kıygırdı. Torboktı cüktenele, baza berdi. bir ebirüge ceti kulaş cetpey tura, torbokko cıga bastırdı. Ol kiynineñ çeneşken uuldardıñ birüzi de torboktı altın örgööni ebirte uçına cetire aparıp bolbodı.

Onço ulustıñ kiynineñ Közödöy çıgıp, torboktı eki müüzineñ tudala, arkazına arta salıp örgööni ebire ceoil-ceñil bazıp kelerde, ondo cuulgan kalık alañ kaykap turup kaldı.

Margaannıñ üçinçi küninde Ayazak-Kaannıñ boluşçızı el-kalıkkı mınayda carladı: “Kaannıñ küyüzi bolor küündü ulus altın örgöödö Ay-Arunıñ kıbına kirzin. Ay-Aru kemge kolın taldap berer, ol kiji onıñ eş-nököri bolor”.

Ay-Arunı alarga amadagan erler altın örgöögö eeçiy-deeçiy birdeñ-birdeñ kirdiler. Ay-Aru kemizine de kolın berbedi. Eñ le kiynineñ tastarakay Közödöy kirede, kaannıñ kızı tura cügürüp, onı cedingençe, adazına bardı.

- Meniñ baratan kijim bu – dep, Ay-Aru aydarda, ondo turgan kalık-con lo Ayazak-Kaannıñ eki caan küyüzi aydarı çok tarındı. Kızı-küyüzine curttıñ kuyuzında kiçinek üy tudup berzin dep, calçılarına cakardı.

Közödöy lö Ay-Aru eptü-cöptü curtaganınañ ala kança aylar aylandı, cıdar cılıştı bolbooy. Bir kün Ayazak-Kaannıñ küyülerin aldirtala, cakılta berdi: “Sler aba-cıştıñ tübinde turgan altın müüstü sıgındı tudala, mege ekelip beriger”.

Kayızı sözün cetire aytkalakta eki caan küyüzi attarına minele çaap kaldılar. Közödöy bajın tırmanıp ayttı: “mende aba-cıştıka baratan at çok. Onıñ ordına arkalap baradım. Aysa bolzo borsık tuştaar”. Ayazak-Kaannıñ onıñ cıbrandaytam dep aytkanına süreen açındı.

Közödöy deze kemge de körünbey, Taseñir kayada kuyga cederge meñdep cügürdi. Cedip kelele, cañdaytan cañdı cañdap, bajırıp, mürgüp iyerde, taş ejik açılıp, ercine tulbar aldına tura tüşti. Közödöy ogo minele, aba-cıştı köstöp atana berdi. Ança-mınça bolbodı, altın

Ertesi gün carın'la Topçı tekrar yarışa gitmek için hazırlanırken, Közödöy yine bir şey bilmiyormuş gibi sormuş: “Siz nereye gitmek için hazırlanıyorsunuz?” Fakat ağabeyleri konuşmadan gitmişler.

Onlar gözden kaybolduğunda, Közödöy hızla Taseñir kayaya yetip, topraktan, sudan, aydan, güneşten yardım isteyip, dua ettiğinde taş kapı açılıp, tulpar at önüne gelmiş. Közödöy tastarakay haline dönüp, Ayzak-Kaannın sarayına gelip, toplanan halkın en sonuna durmuş.

Çok geçmeden aya, güneşe parıldayan altın saraydan kağanın bir ırgatı çıkıp duyuru yapmış: “Bugün kazanmak isteyen kişinin at direğine bağlı iki yaşındaki tosunu yüklenip, altın sarayın etrafında bir defa dönüp gelmesi gerek. İlk kim deneyecekse el kaldırsın.”

- Ben deneyeceğim, diye kısa boylu delkanlı Carındak herkesten önce bağırarak. Tosunu yüklenerek yürümeye başlamış. Tam bir dönüşü tamamlamaya yedi kulaç kalmışken durmuş, tosun üstüne yıkılmış. Ondan sonra deneyen delikanlıların hiçbiri tosunu altın sarayın etrafında taşıyamamış.

Herkesin peşinden Közödöy çıkıp, tosunu iki boynuzundan tutarak, sırtına yükleyip, sarayın etrafında kolayca dolaşınca oraya toplanan halk şaşırıp kalmış.

Yarışın üçüncü gününde Ayazak-Kaannın yardımcısı halka şöyle duyuru yapmış: “Kağanın damadı olmak isteyen insanlar altın sarayda Ay-Arunun odasına girsin. Ay-Aru kimi seçip elini verirse onun eşi olur.”

Ay-Aru'yu almak isteyen delikanlılar altın saraya sırasıyla birer birer girmişler. Ay-Aru elini hiç kimseye vermemiş. En son tastarakay Közödöy girdiğinde, kağanın kızı ayağa kalkıp, onu tuttuğu gibi babasına götürmüştü.

- Benim evleneceğim insan işte bu, diye Ay-Aru söylediğinde, orada duran halkla Ayazak-Kaannın iki damadı: “Ay-Aru kendisine eş olarak bir dilenciyi aldı.” Deyip bayılana kadar kahkalarla gülmüşler.

Küçük kızının böyle pasaklı bir yoksulu seçmesine Ayazak-Kaann çok öfkelenmiş. Kızına ve damadına yurdunun kıyısında küçük bir ev yapmaları için adamlarına emir vermiş.

Közödöy'le Ay-Arunun mutlu, huzurlu yaşamaya başladığı günden sonra ne kadar aylar, yıllar dönüp geçmiş bilinmez. Bir gün Ayazak-Kaannın damatlarını çağırarak emir vermiş: “Siz ormanın kuytusundaki altın boynuzlu geyiği tutarak bana getirin.”

Kaynatalarının sözünü tam dinlemeden iki büyük damadı atlarına binerek koşturmuşlar. Közödöy başına kaşıyarak: “Bende ormanın kuytusuna gidecek at yok. Onun yerine tarla faresi avlayayım. Ya da porsuk rastlar belki.” demiş. Ayazak-Kaannın bu sözlerine çok kızmış.

Közödöy kimseye görünmeden, Taseñir kayadaki mağaraya hızla koşmuş. Geldiğinde yapması gereken ibadetleri yapıp, dua ettiğinde taş kapı açılıp, kıymetli tulpar önüne çıkmış. Közödöy ona binerek ormanın kuy

müüstü sığındı tudala, canotıra coldo eki caan bacazına colıktı. Olordıñ attarı kaborto colgo cetpey uladap, er boyları arı-çılğan, azık-tülügi tügenip, amıranıp-odulanıp konorgo cazanıp turgan emtir.

Altın müüstü sığındı cedingen alıp-kezerdi körüp: “Bisle kojo tıstanıp, odulanıp konıgar” – dep, cöptöp turdılar. Közödöy olordı bilbeeçi kiji bolup suradı:

- Sler kajı cerdiñ kiileri? Curtap catkan ceriger kayda?

- Ayazak-Kaannıñ cerinde curtap cadıs. Bis baza sığındap barıp cadıs. Karın seniñ biske ırıs bolup tuştanıp cakşı. Onı biske sadıp iyzeñ?”

- Sler mege sığınñıñ ordına neni bereriger?

- Neni le surazañ, onı bereris. Mal-aş kerek bolzo mal-aş ta bar, akça bolzo – akça da bar.

- Mege ondıy köp cöjö kerek cok. Boyınıñ kulagınıñ kırık kezele bergen kijige altın müüstü sığındı kışkanbay bererim.

Onı uğala, kaannıñ caan küyüzisöl kulagınıñ kırık kezip berdi. Közödöy onı kolarçuulına oroylo, sebine saldı. Tulbarga cortıp kaldı. Taseñirge cedip, adın ağıttı. Coloy körüktep alala, aylına canıp kelerde, Ay-Aru eji açınıp arbandı:

- Sen cıbrandap-körüktep sootop cürgençeñ, caan cestebis altın müüstü sığındı tudup ekeldi.

- Caan müüstü sığındı ta caan cestebis tutkan, ta Közödöy tutkan, emdi tura cartı cok – deyle, Közödöy tıstanarga cada berdi.

Onıñ kiyninde ta kaçça kirezi öy ötti bolbooy. Bir kün Ayazak-Kaan küyülerin baza la aldirtala, cañı cakılta berdi:

- Slerdiñ sığındagan cerde köksi küyük-möñün tüktü kök börü bar. Onı öltürele, terezin ekeliger. Aba-kayınıñ tonına caka kerek.

Eki caan küyüzi ukkança la bolbodı, attarına minele, çaap kaldılar. Közödöy: “Mende börüleyten at cok. Onıñ ordına borsuktap-örkölop baradım” – dedi. Onı ukkan Ayazak-Kaan kiçü küyüzine sürekey açındı. Kaannıñ Ay-Aru kızı öböñiniñ onoydo aytkanıla uyalgan boyınça ıylay-ıylay cana berdi.

Közödöy deze kemge de körünbezineñ Taseñirge cedip, tulbarga minele cürüp kaldı. Aba-cıška cedip, möñün tüktü kök börünü öltürüp, terezin kancalayla, oyto canotıra kaannıñ eki caan küyülerine colıktı. Körör bolzo, bacalarınıñ attarı arıp cobogon, boyları da çılğan-aştagan odulanıp oturdılar. Möñün tüktü kök börünüñ terezin körölö, aydarı cok süüne berdiler.

- Sendiy cakşı nökördi örö turgan Ülgen-Kuday biske ırıska ekeldi. Bisle kojo odulanıp kon, tıstanıp-eştep al. Ol kancadagı tañılı börünüñ terezin biske sadıp iy. Bis sege altın-möñün akça bereris.

- Mege altın da, möñün de kerek cok. Kem kiji sol kolınıñ ergegin açınbay kezip berer, ogo kök börünüñ möñün tüktü terezin kışkanbay bererim – dep, közödöy karuuzın candırdı.

Ayazak-Kaannıñ orto küyüzi sol kolınıñ ergegin çaap berdi. Közödöy ergecti kolarçuulına oroylo, sebine

tusuna gitmiş. Çok geçmeden altın boynuzlu geyiği tutarak, dönerken yolda iki bacanağına rastlamış. Onların atları daha yolun ortasına yetmeden halsiz düşüp, kendileri de yorulmuşlar, azıkları tükenmiş, oturup dinlenmek için kamp kurmaya hazırlanıyormuş.

Altın boynuzlu geyiği yüklenmiş gelen pehlivanı görünce: “Oturup bizimle beraber dinlen” demişler. Közödöy onları tanımayan biri gibi sormuş:

- Siz nerelisiniz? Nerede yaşıyorsunuz?

- Ayazak-kaan'ın yurdunda yaşıyoruz. Biz de geyik avlamaya çıkmıştık. Senin bize rastlaman ne kadar güzel. Onu bize satar mısın?

- Geyiğe karşılık siz bana ne vereceksiniz?

- Ne istersen veririz. Hayvan, yiyecek ihtiyacın varsa, hayvan, yiyecek var, paraysa para var.

- Benim öyle çok fazla servete ihtiyacım yok. Kim kendi kulağının kenarını kesip verirse, tereddüt bile etmeden geyiği ona veririm.

Onu işiten kağanın büyük damadı kulağının kenarını kesip vermiş. Közödöy onu mendiline sarıp cebine koymuş. Tulparı koşturup gitmiş. Taseñir'e gelip, atını serbest bırakmış. Yolda sincap avlayıp, evine döndüğünde, eşi Ay-Aru öfkelenip kızmış:

- Sen sincap avlayıp vakit geçirirken, büyük eniştemiz geyiği tutup getirdi.

- Büyük boynuzlu geyiği büyük eniştemiz mi tuttu, yoksa Közödöy mü, şimdilik belli değil, diyerek Közödöy dinlenmek için yatmış.

Ondan sonra ne kadar zaman geçti bilinmez. Bir gün Ayazak-Kaan damatlarını tekrar çağırarak, yeni emir vermiş:

- Sizin geyik avladığınız yerde göğsü gümüş tüylü boz bir kurt var. Onu öldürüp, derisini bana getirin. Büyük kaynatamın paltosuna yaka gerek.

İki büyük damadı bu sözleri duyar duymaz, atlarına binip koşturmuşlar. Közödöy “Bende kurt avlayacak at yok. Onun yerine porsuk, tarla faresi avlayayım.” demiş. Bunu işiten Ayazak-Kaan küçük damadına çok fazla kızmış. Kağanın kızı Ay-Aru kocasının böyle söylemesinden utanıp, ağlayarak dönmüş.

Közödöy ise kimseye görünmeden Taseñir'e yetip, tulpara binerek koşturmuş. Büyük ormana gelip, gümüş tüylü boz kurdu öldürüp, derisini kancaya asarak dönerken yolda yine iki bacanağına rastlamış. Bakmış ki bacanaklarının atları halsiz düşmüş, kendileri de yorulup, acıkmışlar, dinlenmek için oturmuşlar. Gümüş tüylü boz kurdun derisini görünce çok sevinmişler.

- Ne mutlu senin gibi iyi bir arkadaşı yukarıdaki Ülgen-Kuday bize gönderdi. Bizimle birlikte kampta otur, dinlen. O kancadaki kurdun derisini bize sat. Biz sana altın, gümüş paralar veririz.

- Benim altına da, gümüşe de ihtiyacım yok. Kim bana sol elinin parmağını kesip verirse, ben ona boz kurdun gümüş derisini hiç durmadan veririm, diye közödöy cevap vermiş.

Ayazak-Kaan'ın ortanca damadı sol elinin parmağını kesip vermiş. Közödöy parmağı mendiline sarıp,

salala, Taseñir kayanı köstöp atana berdi. Ak boro tulbardı kuyga cajırıp koyolo, coloy borsıktap-cıbrandap turup canıp kelerde, eş-nököri Ay-Aru açınıp arbandı: “Sen cıbrandap-borsıktap cürgeçeñi orto cestebis möñün tüktü kök börüniñ terezin ekeldi”.

- Möñün tüktü börüni ta cestebis tutkan, ta Közödöy tutkan, emdi tura cartı çok – dep, ögöñi külümzirenip ayttı.

Mınıñ soñında ta kaçça kirezi öy ötti bolbooy. Bir kün Ayazak-Kaan küyülerin baza la kıcırap alala katı cakılta berdi:

- Teñeri le cerdiñ uçı kabıjıp turgan cerde calbak müüzi arkazın böktögön bulan bar. Onı tudala, ekelip bereer. Men slerge cöjömñöñ cöjö, malımnañ mal ülep bererim.

Eki caan küyüzi oñdop-cazap ukpança da bolbodılar. Ejikteñ carıjıp turup çıgala, attarına minip, sır mañla atana berdiler.

- Mende ondıy iraaq cerge ceder at çok. Onıñ ordına cuuginça cıbrandap-borsıktap bartam.

Ayazak-Kaan kiçü küyüzine açuurkanganına sös aydıp bolboy turup kaldı. Eriniñ onoydo aytkanın ukkan Ay-Aru ıylay sogıp, altın örgöödöñ çıga cügürdi.

Közödöy deze, Taseñir kayaga kelip, ak-boro tularğa minele, turgan izi bar bolup, bargan izi çok bolup uçurta berdi. Teñeri le cir tabışkan cerde calbak müüzi arkazın böktögön bulandı tudala, canotıra baza la eki bacazına tuştadı. Olor cedektegi bulandı körölö, kapşay la udura bastılar:

- Adıñ terlep kaltır. Teri soğonço bisle kojo oturıp çayla. Udabas eñir kirer. Bogo odulanıp, kojo konıp al. Aysa bolzo, bu bulandı biske sadıp iyeriñ? Ne kerek: akça ba, ösközi be? Cartın ayt, neni de kıskanbazıs.

Közödöy olordıñ mekezine kirbedi. “Calbak müüzi arkazın bürkegen bulandı men Ayazak-Kaanga boyım sıy apararım” – dep aydarda, kaanniñ eki caan küyüzi süreen açındılar. Közödöy deze Taseñir kayaga cedele, tulbardı ağıdala, bulandı altın örgöögö cedingençe kelip, kaynına koldıñ kolgo tabıştırıp berdi.

Eki caan küyüzi kuru canala, Ayazak-Kaanga kelip koptondılar.

- Bis calbak müüzi arkazın bürkegen bulandı tudala, tıştanıp cadala uyuktap kaltırıs. Oygonıp kelzebis, bulanı buuda çok. Közödöy onı kadrañdayla (uurdayla), boyı tutkan kiji bolup maktanıp, slerge sıylap bergen. Kandıy töğünçi kiji!

Ayazak-Kaan olordıñ kobına bütüp, kalık-condı cuur Közödöydi uurçı bolgonı uçun cargılaar dep cakılta berdi.

- Közödöy sen meniñ bergen üç cakıltamñıñ birizin de bütürbediñ. Cıbrandap, borsıktap, körüktep baratam dep aydatan cogıñ ba? Belen tudala kelip catkan bulandı kadrañdayla, mege maktanıp ekelip catkan sende cüs te çok! Kerekti etken bolzoñ, karuuzına turarıñ.

- Meni kadrañçı-uurçı dep burulap, cargılardañ ozo mege kalgançı sös beriger – dep, közödöy suradı.

cebine koyarak, Taseñir kayaya doğru yola çıkmış. Ak boz tulparı mağaraya gizleyerek, yolda porsuk avlayıp döndüğünde, eşi Ay-Aru kızmış: “Sen porsuk avlarken ortanca eniştemiz gümüş tüylü boz kurdun derisini getirdi.”

- Gümüş tüylü kurdu eniştemiz mi tuttu, yoksa Közödöy mü şimdilik belli değil, deyip kocası gülümseyip yatmış.

Bundan sonra ne kadar zaman geçti bilinmez. Bir gün Ayazak-Kaan damatlarını tekrar çağırıp sert emir vermiş:

- Gökle yerin birleştiği yerde geniş boynuzları sırtını kapatmış bir geyik var. Onu tutup, bana getirin. Ben size servetimden servet, malımdan mal bölüp verir-im.

İki büyük damadı tam ne olduğunu iyice anlamadan kapıdan yarışır gibi çıkarak, atlarına binip koşturmuşlar.

- Bende o kadar uzak yere gidecek at yok. Onun yerine porsuk avlamaya gidiyorum.

Ayazak-Kaan öfkesinden küçük damadına söz söyleyememiş. Kocasının bu sözlerini duyan Ay-Aru ağlayıp, altın saraydan koşarak çıkmış.

Közödöy ise Taseñir kayaya gelip, ak boz tulparına binerek, durduğu yerdeki izi kalmış, gittiği yerdeki izi görünmez olup uçurmuş. Gökle yerin birleştiği yerde geniş boynuzu sırtını kapayan geyiği tutup, dönerken iki bacanağına rastlamış. Onlar geyiği görünce hemen ona karşı koşmuşlar.

- Atın terlemiş. Teri soğuyana kadar bizimle oturup çay iç. Çok geçmez akşam da olur. Bu kampta bizimle birlikte kal. Bu geyiği de bize satar mısın? Ne gerek: para mı, başka bir şey mi? Neyse söyle, her şeyi veririz.

Közödöy onların hilesine kanmamış. “Geniş boynuzu arkasını kaplayan geyiği Ayazak-Kaan’a ben götürürüm.” dediğinde kağanın iki büyük damadı çok kızmışlar. Közödöy ise Taseñir kayaya gelerek, tulparı çözüp, geyiği altın saraya getirip, kaynatasının eline vermiş.

Eli boş dönen iki büyük damadı gelip, Ayazak-Kaan’a dedikodu etmişler.

- Biz geniş boynuzu arkası kaplayan geyiği tutmuş-tuk, dinlenmek için yatıp uyumuştuk. Uyandığımızda baktık ki geyiğimiz yok. Közödöy onu çalarak, kendisi tutmuş gibi övünerek getirip size hediye etmiş. Bu ne kadar yalancı biri!

Ayazak-Kaan onların yalanına inanıp, Közödöy’ü hürsüz kabul edip, yargılamak için halkı toplama emri vermiş.

- Közödöy sen benim üç emrimi de yerine getiremedin. Gidip porsuk, sincap avladın doğru mu? Şimdi hazır bulunanı çalıp kendin tutmuş gibi getirip, bir de övünerek yüzünüzce bana verdin! İşlediğin suç yüzünden yargılanacaksın.

- Beni hürsüz diye yargılamadan önce bana son bir söz hakkı verin, demiş közödöy.

- Aydatan söziñ bar bolzo aytkanıñ – dep, Ayazak-Kaan cöpsindi.

- Cargılaar dep cöptögön bolzzo cargılaar kerek. Ogo baza kandıy sös bereten?! – dep, kaannıñ eki caan küyüzi kıyırdılar.

- Altın müüstü sığındı baza men tutkam – dep, közödöy ayttı. Cedinle canotırzam cestelerim colgo tuş-tayla, suranıp turup meneñ sığındı sadıp algandar. Caan küyüger mege sığınınıñ ordına sol kulagınıñ kırın kezip bergen.

- Bu çın ba? – dep, Ayazak-Kaan küyüzineñ suradı.

- Ol tögündep cat.

- Kayda, bu turgan kalık-congo sol kulagınıñ körgüs.

Ondo turgan ulus körölö: “çın kulaktıñ kırı cok emtir” deşti.

Caan küyüzi aktanıp: “Bu kulagım enedeñ çıkarım-da ondıy bolgon” – dep aydarda, Közödöy sebideñ kolarçuulın çıkarıp, caya tudala, cuulgan congo kulaktıñ kırın körgüsti.

- Mönün tüktü börünü baza da men tutkam. Onıñ terezi uçun orton küyüger mege sol kolınıñ ergegin bergen – dep, közödöy kuuçının ulalıtı. – Ol ergek bu, köröör.

Sol kolıñdı körgüs – dep, Ayazak-Kaan orton küyüzine ayttı. Ondo turgandar körölö: “Çın boltır. Sol kolında ergek cok emtir” – deşti.

Ayazak-Kaan atılanıp: “sler ekü uyatka tüştiger. Çın mekeçi-tögünçiler sler emtireer” – dep arbanıp, caan küyülerin altın örgöödön çigara sürdi. Közödöy küyüzine le Ay-Aru kızına cöjözineñ cöjö ülep berdi, malınañ mal bölidi. Caan küyüleri catkan örgöni oçı kızıküyüzine aydıp berdi.

Ayazak-Kaannıñ tögünçi caan küyüleri mınayıp şorlonı. Közödöy lö Ay-Aru deze curt catkan el-conlo kirijip-çıgıjıp, öñ-bökön cogınañ ayıldajıp, boy-boyı ortodo eptü-nak curtay berdiler.

İYT LE BÖRÜ

Ozodo Konçıbay dep kiji curtagan. Ol maldu, aylı curtıtu, bala-barkalu bolgon.

Bir kün Konçıbay malın sugarıp bararda, malı suunı içip turala, kenetiyn ürküyle, cüre bergen.

- Akır, bu nedeñ çoçıdı? – deyle, barıp körzö, suula kıyis çöyilip kalgan cattı. Onu suudañ çıkarala tuura taş-tap iydi. Baza la katap malın aydap ekelele sugardı, malı baza la suunı içpey ürküdi. Emdı körzö, suuda maldıñ buurı cadırı. Konçıbay onı alala, kancaga tañıp aldı, adına minele, cortoberdi.

Barıp catsa, kiyininde kandıy da tabış uguldı, kaya körzö, kancadağı maldıñ buurunıñ ordında Celbegen otırdı. Karsıldada katkırıp, Celbegen ayttı:

- Söyleceğın söziñ varsa, söyle, demiş Ayazak-Kaan.

- Yargılayacaksanız yargılayın. Ona başka niçin söz veriyorsunuz?! diye, kağanın iki büyük damadı bağırması.

- Altın boynuzlu geyiği de ben tuttum, demiş Közödöy. Yüklenip getirirken yolda bacanaklarına rastladım, benden onu satın almak istediler. Büyük damadınız bana geyiğin yerine sol kulağının kenarını kesip verdi.

- Bu doğru mu? diye, Ayazak-Kaan damadına sormuş.

- O yalan söylüyor.

- Hani, burada toplanan halka sol kulağını göster.

Orada oturan halk bakınca: “Gerçekten de kulağının kenarı yokmuş.” demişler.

Büyük damadı kendini aklamak için: “Bu kulağım doğuştan öyle.” dediğinde közödöy cebinden mendilini çıkarıp, açarak, halka kulağın kenarını göstermiş.

- Gümüş tüylü kurdu da ben tuttum. Onun derisi için ortanca damadınız bana sol elinin parmağını verdi, diye konuşmasına devam etmiş Közödöy. O parmak işte bu bakın.

Sol elini halka göster, diye Ayazak-Kaan ortanca damadına söylemiş. Orada duranlar bakınca: “Gerçekmiş. Sol elinin parmağı yokmuş.” demişler.

Ayazak-Kaan öfkelenip: “Siz ikiniz utanca düştünüz. Gerçek yalancı, hilekâr sizlermişsiniz.” diye kızıp, büyük damatlarını saraydan kovdurmuş. Damadı Közödöy’e ve kızı Ay-Aru’ya servetinden servet bölüp vermiş, malından mal bölüp vermiş. Büyük damatlarının yaşadığı sarayı küçük kızı ve damadına vermiş.

Ayazak-Kaan’ın büyük damatları (yalanları böylece açığa çıkıp) başarısız olmuşlar. Közödöy’le Ay-Aru ise halkla birlikte kavgasız, nizasız komşuluk yapıp, mutlu, huzurlu yaşamışlar.

KÖPEKLE KURT

Eskiden Konçıbay adlı bir kişi yaşıyormuş. Onun hayvanları, evi barkı, çoluğu çocuğu varmış.

Bir gün Konçıbay malını sulamaya götürdüğünde, malı su içerken aniden ürkerek koşmuş.

- Hey, bunlar neden ürküdü? diye gidip bakmış ki; bir keçe suya batmış duruyor. Onu sudan çıkararak atmış. Hayvanlarını tekrar suya getirmiş, hayvanları yine suyu içmeyip, ürkmüş. Tekrar bakıp görmüş ki, suda atın ciğeri duruyor. Konçıbay onu alarak, kancaya takıp, atına binerek gitmiş.

Giderken bir ses duymuş, dönüp bakmış ki, kancadaki atın ciğeri yerinde Celbegen oturuyor. Celbegen¹ kahkahalarla gülererek şöyle demiş:

- Sen meni arı-beri taştap, kancaga buulap, turğaň bolzoň, emdi le men seni cudarım.

Konçıbay korkıyla ayttı.

- Meni cibeger, ciirge men mal bereyin, onı ciger.

- Çok, men mal cibeytem, kiji ciytem. Seniñ edin, bayla, tatu bolor. Ozo men seniñ uulındı ciytem. Eñirde kelzem, sen mege uulındı bereriñ, - dedi.

Onı ugala Konçıbay ıylay berdi.

Ol aylına kelele, Celbegenneñ kaçıp, öskö cerge köçti. Meñdep turala, eski curtunda uulınıñ miltıgını undıp saltır. Cañı curtka cedip kelerde, uulı suradı:

- Ada, meniñ miltıgım kayda?

Konçıbay körzö, uulınıñ miltığı çok emtir. Ol uulına ayttı:

- Miltığındı undıp saltırım barıp malıñdı cuup al. Boyıñ körüp tur, malıñınıñ kiyinineñ kandıy mal barar, onıla tudala, minip al. Onon miltığındı barıp ekeleriñ - dedi.

Uulı üygendi alala, mal ortozıla bastı. Körör bolzo, maldıñ kiyinineñ bir arık cabaga bazıp cüret. Onı minip alala, eski curtına atandı. Cortıp kelele, körzö: miltığıñın canında bir karganak uyuktap cadırı. At uulga tuyka aydıp turat:

- Miltığındı alıp berigen karganaktañ sura, - dedi.

Uul miltıktı alıp berzin dep suraarda, karganak ayttı:

- Ook baldar nemeni boyı alatan edi. Boyıñ al. Adı uulga baza da şımırandı:

- Men karganakka cuutkap la kelzem, sen kapşay la tüjele, miltığındı ala koy, onoñ mege türgen mine sok. Men ol tariyın mañtay bereyin, - dedi.

Adı karganakka cuutkap la kelerde, uulçak tüje kalıyla, miltığın ala koydı. Onoñ oyto adına minip le iyerde, adı mañtadı. Bayağı karganak Celbegen bololo, maltazın alıp eeçiy sürüşti. Uuldıñ adına cedijip bolboy salala, maltazın eeçiy çaçtı. Malta attıñ budın sındıra sogup iydi. Ce bu öydö olorgo udura bir añ mañtap keldi. At añdı caynadı:

- Bu uuldı kapşay Celbegenneñ kaçırıp apar. Men mañtap bolboy cadım, budımdı Celbegen sıy sogıp koygon. Añ uulçaktı boyına mindirip alala, onoñ arı mañtadı. Ol Celbegenneñ bir kaçça ırayla, uulga ayttı:

- Ce, mınañ arı men barıp bolbozım, küçim çıktı. Sen kapşay agaşka çıgala, ne le tındını körzöñ, olorgo: “Meniñ adamda eki caan iyt var, olorgo barıp aydıgar, meni kelip argadazın”, -dep aydıp tur.

Uul biyik agaşka çıgıp aldı. Celbegen cedijip kelele, agaştı maltala çaap, cıgarga meñdedi.

Uuldıñ çıgıp alğan agajınıñ bajına udabay la sañıskan uçup kelele, otıra tüştı. Uul onı iyterge barıp aytsın dep suraarda, sañıskan: “Mende boş çok” – dedi. Onoñ kuskun uçup kelerde, uul bazala caynadı, kuskun baza bolbodi.

Celbegen agaştı maltalap cadarda, tülkü keldi. “ Bu sler neni edip cadaar, abaayak?” – dep, ol Celbegenneñ suradı.

- Sen beni öteye beriye atıp, kancaya bağladın, ben de şimdi seni yutacağım.

Konçıbay korkarak:

- Beni yeme, yemek için sana hayvan vereyim, onu ye, demiş.

- Hayır, ben hayvan yemem. İnsan yerim. Senin etin lezzetlidir. Ben ilk olarak senin oğlunu yiyeceğim. Akşam geldiğimde bana oğlunu vereceksin demiş.

Onu işiten Konçıbay ağlamış.

O evine gelerek, Celbegenden kaçıp, başka yere göçmüş. Acelesinden, eski evinde oğlunun tüfeğini unutmuş. Yeni evine geldiğinde oğlu:

-Baba benim tüfeğim nerede? demiş.

Konçıbay bakmış ki, oğlunun tüfeği yok, oğluna:

- Tüfeğini unutmuşum, git hayvanları topla. Bak, hayvanlarının arkasından bir at gelir, o atı tutup bin. Sonra gidip tüfeğini alırsın demiş.

Oğlu dizginini tutarak, hayvanların yanına gitmiş. Bakmış ki, hayvanların arkasından zayıf bir tay gidiyor. Ona binerek eski evine gitmiş. Tayı koşturup geldiğinde bakmış ki, tüfeğinin yanında bir ihtiyar uyuyor. Atı delikanlıya gizlice şöyle demiş:

- Tüfeğini ihtiyardan iste demiş.

Delikanlı tüfeğini istediğinde, ihtiyar:

Küçük çocuk kendi eşyanı kendin al demiş. Atı delikanlıya tekrar fısıldamış:

- Ben ihtiyara yaklaştığımda, sen çabucak inerek, tüfeğini al, sonra hemen bana bin. Ben o zaman dörtlüğe giderim demiş.

Atı ihtiyara yaklaştığında, oğulcuk inerek tüfeğini almış. Sonra atına binerek dörtlüğe sürmüş. Önceki ihtiyar, Celbegen haline dönerek, baltasını alıp, delikanlıyı takip etmiş. Fakat delikanlının atına yetişemeyince, arkasından baltasını fırlatmış. Balta atın ayağına değerek (atın ayağını) kırmış. Tam bu sırada onlara karşı bir geyik koşarak gelmiş. At geyiğe yalvarmış:

- Bu delikanlıyı hemen Celbegenden kaçırıp götür. Ben koşamıyorum. Celbegen ayağımı kırdı. Geyik delikanlıyı üstüne bindirerek oradan hızla uzaklaşmış. O Celbegenden biraz uzaklaştıktan sonra, delikanlıya şöyle demiş:

- Ben buradan ileri gidemem, yoruldum. Sen çabucak ağaca çıkarak, orada hangi canlıyı görürsen ona: “Benim babamın iki büyük köpeği var, gidip onlara söyleyin, gelip beni kurtarsınlar” diye söyle.

Oğlan büyük ağaca çıkmış. Celbegen yetişerek, ağacı baltayla kesip, çıkmaya çalışmış.

Çok geçmeden oğlanın çıktığı ağacın başına saksan gelip konmuş. Oğlan onu köpeklerle göndermek istemiş, fakat saksan “zamanım yok” demiş. Sonra kuzgun uçup gelmiş, oğlan ona da yalvarmış, kuzgun da yardım etmemiş.

Celbegen baltayla ağacı keserken tilki gelmiş. “Siz ne yapıyorsunuz, değerli büyüğüm?” diye Celbegene sormuş.

- A bu Konçıbaydın uulın ciirge turum- dep, Celbegen ayttı.

-Men baza tatu et ciirge turum, kajı, maltagardı berzeer, boljayın. Sler deze cadıp amırap alzar, - dep, tülkü ayttı.

Tülkü maltanı alala, teskeri canıla agaştı sogo berdi, Celbegen deze catkan la boyınça uyuktap kaldı. Uyuktap catkan Celbegenniñ közin tülkü toy balkaşa çıt etire şıbp saldı. Maltazın kölgö taştadı, boyı deze kaçaberdi.

Celbegen oygonıp kelerde, közi tuy şıbalıp kaltır aray-kerey onı aça tartala, körzö tülkü de cok, maltada cok emtir.

Ol maltazın bedrep, cük le araydañ köldöñ taap alala, kanıgıp, agaştı onon arı çaptı.

Uulçak emdi körüp turza karaçkay dep kuçuyak agaştı aylandıra uçup turat.Uul ogo ayttı:

- Adam ayılına barıp kelzeñ, karaçkayak. Adamda eki iyt var. Olorgo barıp aytsañ, meni Celbegen ciirge cedip biraat, kelip meni argadazın.

Karaçkay cöbin berele, uçaberdi.

Celbegen deze agaştı çap, cıgarga cedip braattı.

Kuşkaş uçup barala, iyterge ayttı:

-Celbegen uulçaktı ciirge cedip braat. Kapşay barıp, ogo bolujıgar.

Onı ugala, eki iyt uulçakka bolujarga mañtadılar.

Eki iyt cerdiñ tınjı salkın keptü şıulap, agaştardı caykap turdı. Agaştıñ bajında oturgan uulçak iyterdiñ kelip catkanın ol salkınnañ bilip iydi. Onon kenetiyn cañmır caadı. Ol cañmır iyterdin köziniñ caji bolgonın uulçak baza sestı.

Celbegen deze iyterdiñ cuuktap kelgenin sezıp iyele, korkıp, kölgö kire kondı.

Eki iyt Celbegenniñ kiyinineñ kölgö kirer aldında uulga cakıdı:

- Suu döön körüp tur: kap-kara kan çıksa-ol Celbegenniñ kanı bolor, ol tušta sen katkıırtur. Kıp-kızıl kan çıksa-ol bistiñ kanıs bolor, ol tušta ıylap tur, dejele, kölgö kire kondılar.

Uul suu döön körüp oturza, kenetiyn kızıl kan körindi. Uulçak: “Ce, emdi meniñ iyt terim ölgön turu” – dep, ıylap, korodop turdı. Onoyıp turgança, udabay cadıp , kapkara kan körindi. Uul süünip, katkıra berdi.

Ança-mınça bolbodı, eki iyt köldöñ çıgıp keldi. Uulçak körör bolzo, bir iyttiñ budı şırkalu emtir, onı Celbegen maltazıla çapkan boltır.

İytter ayttı:

- Ce, biz Celbegendi öltüre tudup saldı. Seni de albatı-condı tübekteñ ayırdıs.

Uulçak süünip iyterin erkelep, onon birüzin minip alıp, aksak iydin cedinip, ayılına caldı.

Bir kança barala, aksak iyt budınıñ ooruzına çıdabay, bazıp bolboy bardı. Aksak iydi ayttı:

- Bazıp bolboy turum. Men mında, taştın aldına kirele, amırap alayın. Kapşay oyto kel seni sakıp alayın.

Aksak iyt artıp kaldı, uul ekinçi iydiñ onon arı cüre berdi. Uulçak ayılına cedip kelele, adazına ayttı:

- İşte, bu Konçıbay'ın oğlunu yemeye çalışıyorum diye Celbegen söylemiş.

- Ben de tatlı et yemek istiyorum, baltanızı verin de size yardım edeyim. Siz de yatıp dinlenin diye tilki söylemiş.

Tilki baltayı alarak, var gücüyle ağaca vurmaya başlamış, Celbegen yatıp uyuya kalmış. Tilki uyuyakalan Celbegenin gözünü çamurla sıvamış. Baltasını da taşa çarparak kaçırılmış.

Celbegen uyanıp, sıvanmış gözünü zorla açtığıında bakmış ki, tilki de, balta da yokmuş.

O baltasını arayıp, nihayet gölde bularak, iyice hidetlenip, tekrar ağacı kesmeye başlamış.

O zaman oğlucuk ağacın üstünde karaçkayak adlı kuşun dönerek uçtuğunu görmüş. Ona şöyle demiş:

-Karaçkayak babamın evine gitsen. Onun iki köpeği var. Onlara söyle de gelip beni yemeye çalışan Celbegenen kurtarsınlar.

Karaçkay teklifi kabul ederek uçurmuş.

Celbegen bu arada ağacı kesip devirmek üzereymiş. Kuş uçarak, köpeklere:

- Celbegen oğulcuğu yemek üzere. Çabuk gidip, ona yardım edin demiş.

Onu işiten iki köpek oğulcuğa yardım için koşturmuşlar.

İki köpek rüzgâr gibi uğuldayıp, ağaçları eğerek gitmişler. Ağacın başında oturan oğlucuk köpeklerin gelişini o esen rüzgârdan anlamış. Sonra birden yağmur yağmaya başlamış. O yağmurun köpeklerin gözyaşı olduğunu oğlucuk sezmiş.

Celbegen de köpeklerin geldiğini sezip, korkarak göle girmiş.

İki köpek Celbegenin peşinden göle girmeden önce oğlana şöyle nasihat etmişler:

- Suya bak: kapkara kan çıkarsa o Celbegenin kanıdır, o zaman sevin. Kıp-kızıl kan çıkarsa o bizim kanımızdır, o zaman ağla diyerek göle girmişler.

Oğlan suya doğru baktığında, birden kızıl kan görünmüş. Oğlucuk: “Benim köpeklerim öldü.” diye ağlayıp, inlemiş. Öylece dururken, çok geçmeden, kapkara kan görünmüş. Oğlan sevinip, gülmüş.

Bir süre sonra, iki köpek gölden çıkıp gelmiş. Oğlucuk bakmış ki, köpeğin birinin ayağı yaralı, onu Celbegen baltayla kesmiş.

Köpekler:

- Evet, biz Celbegeni öldürdük. Seni de, halkı da felâketten kurtardık, demişler.

Oğlucuk sevinçle köpeklerini okşayıp, birine binip, aksak köpeği de yedeğine alıp, evine gitmiş.

Bir süre sonra, aksak köpek ayağının ağrısından yürüyemez olmuş. Şöyle demiş:

- Yürüyemiyorum. Ben burada taşın dibinde dinleneyim. Çabuk geri dön, ben seni beklerim.

Aksak köpek geride kalmış, oğlan ikinci köpeğiyle evine gitmiş. Evine gelerek babasına:

- Eki iyt meni argadap, Celbegendi öltürüp saldı. Ekinçi iydım şırkalu, kelip bolboy artıp kaldı. Emdi ajanıp, amırap alala, oytıp-soodop, iytke bararın çek undıp saldı.

Aksak iyt sakıp-sakıp, uçında çököylö, açınıp sanandı:

- Adañ seni ci, seni ölümneñ ayırğan edin. Emdi meni undıp salğan bolzoñ, seniñ ayılıña kaçan da barbazım, senile kojo catpazım, börü bolup cüreyin. Ol tuşta seni boyıñdı da, malıñdı da tudup ciirim, - deyle, aksak iyt böri bolup cüre berdi.

Onoñ lo beri ol kijige açınıp, ogo körinbey cüreten emtir. Tün bolzo, curtka cuuktap, malga tabarar boldı.

TULGUJEK (ŞALGANDU)

Purun-purun poltır, bir tülğüjek cattır. Talnıñ pajına sagıskan uya ettini körsaltır. Sagıskan uya etkep, tört nımirtka salalkelip, pala pazaltır. Tülğü aañ palarını körsaltır.

Tülğü sagıskanga keleverkelip: “Pir palañnı maa per, palañnı pervezeñ ködörö uyañnı ceviryerim” – tiytir. Sagıskan korıkan caa pir palazını şe le pertir. Tülğü sagıskannıñ palazını ceviykelip, pariytir.

Ekinji kün pazak kelevterir, sagıskanga aytır: “Pere pir palañnı şel, palañnı pervezeñ, şikkeli ködörö palarını ceviryerim!” – tep. Sagıskan korıkan caa ekinji palazını şe le pertir.

Tülğüjek sagıskannıñ ekinji palazını ceviyele, pariytir. Tülğüjektiñ soondo ayug keltir. Ayug sagıskanga kelip, “Sen cugerek uglapsın?” – tep suriytir. Sagıskan teze: “Palamnı tülğüjek tajıp cepparayt” – tiytir.

Ayug teze sagıskannı ugret cit: “Alug, sen cugerek palarınıñ tülğüjekke persin, ol agaşka pagıp polvos, tuyaka seni korgusturcit. Sen tülğüjekke korıkpa, sen aañ sırtına şıja per”. Tülğüjek keleverkep pazak sagıskandın pala surapcit. Sagıskan palazını perviyt, “Şırık-şırık” – tep tülğünün pajına şışkan.

Tülğüjek: “Seni kem ayde ugretti? – tep surapcit. Sagıskan teze: “Meni ayde ayug ugretken” – teen. Tülğü: “Ayu kana pardı?” – tep suraan. Sagıskan: “Po lo collo cogro paryen” – teen.

Tülğü ayugnıñ kıynıñ tevingen, ayuge cedışparken: “Kana parsın?” – tep suraan. Ayug teze: “Alımza la partım” – teen. “Aşpa” – tep sananiykep, ayugnı: “Pir cerge konoton cer tavalıp konaktır” – teen. Ayug le tülğü ekele parıp, pir kayalı cerge konoton cer tavalıp, ot salanır.

Ottıñ kıyına ijalap konora cepsenanır. Tülğüjek kayanıñ kırındın ıraak cadan, ayug teze kayanıñ kırına cadan. Tülğü ottı agaşla pışkılap iykelip: “Arı ırgan, arı ırgan, altın tülğü küyparayt!” – tep kıygırtır.

Ayug alınza ırganıyele, kayadın añdarılıp, küzürek-tazırak şıkkaltır. Tülğü erten turza, ol cer ködörö et, ol cer ködörö ayugnıñ şajılğan üzi. Aanı tülğü cep-ijip, toyalıp, alınza pazıp partın poltır.

- İki köpek beni kurtarıp Celbegeni öldürdü. İkinci köpeğim yaralı, gelemedi, geride kaldı. Oğulcuk yemek yiyip, dinlenip, keyif yaptıktan sonra köpeğini unutmuş.

Aksak köpek bekleyip bekleyip, umutsuzlanarak, öfkelenmiş:

- Seni ölümden kurtardım. Şimdi beni unuttun, artık senin evine gelmem, seninle birlikte yatmam, bundan sonra kurt olarak yaşayayım. Ondan sonra, seni de, malını da tutup yerim diyerek kurt olarak yaşamaya başlamış.

İşte o günden beri o insana kızıp, ona görünmeden yaşamış. Geceleri evlere yaklaşıp hayvanlara saldırmış.

TILKİCİK

Çok eskiden, bir tilkicik yaşarmış. Bir ağacın dalına saksığanın yuva yaptığını görmüş. Saksığan buraya yuva yapıp, dört yumurta bırakıp, yavrulamış. Tilki o yavruları görmüş. Tilki gelip saksığana: “Bir yavrunu bana ver, vermezsen yuvanı yerle bir ederim.” demiş. Korkan saksığan bir yavrusunu vermiş. Tilki saksığanın yavrusunu yiyip gitmiş.

İkinci gün tekrar gelerek saksığana şöyle demiş: “Bir yavrunu aşağı at, atmazsan yukarı çıkıp bütün yavrularını yerim!” demiş. Saksığan korkup ikinci yavrusunu aşağı atmış. Tilkicik saksığanın ikinci yavrusunu da yiyip gitmiş.

Tilkicik peşinden ayı gelmiş. Ayı saksığana yaklaşmış: “Sen niçin ağlıyorsun?” diye sormuş. Saksığan: “Çocuklarımı tilkicik alıp yedi.” demiş. Ayı saksığana akıl vermiş: “Ahmak, sen niçin çocuklarını tilkiye verdin, o ağaca çıkamaz, seni korkutmuş. Sen ondan korkma, aksine onun üstüne sıç.”

Tilkicik dönüp dolaşarak gelerek tekrar saksığandan yavrusunu istemiş. Saksığan yavrusunu vermeyip, “şıp, şıp” diye tilkinin başına sıçmış. Tilkicik: “Sana kim akıl verdi?” diye sormuş. Saksığan: “Bana ayı akıl verdi.” demiş. Tilki: “Ayı ne tarafa gitti.” diye sormuş. Saksığan: “Şu yolla gitti.” demiş.

Tilki ayının peşinden gidip, ona yetişerek: “Nereye gidiyorsun?” diye sormuş. Ayı: “Doğruca gidiyorum.” demiş. “Dur” diyerek ayıya: “Bir yer bulup dinlenip, geceleylim.” demiş. Ayıyla tilki geceleme için bir kayalık yer bulup, ateş yakmışlar. Isınmak için ateşin yanına oturmuşlar.

Tilkicik kayanın kenarından uzağa, ayı ise kayanın kenarına yatmış. Tilki ateşi ağaçla harlayıp: “Uzağa git, uzağa git, altın tüyün yanmasın!” diye bağırmış. Ayı (ateşten) uzaklaşayım derken devrilip, patır kütür düşmüş. Ertesi gün tilki bakmış ki, (ayının düştüğü yere) ayının etleri ve parçaları saçılmış. Onları yiyip tilki yoluna devam etmiş.

Tülgüğe üş mörö tuştap partır. Tülgü aytır: “Kuzaktır va, kemniñ ar odok şıgar, kemniñ et le cağ şıgar?” – tip. Turgan caa kuzyeneri, mörölörniñ kuskanı eski oygat la ar ödök, tülgüniñ teze – et le cağ. “Kaydın cediñ?” – tep, mörölör suraptır.

Tülgü aytır: “Sugatka parkep, koyruktarıñ sugge manalkep, muska oşoval, aastarıñ örö tutkelip ullar, örötin et le cağ tüjer” – tep. Mörölör sugatka parıp, tülgüjektiñ aytkanıla oşorzolor, örötin pir nime tüştin cok.

Koyruktarı oşan caa muska cava tookan. Ayıldın erten pir kurtiyak kir şayara kel catsa, körzö üş mörö oşop, aasti örö tutsal ultın. Kurtiyaş paylekle mörölörni şaptır. Mörölör: “Koyrugıma şap, pajıma şappa!” – tep ayttılar. Kurtiyaş mörölörniñ koyrugına şavarde, koyruktarı kodorılpartır, mörölör caazaza mañdaş kaltır!

AYU LA TARAL

Bir tušta küreñ tüktü, kürdek carındı Ayu la karaboro Taral sürekey eptü nacılar bolgon. Olordıñ baştap nacılaşkanı da cañıs tobogodoñ ulam baştalan.

Bir katap küreñ Ayu möştöñ kuzuk çıgıp alarga calkuurıp, möştiñ bajında kuzuk körgöndö, ajındıra la koltığı çöyilip buttarınıñ baltırı sıstap turar bolup, cabıs cadıktardı araay altap, biyik cadıktardı kurlap bazıp cüreten. Tözi koo, bajı üç ayrı möşti koştıoy Ayu ödüp baradarda, töbözine bir tobogo kelip tüşti. Ce Ayuga çımıl da kongonına bodolbodı. Ce ondıy da bolzo, ayu örö kördi.

- Men slerge bir tobogo tüjürüp iydim. As ta bolzo meniñ kündüümdi amzagar – tobogozın sürüjip Taral eñ cabıs budakka tüjele, Ayudañ korkıgan boyınça, mekenlenip ayttı.

- O-o, cayla! Alkış bolzın körkiyge sege. Kanattu kuştarda sendiy kündüzek kuşka men uçuraşkalagım. Sen kaçan da tapkança cür, men cigençe cüreyin, - Ayu eki butka turup çıgala, tüşken tobogonı oñ kolıla tudala, süün-genine çıdap bolboy, alkap turdı.

Ondıy maktı ukkan Taral sürekey süündi. Ol möştiñ bajınañ tobogolordı köp tüjüreten bolgon.

Onı çıçkan da ciir, körük te ciir, kaa-caada ulus ta tereten, ce olordıñ birüzi de taralga alkış sös aytpagan. Onıñ ordına karın arbanıjıp turatan.

“Cakşı kuzuktu taldap ciyle, açap Taral ölüzin biske artırgıstı” – dejeten.

Kökügen boyınça Taral üç ayrı möştiñ tobogozın onçozun ayuga tüjürüp berdi, ayunıñ süüngeñi deze taraldañ artık boldı.

- Bis ekü bügüñgi küñneñ ala ölüp cerge çirigençe nacı bololı. Bistiñ uğıbıs kaçan da öörköşpös nacılar edibis dep baldarıbıstı üredeli. – Ayu kuzuktu çertip, erdineñ ak köbük ajıp, karıgan taralga kuuçındap turdı

Tilkiye üç kurt rastlamış. Tilki şöyle demiş: “Kusalım bakalım, kimden paçavra çıkacak, kimden yağ ve et?” Kusmuşlar; kurtların kusmuşundan çer çöp, ayakkabı parçaları, tilkininkindense et ve yağ çıkmış. “Bunları nereden yedin?” diye kurtlar sormuş. Tilki şöyle demiş: “Suya gidip, kuyruklarınızı suya salın, buz tutunca, ağızlarınızı yukarı açıp uluyun, size et ve yağ düşer.” demiş.

Kurtlar suya gidip, tilkinin dediğini yapmışlar, fakat yukarıdan hiçbir şey düşmemiş. Kuyrukları buza yapışıp donmuş.

Ertesi gün bir ihtiyar gelip bakmış ki, üç kurt ağızlarını yukarı tutmuş havlıyorlar.İhtiyar kurtlara demir sopayla vurmuş. Kurtlar: “Kuyruğumuza vur, başımıza vurma!” demişler. İhtiyar kurtların kuyruklarına vurunca, kuyrukları kopmuş, kuyrukları kurtulup, koşup kaçmışlar! ŞÖÖK!

AYI İLE SERVİ KUŞU

Bir vakitler kahverengi tüylü, geniş omuzlu ayıyla boz servi kuşu iyi dostlarmış. Onların dostluğu bir çam kozalağı yüzünden başlamış.

Bir defasında kahverengi ayı çam ağacına çıkmaya üşenip, çam ağacının başındaki fıstıklara bakıp, omuzları çöküp, ayakları sızlayıp, alçaktaki ağaçların üzerine basıp, yükseklerince etrafında dolaşmış. Ayı dibi ak, başı üç dallı çam ağacının etrafında dolaşırken başına bir kozalak düşmüş. Öyle olunca ayı yukarı doğru bakmış.

- “Ben size bir kozalak düşürdüm, az da olsa benim ikramımın tadına bakın.” diyen servi kuşu kozalağın peşinden alttaki dallara inerek, ayının gönlünü almaya çalışmış.

- “Oo, zavallı! Sana alkış olsun. Kanatlı kuşlar içinde senin gibi saygılı birine rastladım. Sen biraz daha (kozalak) bak, ben dolaşayım.” Ayı iki ayağının üstüne durarak, düşen kozalağı sağ eliyle alıp, sevincinden alkış tutmuş.

Böyle bir övgüyü alan servi kuşu çok sevinmiş. O kozalakları çok düşürmüştü.

Onu sıçanlar, tarla fareleri yer, bazen de insanlar toplarmış, fakat onların hiçbiri teşekkür etmezmiş. Onun yerine şöyle öfkelenirlermiş.

- “Kozalağın iyisini aç gözlü servi kuşu yiyerek, içi geçmişini bize bırakıyor.” derlermiş.

Cesaretlenen servi kuşu üç dallı çam ağacının kozalaklarının hepsini düşürmüştü, ayı servi kuşundan daha çok sevinmiş.

- Biz ikimiz bu günden itibaren ölüp, toprakta çürüyene kadar dost olduk. Bizden gelen neslin hiçbir zaman kavga etmeyen dostlar olmasını yavrularımıza öğretilim.”Ayı kozalağı çitleyip, dudaklarından ak köpük çıkararak ihtiyar servi kuşuna bunları söylemiş.

Bu küneñ ala Ayu la Taral nacılar bolgon. Olor öörköşpöy, sürekey uzak cürgilegen, boyı-boylorına tñ ijener bolgılagan.

Bir katap tegerik akta barbak, caraş, çaş möş turdı. Bajında tobogolor budaktardı eeltip algan turdı.

- Ce, bu möştiñ tobogolorın tñjüreyin, sen teer – dep, Ayu ayttı.

- Ölöñi sürekey kalıñ cer emtir, men cañıskan teer-erge küçim cetpes bolor, men baldarımdı, töröndörimdi onçozın aydıp alayın ba? – dep, Taral ayudañ suradı.

Ayu moynoşbodı, üzeleri süüne berdi.

- Aydıp al, aydıp al... – dedi.

Ayu möşkö çıktı, tınıjı irakta ugulıp turdı. Möştiñ kurgak budaktarı tızırayt, taral deze uzun, kurgak tıñtıñ bajına çıgala, eki le katap kıygırarda, toozı çok taraldar cuulıjıp keldiler.

Ayu möştiñ tobogozın onçozın tñjürele, tözine tñjüp keler bolzo, bir de tobogo çok – onçızın nacı Taralınıñ töröndörü birdeñ tiştenip, kalgançılıarı cıška kirip barat-tı. Boyınıñ nacızı karıgan Taral eki tobogomı tiştenip, cañı la cerdeñ ködürilip cadarda, Ayu möştiñ budagıla sogup kargadı:

- Tfu! Açaş kulugurlar, cigeniñ cayga-kıška kuzuk ta bolzo, kalbakka cetpes kandı bol, ergekke cetpes etti bol.

Ol küneñ ala Ayu la Taraldıñ belen nacılaşkanı oyto onoydo ok belen toktop kaldı.

Ce Taral kuzuktı kaçça da kirezi cip cürze, kalbakça kanı çok, ergekke edi çok bolup kaldı.

ÇIÇKAN LA TÖÖ

Bir cılda on eki ay, kañı la ay boyı aldınañ attu. Sırañay ozodo, bister çok tuşta, cıldar baza başka-başka, on eki attu bolgon: Koyon, cılan, Uy, Kakay... onöñ do öškö.

Cañıs la töö Çıçkaña adaş cıldar çok bolgon emtir.

- Ogo cük le bir sırañay la koomoy degen cıldı meniñ adımla adaytan bolzo, kandı cakşı bolbos edi – dep, bir katap çıçkan töögö ayttı.

- İya-a-a! – töö sañ başka ünile kıygırıp iydi. – Meniñ cılga kojular küünim baza bar! – deyle, alın erdin kalbayıp, kılçayıp çıçkandı kördi. – Bistiñ kemibis le küñniñ çıçkanın ozo körzö, ol cıldıñ adına kirişsin.

Çıçkan, tñ moynoşpoy, cöpsindi.

Töö ol lo turgan cerine kün çığış caar burulıp, bajın örö kañkaytala, kös tö cumarga bolboy, uzak turdı. Bir kaçça turala, buttarı cılay bererde, tükürüp iyele, cadıp iydi.

- Men küñdi oşkoş lo çıçkannañ ozo körorim: meniñ moyınım kandı uzun, bajım kaçça kire biyik!

Bugünden itibaren Ayı ile servi kuşu dost olmuşlar. Onlar kavga etmeyip, uzun zaman dost olarak yaşamışlar, birbirlerine çok güvenmişler.

Ayı tembelliği bırakıp çam ağacından kozalak düşürür olmuş.

Bir defasında yuvarlak ak otlakta geniş dallı, güzel genç bir çam ağacı duruyormuş. Başındaki kozalaklardan dalları sarkıyormuş.

- “Bu çam ağacının kozalaklarını düşüreyim, sen de topl.” demiş ayı.

- “Otu çok sık ve kalın yermiş, benim tek başıma toplamam çok zor olur, yavrularımı, akrabalarımın hepsini çağırayım mı?” diye servi kuşu ayıya sormuş.

Ayı itiraz etmediği gibi, çok da sevinmiş.

- “Çağır, çağır...” demiş.

Ayı çam ağacına çıkmış, soluması uzaklardan duyulmuş. Çam ağacının kuru dalları çitirdamiş, servi kuşuysa uzun, kuru melez ağacının başına çıkarak, iki defa bağırmış, sayısız servi kuşları gelip toplanmışlar.

Ayı çam ağacındaki kozalakların hepsini düşürerek, ağacın dibine geldiğinde bakmış ki, bir tek kozalak yok. Hepsini servi kuşunun akrabaları alarak ormana gitmişler. Dostu ihtiyar servi kuşu iki kozalağı dişleyip yerden almak üzereyken, ayı çam ağacının dalına vurarak beddua etmiş:

- Tuu! Aç gözlü alçaklar, yaz, kış yediğiniz çam fıstığı da olsa, kanınız kaşığı doldurmayacak kadar az olsun, etiniz bir parmağınkinden az olsun.

O günden sonra ayıyla servi kuşunun dostluğu bitmiş.

Servi kuşu ne kadar çok çam fıstığı yemiş olursa olsun, kanı kaşık dolusu, eti parmak kadar kalmış.

SİÇAN İLE DEVE

Bir yılda on iki ay vardır, her ayın kendi adı vardır. Çok eskiden, bizler yokken, yılların da başka başka on iki adı varmış: Tavşan, Yılan, İnek, Domuz... ve başkaları.

Yalnızca deveyle siçanın adıyla adanan yıllar yokmuş.

- “Hiç değilse kötü de olsa bir yıl benim adımla adanmış olsa ne güzel olurdu.” diye bir defasında siçan deveye söylemiş.

- “İyaa!” diye deve bir başka sesle bağırmış. “Ben de yıllara katılmak istiyorum!” diyerek deve alt dudağını şişirip, siçana doğru bakmış. “Bizim hangimiz güneşin doğuşunu önce görürse, o yıl adını alıp, yılların içine girsin.”

Siçan fazla itiraz etmeden kabul etmiş.

Deve durduğu yerde gün doğusuna doğru dönüp, başını yukarı kaldırarak, gözünü bile yummadan öylece durmuş. Bir süre böyle durarak, ayakları yorulduğunda, tükürerek yatmış.

- Ben güneşi böyle de siçandan önce görürüm: benim boynum çok uzun, başımda kaç kat büyük!

Tün ortozi boldi. Çıçkan tööniñ canında, caan kazan-ga koştay oymokko bodoldu, küybüñdep oturdi.

- Men tañ atkança tirü artarım, bayla, cok – dep, çıçkan ıyladı. – Mında agastıñ cıdı cıtanat oşkoş. Kiske meni aray la cudup iybedi. Meçirtke ağaştı oturıp alala, közi caltırıp meni ketep cat. Bu la cañı, kuyruğı borboñ-dop, meniñ canımça tülkü mañtap ötti. Bıyandu sler, töö, meni kiyin canıgardağı örköjöörgö oturgızıp alzarar.

Töö, kayra burulıp, kördi: örköş baştañ cabızı cart emtir dep, bilip aldı.

- Ce, oturgayıñ ok baza. Cañıs la küncığış caar körörim dep sananba, külügim. Künbadış caar köröriñ.

Çıçkan tööni çuguldatpaska, araay tartınıp çıgala, kiyin canındağı örköşkö, künbadış caar körüp, oturıp aldı.

Olor eküğe ekilezine bügüñgi tün bojoori cok uzun nemediy bildirdi. Boyı boyolorına bildirtpey caan üşkürip catkıladı. Ce küncığıştı tañdak carıp keldi. Töö moyının uzattı, bajın örö kañkayttı. “Men emdi le küñdi çıçkanañ ozo körör bolboyım” – dep, töö ijenip sanandı.

- Oy, kün, kün! – dep, çıçkan bar ünile kıygırdı.

- Künbadışta kandıy kün? – Töö, içindegi cinin çıgara bışkırala, kayra kördi.

Künbadıştağı kır, çamçazı cok ulu caan baatır oşkoş, ayan töjin küñniñ carkınına tudup bergen mızıldap turdı. Töö çuguldanala, çıçkandı tudup alarga sanangan, ce çıçkan cer içegenine kaçan ok kire bertir.

Onoñ ulam on eki cıldıñ birüziniñ adı çıçkan cıl bol-gonı ol.

MÖRÖ

Pir kiji purun añañ partır. Şüve tözine odog edaltır, añañ cor keleverip oşoptın poltır. Pir eveş polgondo lo, kış-kaş, mış-maş la etken: odogo mörö kel cetkeldi. “Meeñ le tınım al, meeñ pir tuzam ceder”, - tiyerde, añañ möröni kapka sukkep, ağaştı assaltır. Möröni sürüjip peş añañ kelevirtir. “bistiñ möröni kana ettiñ?” – tejip, tınına pastınar poltır. “cak-cak, mörö lö körvöm” – tiytir. “Ce ol mörö seni cize, sen piske tarınma” – tep sal pariytirler.

Pej añañ paryende, pir añañ kaptı tejalkep, möröni pojodiydi. Mörö: “Pir kiji cakşı etkende, pir kiji nemen edeten: men seni ciyerim” – tiytir. “Kalak, kalak, meni le ceve, men seeñ tınıñ alkam, sen meni ciyten poltır, parak-tır, cer sırtında peş katap piske tuştan kijige, añañ-kuşka, malga surayıktır, kem cakşı etken, kem nemen etken, andın men nemen etken polzom, ceviyerzin” – tiytir añañ.

Cöptöjal, ekele pardılır, añañ alda parcıñ, mörö kıyın-ju parcıñ. Parzalar, pir añañ tuştap pardı. Añañ ayttı: “Po möröniñ tınıñ añañlardın alkam, meni eme ciyereyt. Kem cakşı etti, men cakşı ettim ma, mörö cakşı etti va? Anı piske aytper” – tep. “Kijini öltörgödik, sen cugerek

Gece yarılanmış. Sıçan devenin yanında büyük kazanın yanındaki yüzük gibi kıvrılıp oturmuş.

- “Ben tan atana kadar ya diri kalırım, ya kalmam.” diyerek sıçan ağlamış. “Burada kakımın kokusu var gibi. Kedi beni yakalayıp yer. Baykuş ağaçta oturarak gözünü parlatıp, beni izliyor. Bu yanımdan kuyruğunu kısırtıp tilki geçti. Saygıdeğer deve beni arkandaki hörgücüne oturt-san.”

Deve geri dönüp bakmış: hörgücün başından daha alçak olduğunu görmüş.

- Eh, oturacaksan otur. Yalnızca gün doğusuna doğru bakma, pehlivanım!. Gün batısına doğru bak.

Sıçan deveyi öfkelenmemek için yavaşça çıkararak devenin arkasındaki hörgüce oturarak, gün batısına doğru bakmış.

O ikisine gece hiç bitmeyecekmiş gibi uzun gelmiş. Birbirlerine sezdirmeden nefes alıp yatmışlar. Gün doğusunda tan aydınlanmış. Deve boynunu uzatmış, başını yukarı kaldırmış. “Ben şimdi güneşin doğuşunu sıçandan önce görürüm.” Diye kendine güvenle düşünmüş.

- “Oy, güneş, güneş!” diye sıçan var gücüyle bağırmış.

- “Gün batısında ne güneşi? diye deve içindeki irini çıkarıp piskırarak, geriye bakmış.

Gün batısındaki kır gömleksiz bahadır gibi, açık göğsünü güneşe vermiş parıldıyormuş. Deve öfkelenerek, sıçanı tutmayı düşünmüş, fakat sıçan yerdeki deliğe girmiş.

Bundan dolayı on iki yılın birisinin adı sıçan yılı olup kalmış.

KURT

Eskiden bir kişi ava çıkmış. Lâdin ağacının dibine çadır kurup, oturmuş. Bir süre geçtikten sonra hışırtı çıkararak kampa bir kurt gelmiş. “Benim canımı kurtar, benim de sana bir faydam olur.” deyince, avcı kurdu bir çuvala sokup, ağaca asmış.

Kurdu takip eden beş avcı gelmiş. “Bizim kurdumuzu ne yaptın?” deyip aramışlar. “Hayır, hayır kurt görmedim.” demiş. “Eh, o kurt seni yerse, suçu bizde arama.” deyip gitmişler. Beş avcı gidince, önceki avcı çuvalı indirip, kurdu serbest bırakmış. Kurt: “Birisi iyilik yapınca, diğeri kötülükle karşılık verir: ben seni yiyeceğim.” demiş. “Ah, vah beni yeme, ben senin canını kurtardım, halbuki sen şimdi beni yemek istiyorsun, gidip yeryüzünde bize rastlayan beş kişiye, hayvana veya ata soralım: kim iyi yaptı, kim kötü yaptı, (alacağımız cevaba göre) ben kötü yaptıysam, beni yersin.” demiş avcı.

Anlaşıp, ikisi yola çıkmışlar, avcı önde, kurt arkada gitmişler. Giderlerken bir avcı rastlamış. Avcı şöyle demiş: “Bu kurdun canını avcılardan kurtardım, şimdiyse beni yemek istiyor. Kim iyi yaptı? Ben mi iyi yaptım, kurt mu iyi yaptı? Bunun cevabını bize ver?” demiş. “insanın öldüreceği şeyi sen niçin kurtardın?”

anı sugup alkan eden? Eme seni mörö ceze le tavi” – tep saldı. Eme tört nemedin suraydan artkaldı. Parcatsalar, at tuştap pardı. “Kem cakşı etti, men ma, mörö va? Men möröni añjılarga öltörtirvin alkam, eme meni ciyereyt” – tiytir, añji. At teze: “Cer sırtında kiji nemen inze, kijini ceydik, meni mün coralkep, eme kajiryenir, piydet cortım” – tiytir.

Andın arı parzalar, nek tuştap pardı. Añji nekke ayttı: “Po mörö men ciyereyt, men anı añjılardın sugup, tının alkam, eme kijilerdin surıytan tep partıvıs” – tedi. “kijini ciyer kerek. Kijidin le nemen cok. Meeñ südim saap ijalkep, meni kajiryeneri, men kar sırtına cortım” – tiytir nek. Andın pargande koy tuştapardı. Añjının aytkan cogına koy ayttı: “Kijini ciyer kerek. Kiji matap nemen. Meeñ cugum kazalkep, men kajiryenir” – tiytir. Eme pir le nimenin aytkan sözi arttı. Partını, tülkü tuştapan. Añjınıñ aytkanına: “Kijini ciyer kerek, kiji matap sıgan, men koruga-koruga cortım” – tep. Mörö tijini ırsaytıp, aksını adın alkep añjını ciyere kelteni. Tülkü ayttır: “Aşpa, tokto, pir örvök surıyan” – tep. Añjıga surap cıt: “Sen möröni kaydet alkaldıñ?” – tep. “Kapka sukkep kaptıñ aksını takkep, agaşka ılsam” – tiytir. Tülkü teze: “Cakşı onnovin kaldım, közötper” – tiytir. Piyde etkem tep, añji möröni kapka sugıytir. “Ce kapka sugıydıñ, kaptıñ aksını taktın ma?” – tiyt tülkü. “Takkam” – tepcit añji. “Ce kösötperzeñ, kaydet taktın” – tiyt tülkü. Añji kaptıñ aksını tagıydı. “Eme sen anı nime kogdıral corsinen, kapta nimeni sookkep, öltöral, terezini soyal” – tiytir. “tülkü sananza la möröniñ edini cip kalgaydı. “kiji nemeni nemen inze, ce sin kirelu alıg kiji cok” – tiytir tülkü. Añji möröni sokkep, öltörkep, terezini soyaldı, edi tülge koot polkaldı. Añji aylına nanıp, avır curtıya perkaldı.

ŞÖÖK!

TUNGUS

Purun-purun catkanar bir cerde üç karındaş bolgon. Üç karındaştan eki kiji algan birizi algan cok. Ol bolgon on eki caştuu. Cad ok turganar, kança-kança çak ötti. Cadıp turganda cöptöşkener bu cerden kaçarga. Barçın beletenip, sugaranı kurudıp, cepsengener. Ol cer bolgon cıldıg cer, kar cagvas. Bu la cerde bütken barçın anda bolgon. Kıştıñ sogunı uñañ cok. Kandıg la cüg nime ciglek özip cat. Kançata cadıp turgan arda ol cerdiñ kaçara la sanap turdılar.

Tañ carıp çıkanda, şıga la bastılar. Kündiñ ajarıngı bardılar. Bar ok turdılar, bar ok turdılar. Ay gına erti, eki ay da erti, üç ay da erteverdi. Part turgan da cerdi alık agaş boldı. Ol agaştıñ arazınıñ çıkançı ak çalañ bajında sanandılar, - bu cerge üç kün kirezi tınanar kerek. Konuv ok turdılar, erten sanandılar – ccerdi başka körör. Başka-başka cerza barıpdılar. Ool catkaldı, anar barıydı. Bargan barganıñ sonda tüş kirezi bol ok pardı. Kadara-kadara saak polgodı. Kün

Kurt şimdi seni yese yeri.” demiş. Şimdi soracak dört şey kalmış. Giderlerken bir ata rastlamışlar. “Kim iyi yaptı, ben mi, kurt mu? Ben kurdu avcılarının elinden kurtardım. Oysa şimdi beni yemek istiyor.” demiş avcı. At ise: “Yeryüzünde insan en kötüdür, insanı (seni) yemek mümkündür, bana bindiler bindiler, şimdiyse kovdular, ben de böylece geziyorum.” Oradan ileri gittiklerinde bir inek rastlamış. Avcı ineğe şöyle demiş: “Bu kurt beni yiyecek, ben onu avcılardan saklayıp kurtardım, şimdi de rastladığımıza sormak için gidiyoruz.” demiş. “İnsanı yemek gerek. İnsandan kötü bir şey yok. Benim sütümü sağıp içiyorlar, ben kaçıp buralara geldim.” demiş inek. Oradan ileri giderken koyuna rastlamışlar. Avcının söylediklerine koyun şu cevabı vermiş: “İnsanı yemek gerek. insan çok zararlıdır. Benim yünümü kestiler ve beni kovdular.” Şimdi bulup sormaları gereken bir şey kalmış. Giderlerken tilki rastlamış. Avcının sözlerine: “İnsanı yemek gerek, insan çok kurnaz, ben onlardan korka korka geziyorum.” demiş. Kurt dişlerini açıp, gıcırdatarak avcıyı yemeye gelmiş. Tilki şöyle demiş: “Dur, yapma bir akıl alalım.” demiş. Avcıya sormuş: “Sen kurdu nasıl kurtardın?” demiş. “Çuvala sokup, ağzını bağlayıp, ağaca astım.” demiş. Tilkiyse: “İyi anlamadım, göster.” demiş. Şöyle yaptım diyerek avcı kurdu çuvala sokmuş. “Çuvala soktun, ağzını bağladın mı?” demiş tilki. “Bağladım.” demiş avcı. “Göstereceğine, nasıl bağladın?” demiş tilki. Avcı çuvalın ağzını bağlamış. “Niçin sen onu arkanda tutup taşıyorsun, onu vurup öldür. Çünkü o şimdi çuvalda. Onu öldürüp, derisini soy.” demiş. Tilki kurdun etini yemeyi düşünüyormuş. “İnsan kötüdür, fakat senin gibi aptal da yokmuş.” demiş tilki. Avcı kurdu vurup öldürerek, derisini soyup almış, etiyle keyif sürmek de tilkiye kalmış. Avcı evine dönüp, huzurla yaşamış.

ŞÖÖK!

TUNGUS

Eskiden üç kardeş yaşamış. Üç kardeşin ikisi evli, biri değılmış. Bekâr olan on iki yaşındaymış. Yaşamışlar, yaşamışlar. Uzun yıllar geçmiş. Böylece yaşarken yaşadıkları yerden gitmek için anlaşmışlar. Her şeyi hazırlayıp, kurutulmuş ekmekten de alarak yola koyulmuşlar. Yaşadıkları yer sıcak, kar yağmayan bir yermiş. Burada her şey yetişiyormuş. Kışın soğuğu hissedilmiyormuş. Yine de buradan gitmeye karar vermişler.

Tan vakti yola çıkmışlar. Battıya doğru yol almışlar. Gitmişler, gitmişler. Bir ay geçmiş, iki ay geçmiş, üç ay geçmiş. Onlar insan girmemiş ormandan geçmişler. Ormanı geçince bir düzlüğe gelmişler. Üçüncü ayın sonunda burada dinlenmeye karar vermişler. Geceyi burada geçirdikten sonra başka bir yere gitmeye karar vermişler. Ayrı ayrı yönlere dağılmışlar. Genç çocuk kalmış, diğerleri gitmiş. Gitmelerinin üzerinden zaman geçmiş, gece yarısı yaklaşmış. O (bekâr çocuk) bekley

açık parıydı. Kadaraltan çok boldı. Orto tünde kelgen çok. Kijiniñ tavıjın da ugulgan çok. Kün çıgok keldi. Ool taviştanıp maktadı. Aspanar bolgan bolzı meniñ ünüm ugup kelerler dep sanandı. kiçiniñ da üni çok boldı.

Eki-üç kün öd ek berdi. İndih kijiler karçı burul-badı. “Ce, teni, emdi meni taştap bardılar. Po mindig ağaştıñ arazına kaydı cadarım”. – dep sanandı. Cad ok turdı, cad ok turdı. “Erikpeske iş tavar kerek” –dep sananıp turdı. Pardi tıñdirga. Parçın colındı tañma şap par çıt, azarga korıktı. Parıp-parıp, oydo keldi tañma şap-kan çeri le kongon çeri kel keldi. Bir de kiji çok boldı. Konok tur perdi. Kiçida üni çok. Şor edevar tart turdı erikpeske taptım dep sanandı. Şordı tartıp turdı. Tagdıñ başarı solop turdı. Ukpas-ukpas aldalar şornıñ ünin uktılar. Başka-başka ünle oynop turdı. Başka-başka aldalar cıgılıştı. Şordı ugup, kököp turdılar, oylontıra turup añna cokatıp turdılar.

Nedle-da bolıp, ay konagı erti. Aldalar taralıştı. “Bo cug grek cadarım. Ajar tagdı aşkaynem, agar sugrı keçkeynem”. – dep sanandı. Par ok turdı. Birdi kiji tuştavadı. Nan tagdıñ sırtına çık parıp kördi: bir nan sug akan boldı. Ol sugrıñ cakazına tüş pardi, sanandı: “Ce, tene, bu sugrıñ bajında kiji catsa, takpay agar sügle, kiji catpazi ağaştıñ tazıl kördiner”. – dep sanandı. Körip turza takpay agıp turdı, anı körip sanandı: “A, bu sugrıñ bajında kiji bar ok bolgonçı”, dep sanandı. Ol ayrıñıñ cagazında bir ta kon çıt, eki da kon çıt, üç ta kon çıt. Şordı tartı. Cıgılbas aldalar cıgıldı, kelbes aldalar bes keldi.

Ulu ayrıñıñ cagazında ulu-nan oyun çıgardılar. “Ce, teni uktar, meniñ aytan sözüm bar. Al tayganı aylantra cürgen aldalar sler bolgonzar, körvösti sner körgönzer, ukpastı sner ukkanzar. Ma aydıp berler. Bu kök tayganıñ içinde cüg me bar?” bir alda togus möstig Sığın dep alda boldı ol aytkan: “Bu ayrı la kiji erter, eki ay ertkençi tütün sostop turzın”. Ay kona ertep turdı, ekinçi ay ertep bardı.

Ulug sugrıñ cakazında ulug ottı sal turı. Ulu kara tütüner sostop turdı. Körip le turza, salıçak la kijiler agıp turdı. Örökteş turdılar. Coktoş bolbonzıdılar. Til uñaşpas boldılar. Altı möstig Sığın cügür kelip, ma aytıp ber, bu kandıg kijiler?” “Bu kijiler togus sugrıñ beltirine bar çın kijiler. Bu cere cadıp bolbazıñ, bu kijilerle kojo barzañ, - dep aytı altı möstig Sığın togus sugrıñ beltirinde anda kalık, anda çırgap catlar”. Togus sugrıñ beltirinde koşo aktı, üç ay agıp cet bardılar, kalık-conı köp boldı. Ulug nan-kalık anda ca çıt. Bu kalaktı aylandıra cörip körzö kaydar, dep sanangan. Körzö le boynıñoş (boyına oşkoş) kiji bar çıt. Ezendeip, cakşı örökteştiler. “Sen kandıy kiji bolorzın”, - dep suran ol. “Men eñcerge ösken kiji bolorım, tene. Bo cerge togus sugrıñ bajındın, taygadın kelgen kiji bolorım, tene”, - dep aytkan ol. “Meñ karındaım ağaştıñ arazına cadagan, podi sen cadagan polorzın?” “Men bolorım, - dep aytı, - ol anıñ beri ertkeniñ togus çılgı bar çıt”. “meniñ

erek etrafını dikkatle incelemiş. Güneş batmış, gelen olmamış Bir gün daha geçip, gece yarısı olmuş. Yine gelen olmamış, sesini duyan olmamış. Güneş yine batmış, genç çocuk bağırmiş. Eğer kaybolmuşlarsa sesimi duyup gelirler diye düşünmüş.

Gelen olmamış. “Beni kesinlikle bırakıp gittiler. Böyle bir ormanda nasıl yaşarım?” diye düşünmüş. Orada durmuş, durmuş. “Sıkılmamak için yapacak iş bulayım.” diye düşünmüş. Gitmiş. Yol sık ağaçlarla kaplıymış, kaybolmaktan korkmuş. Gidip gidip geri dönmüş. İşaret koyduğu yere gelmiş. Yine kimse yokmuş. Gecelemek için burada kalmış. Hiç insan sesi yokmuş. Kaval yapıp çalmış. Canımın sıkılmaması için çare buldum diye düşünmüş. Kavalı çalmaya başlamış. Dağlar başlarını eğmiş. Sağır hayvanlar kavalın sesini duymuş. Türlü türlü seslerle çalmış. Türlü türlü hayvanlar yığılmış. Kavalı duyup coşmuşlar, etrafına toplanıp oynamışlar.

Bir hafta geçmiş, bir ay geçmiş. Hayvanlar dağılmış. “Ben niçin burada kalıyorum. Aşılacak dağı aşayım, geçilecek suyu geçeyim.” deyip gitmiş. Ne bir insana, ne de bir hayvana rastlamış. Dağın tepesine çıkınca büyük bir nehir görmüş. Nehrin kıyısına inmeyi düşünmüş. “Eğer bu nehrin başında insanlar yaşıyorsa nehirden yonga akar, yok insan yaşamıyorsa ağaç kökleri akar.” diye düşünmüş. O nehrin kıyısında bir gün gecelemiş, ikinci gün gecelemiş, üçüncü gün gecelemiş. Kavalını çalmaya başlamış. İnsan önüne gelmeyen hayvanlar gelip toplanmışlar.

Büyük nehrin kıyısında büyük eğlence olmuş. “Dinleyin, size söyleyeceklerim var. Bu ala dağda gezen hayvanlar sizensiz, görünmezi görüp, duyulmazı duyan sizensiz. Bana söyleyin “Bu ala dağda ne var?” Dokuz boynuzlu bir maral şöyle demiş: “Bu nehirden insanlar geçer, ateş yakıp, iki ay beklemen gerekir.” Orada kalmış, bir ay geçmiş, ikinci ay da geçmiş.

Büyük nehrin kıyısına büyük ateş yakmış. Büyük duman yükselmiş. Bakmış ki bir salda insanlar gidiyor. Onlar dumandı görüp, salı durdurmuşlar. Konuşmuşlar, ama anlaşılamamışlar. Dilleri başkaymış. Altı boynuzlu maral koşarak önüne gelmiş. “Hey, altı boynuzlu maral bana söyle bu insanlar kim?” “Bu insanlar dokuz nehrin kavşağına doğru gidiyorlar. Eğer burada kalmak istemezsen onlarla birlikte gidebilirsin, orada insanlar var, büyük eğlence var.” demiş altı boynuzlu maral. Dokuz nehrin kavşağına onlarla birlikte gitmiş, üç ay sanra halk baksam ne olur diye düşünmüş. Bir de bakmış ki, kendine benzeyen insanlar geliyor. Selâmlaşıp, konuşmuşlar. “Sen kimsin?” diye sormuşlar. “Ben çöllerde büyüdüm. Buraya dokuz nehrin başındaki dağdan indim.” demiş. “Benim kardeşim ormanda kalmıştı, o sen olmalısın.” demiş diğeri. “Evet, o benim, o günden beri dokuz yıl geçti.” demiş küçük kardeş. “demek kardeşimsin ha, o halde bize gidelim, ben senin çoktan

karındaım bol turzin bissa baratar, - dep aytı, - men seni ölgen bolar dep sananam, tirig ok boltursın, - dep aytı. – Bis seniñ ayrılıp, bazıp, bu cerge cetibis”.

Cad ok turdılar, cad ok turdılar. “Ce, karındaş, bu biyde catsı kiji kayda bolor? Sug colonçi (cologonça) ak çat, kiji boyınıñ tugannı tñ cıt çat, kiji alar kerek, - dep aytı. Karındaı sananıp, sananıp aytı: “Alar kerek” – dep. “Ce, mında bir kıs bar, barıp körer kerek”. Barıp kördiler. Kıs köliniştı. Togus künniñ toy saldılar. Iraktag kijiler at la cıgdılar, cagındağ kijilerdi canug cıgdılar. Közi kapas kijiler cedektejip keldiler. Togus künniñ toyına togus maytal soktular. Kalık cıgılıjıp ulu oyun tujerdiler. Toylov ok turdılar, toylov ok turdılar. Tepşiniñ tüvi tozile berdi. Togus künniñ zoonda kalık taralıştı. Men deze andak ta oynodım, oynop-çirgalıp çirgat cat kaldım.

KLİŞTİG KOŞKE

Burun-burun boltor, burunaniñ oyında, emeniñ poyında, nagıs la apçıyak pir nektig pir koşkelig çad ok turdı, çad ok turdı. Südüni sadoval çıt, südüni üyüniñ toluginä ködöçke oltosal çıt. Üç künniñ bajında üç ködöç oltı sal çıt. Apçıyak sanan cat par odın kez alım dep. Apçıyak tepsen al odın kezerge parıydı. Ağaçtıñ arazına cet parıp körzö köp kurug odın tur çıt. Apçıyak kez ok turdı, kez ok turdı. Kapçon-kapçon kesken uj erkir parit. “Çe, tene kapçon to kessen nantan vremya çetken ter”. Künza körzö kün aç parigin. Apçıyak nanıp pardı.

Üyge kel kir kelgen ködöçinde südü töğülkan. Ködöçiler kronkron cıgıl kalgan. Süt tögül kalgan. Apçıyak sanan cat: “Bonı kem tögör? – dep, - çe, pe birdiñ bir Paske koşke, keveniñ sırtına ugtaytın mogus, ol tökön – dep sanandı. Koşke körzı le naan nemçi ugdiñ içinde cort koni. Paska añla tudışkan ol tolına kap, bo tolına kap bolbodi. Nemçi ködöşterdiñ arazına kirdi. Ködöşterdin süt tögül kaldı.”. Apçıyak koşkonı soygılan. Koşke korogıp podpolega kirgen. Apçıyaktıñ emde süt cip ten da cok. Kurap terep suraganı ciiv al ugtap çıt.

Apçıyak erten tura galtı negini sag turat. Sag al tınıp paz ok üç ködöşke tolına oltosaldı. Apçıyak paza odiñ kezerge bardı kez ok turdı, körzö nantan vremya ced ok turdı. Üyüne kelip kir kelzi, südi töğülen polgon. Ködöşter töven tüş kalgan. Apçıyak ol koşkozını matap kakan. Pe, Paska koşkozı çıga la kaçkan. Apçıyak nagızan ced ok turdı, ced ok turdı. Kança-kança vremya erti. Ay da erti, eki da ay erti. Koşkeboyı azran çat, en-açıka cörevert.

Çör omurızı koşke tülkü tuştayan. Tülkü koşkonı surap çat: “Kayya catkan kiji?” – dep. Koşke ay çıt: “Mında bir apçıyak catkam, - dep, - ol meni çıgarı süren”. – dep aytkan. Tülkünek anı cöptedi oydarı bis ekele cadaptır dep. Koşke añ cövine kirvin zaldı. Tülküçek añañap-süglep par çıt koyon tudıv alırga. Cöriv ok turgan, cöriv ok turgan, bir koyon tuštaan. Tülke tudıv al, aksına tiştev al üyinza nan turgan. Vaske-koşke

ölmüş olabileceğini düşünmüştüm. Şimdi bakıyorum ki, yaşıyorsun. Biz senden ayrılınca koybolduk ve buraya geldik.”

Birlikte yaşamışlar, yaşamışlar. “Eh, kardeşim artık hep burada yaşasak nasıl olur? Nehir kendi yoluyla akar, senin evlenmen lâzım.” demiş. Kardeşi düşünüp kabul etmiş. “Öyleyse burada güzel bir kız var, ona bir bakalım.” Deyip kıza bakmışlar. Kızı beğenmişler. Dokuz gün düğün yapmışlar. Uzaktakileri atla, yakırdakileri yaya getirmişler. Körler bir rehberle gelmişler. Dokuz günlük düğüne dokuz baytal kesmişler. Halk toplanıp, büyük eğlenceler yapmış. Düğün neşeli geçmiş. Ağaç tepsinin dibi delinmiş. Dokuzuncu günün sonunda halk dağılmış. Ben de orada olup, oynadım, eğlendim.

KILIÇLI KEDİ

Çok öncedenmiş, eskiden sonra şimdiden önceymiş. Bir ineği ve bir kedisi olan bir ihtiyar yaşamış. Süt sağıp, sağdığı sütü bakraca koyup, evin köşesine bırakmış. Her gün süt sağarmış, üçüncü günde üç bakraç sütü olmuş. İhtiyar odun kesmeyi düşünüp, hazırlanıp odun kesmeye gitmiş. Ormana gittiğinde birçok kuru odun varmış, ihtiyar bunları kesip durmuş. Epey odun kestikten sonra karanlık çökmüş. “Artık kestiğim yeter, geriye dönmenin zamanı geldi.” demiş. Güneş bakmış, güneş batıyormuş, ihtiyar evine dönmüş.

Eve geldiğinde bakmış ki, sütü dökülüp kalmış. Bakraçlar devrilmiş, sütler dökülmüş. İhtiyar: “Bunu kim dökebilir, belki de Paska adlı kedim sobanın üstünde uyurken koşuşan fareyi görüp onun peşinden koşmaya başlamıştır. Köşe bucak onu yakalamaya çalışmıştır. Fare sütlü bakraçların arasına girmiştir, süt de bakraçlar dan dökülmüştür.” İhtiyar kediye bağırıp kızmış. Kedi korkusundan bodruma saklanmış. İhtiyar kurutulmuş ekmeği yiyerek uyumuş.

Sabah kalkıp ineğini sağarak, sütünü bakraca koyup, bakraçları da köşeye yerleştirmiş. İhtiyar adam yine odun kesmeye gitmiş. Odun kestikten sonra evine dönmüş. Evine girince bakmış ki sütler yine dökülmüş. İhtiyar kediyi iyice dövmüş. Kedisi Paska da kaçmış. İhtiyar tek başına yaşamaya başlamış. Epey zaman geçmiş. Bir ay geçmiş, iki ay geçmiş. Kedi dolaşıp kendi karnını doyurmuş.

Kedi bir gün gezerken tilkiye rastlamış. Tilki ona: “Nerede, kiminle yaşıyorsun?” diye sormuş. Kedi: Ben bir ihtiyarla yaşıyordum, ama o beni kovdu.” demiş. Tilki: “Öyleyse birlikte yaşayalım.” demiş. Kedi bu kabul etmiş. Tilki tavşan avlamak için gitmiş. Tavşanı yakalayıp getirirken kediye rastlamış. “Hadi, beraber

tuştapan: “Ce, teni, menza kojo barak”. Koşke kojo par çıt. Koşke kon turdı. Koyonın edini çiy çırgap çadılar. “Ce, teni, sen cat, men Paz ok partan, teni”. Afnap tülkü parıydı afnap. Cörok çat, cörok çat. Koyon tuştapan arlıktıñ altında cat çıt. Öbijip, soylap, bu koyondı tudıv al. Tud al şığa la nangan. Udra tuştapan ayug: “Ponı kana apırsıñ, teni?” “Poyımza apırsım, teni”, - dep aytkan tülküçek. Koyondı ayuga tudurıyan, tülküçek aytkan: “Ce, teni meñ karındajım bar, adı Vaska dep, bir metr kılçtıg”.

Ayug baren. Onar catkanar üçele: ayug, mars, möre. Tülke cad ok turgan, cad okk turgn. Koşkeniñ ciji çok boldı, apçıyaksı karçı nonovert, tülküçek nağızan cada verdi. Apçıyakka koşke Vaskezi nan keldi. Apçıyak anı azrıp çat. Tülke cad ok çıt, cad ok çıt poyınıñ ortozında. Ayug, mars, möre cöpteşkener, cagın bolorga poylorine tülkeni ündiyerge kem barar? Mars aytkan: “Möre, sen bararızın”, - dep. Möre barviin ayugza aytı: “Ayug, sen bararızın”, - dep. Ayug bargan. Parıp tülküniñ ordozında kirdi. Ayug suran: “Ce, tene, seniñ bir metr kılçtıg karındaşıñ kayda?”

Tülküçek aytı: “Mında irak eves bir apçıyak añlap cat çıt”. - dep aytı. “Ce, tülküçek sendi ündepkelgen kiji vem,- dep ayug aytı. - bir metre kılçtıg karındaşıñ ugde çok pol par tır. Noydırdı cakşı. - dep. - cañda bozok kelervister ündiyerge, - ayug nan paardı. Mars, möre kandıy la kereni çokto perdi. “ce, tene andıg cerde apçıyak la ekele çat çın boltır”. - dep ayug aytı. “ce, tene, tañda parıp anarda undeydik bolor”, - dep cöptöştiler Möre, mars, ayug. “ce, tülkü, apçıyak, Vaske bir metre kılçtı anar kelgende çug-çug aş kerek bolor”, - dep cöp büdürgener. Ayug aytı: “Men bararım, - dedi, bir-bir kızırak maytal tudup alıp cüktep ekelze le, ciış bolar la”, - dep aytı. Möre aytı: “A-a, barza la kızır koydı alıp ekelze de ciış bolar la”, - dep. Ayug şıka salıyda bir-bir cerden kızır maytal tudarga. Bar ok çürdi, bar ok çürdi, kızır maytal tuştabadı. Bir tagdı aştı, bir sugdı keşti, suudıñ kajında çürgen tabın maldar.

Ol mallardıñ arazında köröp turza, kızır maytal cööröp turdı. Övileyip, soylop, mekeley tuttu. Tudup cüktep al akeldi. Akelip çetirdi cetirip sal kuydı. Möörö bargan çerrindin kuru boş nandı. “Ce, tene, bir maytaldıñ edi cederne. Anı dadınze bolor”. - deptiler. “Ce, kem eme barar anar?” Ayug aytı marstı: “Sen bar”. Marsaytı mööröni: “ce, sen bar”, - dep. Ce ayug çokto pardı ündiyerge. Tülküçekke cat pardı. “Ce, tene, men seni ündep kelgen kiji bolorom, - dep aytı. Bararızın ba, barvasın ba?” - dep aytı. “Ce, tene, mında apçıyak la Vaske cat sıt, bir metr kılçtıg. Anar barzı bararım, anar barbazı barbazım”. “Ce, tene, - ayug aytı, - sen bar, men anarza bararım anardı aydıra. Sen bar bistiñ cerza. Kızır maytaldı akil savıs sevis et bolor. Çırgal anda bolor,- dep aytı. - Ce, men parçıdım apçıyaktı Vaska la ündiyerge”.

Ayug cetpardı, apçıyaktıñ üyine kir pardı. “Ce, apçıyak, seni goste ündiyerge keldim, - dep ayug aytı, - Vaska bir metr kılçtıg kayda?": Ayug suradı: “Anı kaydı

gidelim.” demiş. Kedi onunla gitmiş. Tavşanı yiyip, o geceyi beraber mutlu bir şekilde geçirmişler. Tilki: “Sen yat, ben ava gideceğim.” deyip gitmiş. Tilki giderken bir otun latında bir tavşanı rastlamış. Tilki sürünerek gidip, tavşanı yakalayarak evine dönmüş. Giderken ayıya rastlamış. Ayı: “bunu nereye götürüyorsun?” demiş. “Evime götürüyorum.” demiş tilki. Tavşanı ayıya kaptıran tilki şöyle demiş: “Benim Paska adında bir kardeşim var, onun bir metre kılıcı var.”

Ayı gitmiş, onlar yani ayı, pars ve kurt birlikte yaşıyor. Tilki geri dönüp sürekli yatmış. Aç kalan kedi tekrar ihtiyarın yanına dönmüş. Bu sefer tilki yalnız kalmış. Kedi ihtiyarın yanına dönünce ihtiyar onu beslemiş. Tilki ise kendi yuvasında yaşamaya devam etmiş. Ayı, pars ve kurt tilkiyi misafirlige çağırmaya karar vermişler, Ama kim davet edecekmiş? Pars: “Kurt sen git.” demiş. Kurt gitmeyip, ayıya: “Ayı, sen git.” demiş. Ayı gitmiş. Tilkinin yuvasına gelip ayı sormuş: “Senin bir metre kılıcı olan kardeşin nerede?”

Tilki: “Bu yakınlarda bir ihtiyarla birlikte yaşıyor.” demiş. Ayı: “Tilki seni misafirimiz olman için davete gelmiştim. Bir metre kılıcı olan kardeşin evde yokmuş. Hoşça kal. Yarın sizi davet etmeye yine geliriz.” deyip ayı gitmiş. Pars ve kurda olanları anlatmış: “Bu yakınlarda bir ihtiyarla beraber yaşıyormuş.” demiş ayı. Şimdilik tamam. Yarın yine davet ederiz diye pars, kurt ve ayı kendi aralarında anlaşmışlar: “Ama tilki, ihtiyar ve bir metre kılıcı olan Vaske gelmeden onlar için bir şeyler hazırlamalıyız.” demişler. Ayı: “Ben gidip kısır baytal yüklenip getireyim, yemek olur.” demiş. Kurt: “Ben de gidip bir kısır koyun getirirsem, o da yemek olur.” demiş. Ayı bir yerlerden bir kısır baytal bulmaya gitmiş. Gitmiş. Karşısına kısır baytal çıkmamış. Bir dağ aşmış, bir nehir geçmiş, suyun kıyısında at sürüsü varmış.

Bakmış ki, o atların arasında bir kısır baytal var. Onu kurnazlıkla tutmuş. Onu yüklenip getirip yere bırakmış. Kurt gittiği yerden eli boş dönmüş. “Eh, bir baytalin eti yemeye yeter.” demişler. Peki şimdi tilkiyi misafirlige kim davet edecek? Ayı parsa: “Sen git.” demiş. Pars kurda: “Sen git.” demiş. Kurt ayıya: “Sen git.” demiş. Ayı gitmiş. Tilkinin evine varmış. “Seni davete geldim. Gelecek misin, gelmeyecek misin.” demiş ayı. Tilki: “İhtiyarla birlikte yaşayan Paske ve ihtiyar gelirse ben de gelirim, onlar gelmezse ben de gelmem.” demiş. Ayı: “Sen bizim evimize git. Ben onları gidip davet ederim. Bizim evimizde kısır baytalin güzel eti var. Orada eğlence olacak. Ben ihtiyarla Paska'yı davete gidiyorum.” demiş.

Ayı gidip ihtiyarın evine girmiş. Ayı: “hey, ihtiyar seni davet etmeye geldim, bir metre kılıcı olan Paska nerede?” demiş. İhtiyar da: “sobanın üzerinde yatıyor.”

aytsa cakşı bolor?” – dep. Apçiyak aytı: “Añ adı Vaska bolor, bir metr kılıçtıg. Barar sağıştıg bolzo aldınza çıgar, barbas sağıştıg bolzo podpolzo kirer”. “kaydı aytsı cakşı bolor?” – ayug surap çit. “Ce, baza piy de le aytsañ teykeli brıs! – dep le aytsañ señ örveñ ugar, - dep aytı apçiyak, - cakşı sananzı señ aldınza çığa, salar, naman sananza, podpoleza kalır”, - dep aytı.

Ayug mamaktap catken – brıs – dap aytı. Vaske bir metr kılıçtıg korkup cetkel podpoleza salıydı. “Ce, - ayug sanandı. – cakşı sanap körgeñ bolsı mı. Meñçu kelışbın bardı. Ce, apçiyak, ezen cakşı bolzın. Tañda biske barzarar, bis kazararbis. Bir maytaldıñ edi bar”, - dep ayug nandı. Cet pardı. Mars, mööre suradılar: “Ce, ündey pargan kijiler keler ve?” Ayug aytı: “Tañda keler”. – dep kon tur ok perdiler. Maytaldıñ edi mırçıb ok berdi. Kadara-kadara sak bolo berdiler. Kün tüşteñ kıya berdi. Ayug: “Ce, teni, sler kadırlar cerde, men agaşka çıgıp tartın”. Ayug töñzil tartıne berdi. “Ce, - mööre aytı, - sen agaşta, a men es taga şık alın, teni”. Mars aytı: “Men bolo şılıktıñ arazına kir kalın”, - dep aytı. Parçın taralıydılar. Ayug agaştıñ bajında kör ol turdı. Ayug maktap cat: “Oh, kelçiler, kelçiler!” Vaska bir metr kılıçtıg arı-beri taştal çit. Vaska cüg bolzın, nemçiler tudup cıt, çiiir gap cıt. Ayug maktıvıla çit: “Vot, vot, cet kelit!”

Mars deze şılıktıñ arazına ukan ok cerde tırlajıp cat çit. Bolo cet kelgener. Vaska körzi le kızrak maytaldıñ altınan nemçi şığa la cügürgeñ. Vaska ol nemçini tudarga kazrak maytaldıñ kıyınza cügürdi. Mars anı körölö korugup, tırlajıp şılıktıñ arazınıñ bajını körgüsti. Koşke-Vaska, anıñ çoçıp cürük sa çıktı, ayugnıñ çıkan agajınza. Ayug anañ korugup agaştıñ sırtınañ salıydı, cerza aştı. Cerza tüşkende, karsını cara şavılğan. Koşko anıñ korugup kaşkan tag zarı. Vaska bir metr kılıçtıg bu cet kel çin. Möre kaçkan agar sugdın beltirinza. Aydala taralaşkanar. Mars ayugnıñ karısını carıganda, kaçkan. Vaska la apçiyak karça çurtınza nankanar.

KARA-MOÑIS

Purun-purun poltır, purınanıñ po nanda, emeniñ ol nanda, şaalap bolza sug agarda, susku la sug susarda, çatkanar altı tastrakay. Pir tastrakay Kara-Moñıs matap işpeçi polgan. Beş tastrakay aga cetpes. Pir pay kijige şanaktar çazanar. Beş tastrakay bbeş şanak çasap, Kara-Moñıs bir küñge altı şanak çasap turgan. Beş tastrakay körün turza kara-moñısbayıp turgan. Beş tastrakay küür bolbiin. Kara-Moñıstıñ tınıni kezerge çöptejip alganar.

Ol anı añnap algan. Erke sağıjı kirip kelgen. Kara adınıñ tınıni kezip tas-karsanına kan urgun. Çaraş sındıg katına aylandıra tagıp iygen. Beş tastrakay kelip Kara-Moñıstı öltüre. Ol korıkkın boyı la katınıñ aylandıra takkan tas-karsandı çaçıp iygen. Kara-Moñıs gorod

demış. Ayı: “Onu nasıl güzel bir şekilde davet edebilirim?” diye sormuş. İhtiyar: “Onun ismi bir metre kılıcı olan Paska’dır. Gelmeye niyeti varsa gelir, yoksa bodruma iner.” demış. “Daveti nasıl yapsam daha iyi olur?” diye ayı tekrar sormuş. “Ayağını yere ‘pat’ diye vurup bağır; o seni duyar, gelmek istiyorsa gelir, istemiyorsa bodruma iner.” demış ihtiyar.

Ayı ‘pat’ diye ayağını yere vurup bağırmuş. Bir metre kılıcı olan Paska korkup, bodruma koşmuş. “Eh, pek de düşündüğüm gibi olmadı ihtiyar. Ama yarın bize gelin bizde kısır baytalın eti var.” deyip ayı gitmiş. Pars ve kurt ona sormuşlar: “misafirlerimiz gelecek mi?” Ayı: “Yarın gelecekler, siz geceyi geçirin.” demış. Baytalın eti bozulmaya başlamış. Kokmayan et kokmaya başlamış. Güneş iyice yükselmiş. Beklemekten sabırları taşmış. Güneş batıya yönelip, akşam olunca ayı: “Siz aşağıda bekleyin. Ben ağaca tırmanayım.” demış. Ayı tutunarak ağaca tırmanmaya başlamış. Kurt: “Peki sen ağaca çık, ben de dağın tepesine çıkayım.” demış. Pars: “Ben de bu tepsinin içine gireyim.” demış. Hepsı dağılmış. Ağacın tepesinden bakan ayı bağırmış: “İşte geliyorlar, geliyorlar!” Paska bir metre kılıcını sağa sola sallıyor. Paska için fareleri tutup yemekten başka ne lâzım. Ayı bağırmasına devam etmiş: “İşte, işte yaklaşıyorlar!”

Bunu duyan pars tepsinin altında tir tir titremiş. Onlar yice yaklaştığında Paska öldürülmüş kısır baytalın altından bir farenin çıkıp koştuğunu görmüş. Paska bu fareyi yakalamak için baytala doğru koşmuş. Onu farkedenden pars korkusundan titreyerek başını tepsinin altından çıkarmış. Ondan ürken Paska ayının çıktığı ağaca tırmanmış. Ayı da ondan korkup yere düşmüş. Yere düşünce karnı yarılmış. Ondan korkan kedi dağa doğru koşmuş. İşte bir metre uzunluğundaki kılıcıyla Paska yaklaşıyor. Kurt akarsuya doğru kaçmış. Böylece hepsi dağılmış. Pars ise zaten ayı yere düşünce kaçmış. İhtiyarla kedi geri evlerine dönmüşler.

KARA-MOÑIS

Çok eskidenmiş, geçmişten sonra, şimdiden önceymiş, su şırıldayarak aktığında, kepeçyle su süzülürken, altı kel yaşamış. Kara-Moñıs adlı kel çok çalışkanmış. Beş kel ona yetişemezmiş. Onlar bir zengin için kızak yapıyorlarmış. Bir günde beş kel beş kızak yaptığı halde, Kara-Moñıs tek başına altı kızak yapıyor. Beş kel bakmış ki Kara-Moñıs çok zenginliyor. Beş kel Kara-Moñıs’ı kıskanıp öldürmek istemişler. O bunu sezmış.

Akil edip, atını öldürüp, karnına kan doldurmuş. Onu güzel karısının boynuna takmış. Beş beş kel Kara-Moñıs’ı öldürmek için gelmişler. O korkusundan

bargan. Gorodtin nan turza beş tastrakay tuştap bargan. Anı surap turganar: “Sen kana bar keldiñ?” “Men gorodka barıp kkelgem. Ölgen kadımı sadıp saldım. Torgo tavar alıp aldım.”

Beş tastrakay sanap turdılar: “Matap cakşşı boltır, bayar cer anda boltır.” Kattarın öltürüp gorod cerine aparganar. Bir da kiji almanar. Beş tastrakay kör turza – Kara-Moñıs bay turgan. Anı süüge salara sanap alganar. Kara-Moñıstı kapka sugıp aparganar. Beş tastrakay suugat tilere barganar. Kara-Moñıs kapta çatkan. Ol iyde le çat çatsa. Aapıstıñ ugli keldi. “Sen kayra kaptıñ içinde çaatsın?” – dep suurap ukkan. “Mindin çüge-nime körünip çat”, - dep Kara-Moñıs aytkan. “Meni de kaptıñ içine sug”, - dep aapıstıñ ugli aytkan. Aapıstıñ ugli kaptı tejip, Kara-Moñıstı şıgar algan. Poyınıñ ordına aapıstıñ ugli salıp paag (paglap) salgan.

Beş tastrakay kelgen. Aapıstıñ uglını kara-Moñıstıñ ordına Sal iybener. Beş tastrakay bar tursalar, Kara-moñıs kara aygır la kel turgan. “Bis seni süüge sal iygebis. Sen kaydañ şıktıñ?” – dep beş tastrakay suralar. “Men süüge kirip kara aygırlıg şıktım”, - dep Kara-Moñıs aytkan. “Çee indañ ponda. Bis ta süüge bar kirere” – dep beş tastrakay aytkanar. Beş tastrakay süüge bar iygener. Kara-moñıs işpeçi çakşşı çat tura bergen.

TORKO-ÇAÇAK

Ozo, ozo Altayda torko-Çaçak dep attu kıs öskön. Cordodiy kara köstü, soloñıdıy kabaktu bütken.

Bir katap onıñ karıgan adazı oorıy bererde, enezi kızına ayttı:

- Karu kızım, Torko-çaçak, kayraldu kamdı barıp kıçır. Türgen cür, erke kızım, Torko-Çaçak.

Kızıçak cañıs adına minip alıp, kamdı köstöp cürüp iydi.

Kamdıñ catkan kaaza ayılı Türgen suunıñ caradında turgan.

Kam ayılınıñ ejigin açıp, ot canına oturıp alala, kayın urınañ çöçöy cazap oturdı. Kabagı onıñ araldıy, sagalı tort cerge cetire öskön. Torko-Çaçaktı ol iraaқтаñ körüp iydi.

At cazalı ürençidiy şınıraıp, çaçaktarı ay carkındıy mızıldajıp, torko/Çaçak kletti.

Onı körgön kamnıñ oñ kolındağı bıçağı tizezine tüjele, kan çıgara çiye soktı. Sol kolındağı çöçöyi ot caar togolono berdi. Körgön közin cumarın undup, açkan oozıla ermek aytpay, tım otura berdi. Torko-Çaçak üç katap ayttı:

- Ulu adabıs, meniñ adam oorıp cat. Bir bolujıgar cetiriger!

Ce, Torko-Çaçak baza katap aydarda, kam tereñ uykudañ cañı oyogondıy boldı, üç katap esteyle, karu-uzına ayttı:

- Erten tañ atsa la slerde bolorım.

Uykudañ ulus turgalakta, arkada küükter oyogolokto, ayıldardañ iş çıkkalakta, köp küzüñçek

karısının boynuna taktığı atın kanlı karnını saçmış. Kara-Moñıs şehre gitmiş. Şehirde dönerken beş kele rastlamış. Ona şöyle sormuşlar: “Sen nereden geliyorsun?” “Şehre gidip ölen eşimi sattım. İpekler aldım.”

Beş kel şöyle düşünmüş: Ne iyiymiş, demek ki, zenginlemenin yolu buymuş.” Eşlerini öldürüp, şehre getirmişler. Bir kişi bile alıcı çıkmamış. Beş kel Kara-Moñıs'ın zengin yaşadığını görmüşler. Onu suya atmayı düşünmüşler. Kara-Moñıs'ı çuvala koymuşlar. O çuvalın içinde dururken papazın oğlu gelmiş. “Sen niçin çuvalın içinde duruyorsun?” diye sormuş. “Buradan her şey görünmüyor.” demiş Kara-Moñıs. Papazın oğlu “Beni de çuvalın içine sok.” demiş. Papazın oğlu çuvalı delip, Kara-Moñıs'ı dışarı çıkarmış. Kara-moñıs kendi yerine onu sokup çuvalın ağzını bağlamış.

Beş kel gelmişler. Kara-Moñıs'ın yerine papazın oğlunu suya atmışlar. Beş kel giderlerken Kara-Moñıs kara aygıra binmiş geliyormuş. “Biz seni suya salmıştık. Sen nasıl çıktın?” diye beş kel sormuş. Kara-Moñıs “Ben suya girip, kara aygırla geri çıktım.” demiş. “Güzel, demek öyle. Biz de suya girelim.” demiş beş kel. Beş kel suya atlamışlar (ölmüşler). Çalışkan Kara-Moñıs huzurlu yaşamış.

TORKO-ÇAÇAK

Çok, çok eskiden Altay'da Torko-Çaçak adlı bir kız varmış. Gözleri yaban kirazı kara, kaşları gökkuşacağı gibi yaratılmışmış.

Bir defasında onun ihtiyar babası hastalandığında, annesi kızına şöyle demiş:

- “Nazlı kızım, Torko-Çaçak gidip ünlü kamı çağır. Nazlı kızım Torko-Çaçak çabuk git.

Kızcağız evin tek atına binip, kama doğru yola çıkmış.

Kamın kabuktan yapılmış evi Türgen nehrinin kıyısındaymiş.

Kam, evinin kapısını açıp, ateşin yanına oturarak, kayın ağacının kabuğundan kadeh yapıyormuş. Onun kaşları sık orman gibiymiş, sakalı da yere kadar uzanıyormuş. O Torko-Çaçığı uzaktan görmüş.

Altın-Çaçak atının süsleri şingırdayarak, kendisinin elbiseleri ay ışığı parlayarak geliyordu.

Onu gören kamın sağ elindeki bıçağı dizine düşerek, kan çıkacak kadar kesmiş. Sol kolundaki kadehi ateşe doğru yuvarlanmış. Gördüğü gözünü yummayı unutup, açtığı ağızıyla konuşmayıp, sessizce oturakalmış. Torko-Çaçak üç defa şöyle demiş:

- Ulu atamız, babam hastalandı. Yardım etseniz!

Fakat, Torko-Çaçak son kez söylediğinde, kam derin uykudan uyanmış gibi oldu, üç defa esneyerek, cevap verdi:

- Yarın şafak söktüğünde sizde olurum.

İnsanlar uykudan uyanmak üzereyken, ormanda guguk kuşları uyanmak üzereyken, evlerden duman çık

terdiñ tabijı uguldı. Köp iyter ürup çıktı, çedendeği koyloyr maaraja berdi.

Ooru öbögönniñ aylına kam tañ atkalakta cedip kelgen. Ermek cogınañ adınañ tüjele, ayıldıñ ejigin açıp kirdi. Onıñ uur tonın la teğerik tüñürin ulus ayılga alıp keldi. Eski kaptık üstine elik terezin cayala, ondo ces köstü tüeürdicegezineñ (kayıjımañ) buulap koydılar. Onıñ aldına calbak taşka ottu kostoñ salala, caraş cıttu arçındı örtöp koydılar. Kam börügin közine cemire kiyele, erten turadañ ala eñirge cetire ün çok oturdı, kerek deze kursak ta cibedi. Tün kirgen soñında, kam tüñürin otko kurgattı. Mancaktu tonın, küzüñiçekterin küzüredip kiydi. Sarı küniñ kanadıla çümdegen börügin közine keptey tarttı. Möndür oşkoş ak-sur topçılar eki caagina togolonıjıp turguladı.

Kam üç, dört katap esteyle, turup çığıp, bar ünile kıygırıp iydi. Tijin kıcıradıp, tumçugıla cılkı mal çılap, bıskırıp turdı.

Kam kamdap toktoylo, agaş ayakka toltıra arakını cañıs tınıp içip iydi. Eçkiniñ tepeşide catkan ökpö-cüregin alğan boyınça, cañıs çaynam edip cudup iyele, katu sırkindu mınayda ayttı:

- Torko-çaçaktı tutkança la çok etsin. Ol albatıdañ bütken caraş kıs emes, cerdiñ-suuniñ eezi. Bu kıstı çok etpezeger, slerdiñ albatıdañ caantayın ooru ayrılbas, üy ulustıñ baldarı kırılar, uylardıñ bozuları kırılar.

Onı ukkan üy ulus köñkörü cıgıldı. Karıgan er ulus köstörin caba tuttı, sabarlarınıñ ortozınañ izü çaştarı sızılıp çığıp turdı. Ciit ulus eki katap kızargıladı, eki katap kugargıladı.

- Torko-çaçaktı agaş küpke bektezin, ol küpti togus temir kurçula, Türgen suuga salıp izyin – dep, kam onıñ arı ayttı.

Kam tonın kancalayla, tüñürin cüktenip, adına minele, cana berdi.

- Ey! – dep, kam boyınıñ calçıların kıygırdı. – Türgen suuniñ caradına barıgar, suu mege bir küp ağızıp ekeler suurlu. Onı tudup alala, açıp körböy, meniñ aylıma ekeleriger, boyıgar ıraak, agaş ortozına bararıgar. Kıygı-ontunıñ cañılgaızı ugulza oyto kelbeğer. Meniñ aylıma üç kün ötkön soñında kireriger.

Kamniñ katu cakıltazın büdürerge cürekteri barınbay ulus ceti kün oturgıladı. Torko-Çaçak ceti küñge ıyladı. Segizinçi künde ulus tıt agaştıñ küp edele, togus temir kurçu kağıp, Torko-çaçaktı ogo oturguzala, Türgen suuga salıp iydiler.

Ol kün deze bir Balıkçı dep attu ösküs uulçak Türgen suuniñ caradında karmaktap cürgen. Körzö, suula caan küp ağıp keletken, uulçak onı tudup alala, cajiñ capajına ekeliñ, maltala tübin kodoro sogordo, küpteñ bir kıs çığıp kelgen. Kolında maltalu Balıkçı körgön közine bütpey, bir kezekke tura kaldı, onıñ cüregi, aspan çılap, sekirip çıktı.

Açap kamniñ kılığın Torko-çaçak Balıkçıga tooloy aydıp berdi. Balıkçı kıstı küpteñ çıkarala, onoor boyınıñ tudagan sarı iydin sugup, küpti katap suuga salıp iydi.

maktayken, bir çok çingırak sesi duyulmuş, kamın deriden yapılmış tefinin sesi duyulmuş. Bir çok it çıkıp ürümüş, çitteki koyunlar meleşmiş.

Kam hasta ihtiyarın evine şafak sökmekteyken gelmiş. Söz söylemeden atından inerek, evin kapısını açıp girmiş. Onun ağır paltosunu ve yuvarlak tefini insanlar alıp eve getirmişler. Eski bir kabin üstüne karaca derisini yayarak, ona bakırdan göz işlemeli tefi kenarındaki bezlerden bağlamışlar. Onun önüne geniş, düz bir taş a ateşin közünden koyarak, orada güzel kokulu ardıcı yakmışlar. Kam börüğünü gözüne kadar indirerek giyip, sabahtan akşama kadar sessizce oturmuş, yemek de yememiş. Gece olduktan sonra, kam defini ateşte kurutmuş. Kam elbisesini giyip, çingıraklarını şingırdatmış. Sarı baykuşun kanadıyla süslenmiş börüğünü gözüne kadar çekmiş. Dolu taneleri gibi beyaz düğmeler yanağında yanağında sallanmış.

Kam üç, dört defa esneyerek, ağaç kadehe konmuş içkiyi bir yudumda içmiş. Keçinin tepsidedeki ciğerini, yüreğini aldığı gibi bir çiğnemlik ederek yuttu, katu sirkundu mınayda ayttı:

- Torko-Çaçığı tuttuğu gibi yok etmeli. O halkın içinden çıkmış güzel bir kız değil, yerin, suyun iyeyi. Bu kıstı çok etmezseniz, siz, halk hastalıktan kurtulamazsınız, kadınların çocukları, ineklerin buzağuları ölür.

Onu işiten kadınlar yüzüstü yıkılmış. Gözlerini kapatan ihtiyar erkeklerin parmaklarının arasından sıcak gözyaşları sızılmış. Gençler de iki defa kızarıp, iki defa kanları çekilir gibi olmuş.

- “Torko-Çaçığı ağaç küpe koyup, o küpü dokuz demir çemberle iyice sararak, Türgen nehrine bırakmalısınız.” Diye kam söylemiş.

Kam paltosunu asarak, tefini alıp, atına binerek dönmüş.

- “Ey!” diyerek kam kendi hizmetçilerini çağırılmış. “Türgen nehrinin kıyısına gidin, nehrin bana bir küp getiriyor olması lazım. Onu tutup alarak, açıp bakmadan, benim evime getirin, kendiniz de uzaklaşıp, ağaçların ortasına gidin. Ahlama, inleme duyulsa da gelmeyin. Benim evime üç gün sonra gelin.”

Kamın katı buyruğunu yerine getirmeye insanların yürekleri dayanmayıp yedi gün beklemişler. Torko-Çaçak yedi gün ağlamış. Sekizinci gün insanlar melez ağacından küp yaparak, dokuz demir çemberi çakıp, Torko-Çaçığı ona oturtarak, Türgen nehrine bırakmışlar.

O gün Balıkçı adlı bir öksüz delikanlı Türgen nehrinin kıyısında oltayla avlantıyormuş. Bakmış ki, nehrinden bir küp akıp geliyor, delikanlı onu tutup alarak, yeşil barakasına getirmiş, küpü baltayla parçalayınca, küpten bir kız çıkmış. Elinde baltasıyla Balıkçı'yı görünce gözlerine inanamayıp, bir süre öylece kalakalmış, onun yüreği, çekirge gibi çarpmış.

Torko-Çaçak açgözlü kamın yaptığı kötülüğün hepsini Balıkçıya anlatmış. Balıkçı kıstı küpten çıkararak, onun içine kendisinin sarı itini koyup, küpü tekrar suya salmış.

Kamniñ calçıları küpti tudup, ayılga ekelip kiy-direle, oyto bargıladı, ce olor ayıladañ tiñ ırdagalakta kıyığı, ontu, uluş uguldu.

- Bolujıgar! Bolujıgar! – dep, kam kıygırdı.

Ce calçıları kamniñ cakıltazı aayınça onıñ ıraak cürgiledi.

Kamniñ calçıları üç kün ötkön soñında buruldılar. Kelele körzö, kam ottı keçire cıgılıp kalgan emtir. Onıñ kirlü tamagın kem üze kemirgeni olor oñdop bol-bodılar.

Torko-Çaçak Balıkçıla kojo cajıl capašta curtay berdi. Ce kara cañıs koomoy bolgonı – ciir kursaktañ türey berdi. Balıkçı Torko-Çaçaktıñ carajın körör dep, balık tudup bolboy bargan. Balıkçı karmagın alıp, kança katap baspadı bolbogoy! Ce bir altam bazala, onıñ kiyninde oyto lo cana bolor. Kaa-caa albadanıp, emeş ırada bassa da, Torko-çaçak körünbey kalza la, onıñ çırayın körüp alarga, oyto canıp keler.

Ayarda Torko-çaçak kayıñniñ calbak tozın alıp, kurç bıçakla boyınıñ çırayın ogo caraştıra kezele, suını canına aparıp, kadap saldı. Emdi Balıkçı karmaktağanda onıñ sürineñ közin albay, körüp oturur boldı.

Bir katap karmaktap turala, caan balıktıñ tiştegenin Balıkçı bilbey kaldı – karmaktıñ sabın içkınıp iygen. Karmaktıñ kılı deze, suınıñ caradında torko-çaçaktıñ sürin kadagan agaşka oroy tartılala, onı suuga agıza berdi. Onı ukkan Torko-Çaçak eki calmajın sogundi, altı şańkızın culundı, ıy ötküre mınayda ayttı:

- Ol tosti kandıy la kiji körzö, beri keleten turı! Kaydañ biler, meniñ sürim kemniñ közine ozo köriner? Kalak, Balıkçı mınañ kaç, olor seni öltürer! Bu suını carattay örö bar, kök eçkiniñ terezineñ cakı köktöp al, kök torbokko minip alala, oyto bu suını carattap, meni bedrep bar.

- Türgen suınıñ oozında Kara-Kaan dep kaan curtap catkan. Onıñ kuldarı sürlü tosti tudup alala, Torko-Çaçaktıñ sürin körgilep, işteer ijin undup koydılar. Börükterin suu agıstı, maldarı tarap-tarkap bastı.

- Bügün bayram dep slerge kem aytkan? Kemniñ toyın toylop turgar? – kara-Kaan, kuldarına caba cedele, kıygırdı.

Bu la öydö ol tosto curap salgan sürdi körüp iydi. Kuldarınañ onı blaap alala, attıñ tiskinin ol suını örö bura tarttı, Kara-Kaanniñ kiynineñ onıñ baatırları kez-erleri, alıptarı mañtattı.

Cajıl capašta Torko-Çaçak cañıskan oturgan. Kazır büdüştü çerülerdi, Kara-Kaanniñ boyun da körölö, ol ıylabadı, katkırbadı da. Kara-Kaannañ korkıp, erdiñ açıp, ermek aytpay, cüzün-kümüş cazaldu, ak-boro atka minip, kojo cortup iybey kayttı.

Üç cıl ötkönçö Kara-Kaanniñ curtında Torko-Çaçaktıñ ermektengeni bir de kiji ukpadı. Üç cılga ol

Kamın hizmetçileri küpü tutup, eve getirdikten sonra tekrar geri gitmişler, fakat onlar evden iyice uzaklaşmak-tayken bağırtı, inleme, uluma duyulmuş.

- “Yardım edin! Yardım edin!” diye kam bağırmış. Fakat kamın buyruğu gereğince oradan uzaklaşmışlar.

Kamın hizmetçileri üç gün geçtikten sonra geri dönmüşler. Gelip görmüşler ki, kam ateşin ötesine yıkılmış. Onun kirlü boğazını kimin kemirdiğini anlayamamışlar.

Torko-Çaçak Balıkçı'yla beraber onun yeşil barakasında yaşamış. Yalnız kötü giden tek bir şey varmış; yiyecekleri tükenmiş. Balıkçı Torko-Çaçanın güzelliğine bakmaktan, balık avlamaya gitmemiş. Balıkçı kaç defa oltasını alıp gitmeye yeltenmiş! Fakat bir adım atsa, sonra tekrar geri dönüyormuş. Bazen kendini zorlayıp, biraz uzaklaşsa da, Torko-Çaçak görünmediğinde, onun yüzünü görmek için tekrar geri geliyormuş.

Sonuçta Torko-Çaçak kayın ağacının geniş kabuğunu alıp, keskin bıçakla kendi resmini ona güzelce çizerek, nehrin kenarına götürüp yere saplamış. Şimdi Balıkçı oltasıyla avlanırken, onun resmine bakıp durur olmuş.

Bir defasında oltayla avlanırken, büyük bir balığın oltaya takıldığını sezmedi, oltanın sapı elinden çıktı. Oltasının ipiyse, nehrin kenarındaki Torko-Çaçanın resminin olduğu ağaca dolanarak, onu suya çekti. Bunu işiten Torko-Çaçak iki budunu dövüp, altı saç örgüsünü yolarak, şunları söyledi:

- O kayın ağacının kabuğunu kim görürse, bu tarafa gelecektir! Nereden bileceğiz, benim resmimi önce kim görür? Ah, Balıkçı buradan kaç, onlar seni öldürür! Bu nehrin kıyısından yukarı çık, boz keçinin derisinden yaka dikip al, boz tosuna binerek, sonra yine bu nehrin kıyısından gelerek beni ara.

Türgen nehrinin ağzında Kara-Kağan adlı kağan yaşıyormuş. Onun kulları resimli kayın ağacı kabuğunu tutup alarak, Torko-Çaçanın resmini görünce, çalışmayı unutmuşlar. Börklerinden su akmış, hayvanlar dağılıp başka başka yönlere gitmişler.

- “Size bugün bayram diyen mi oldu? Kime düğün yapıyorsunuz?” Kara-Kağan kullarının yanına gelerek, böyle bağırmış.

O zaman o kayın ağacının kabuğuna yapılmış resmi görmüş. Onu kullarından çekip alarak, atının dizginini nehrin yukarisına çevirmiş, Kara-Kağan'ın arkasından onun bahadurları, yiğitleri, alpleri de at koşturmuşlar.

Yeşil barakada Torko-Çaçak yalnız oturuyormuş. Öfkeli görünümlü askerlerini, Kara-Kağan'ın kendisini de görünce, ağlamamış da, görmemiş de. Kara-Kağan' dan korkup, dudağını açıp, söz söylemeyip, çeşit çeşit gümüüş işlemeli, boz ata binip, onlarla birlikte gitmiş.

Üç yıl geçmiş fakat Kara-Kağan'ın yurdunda hiç kimse Torko-Çaçanın konuştuğunu duymamış. O üç yıl

külümzirenip, tişterin bir de kijige körgüspedi. Üç cilga ol iylabadı da, katkırbadı da.

Bir kün erten tura Torko-Çaçak kenetiyyin eki alakanın çabındı, omok süünip katkırdı: türgen suunu carattay kök ekçi cakalu, kök bukaçakka mingen bir ciit uul kletti.

- Aylanayın, Torko-Çaçagım, sen ol samtar kiyimdü kijini körölö, katkırdıñ emeş pe? – dep, kara-Kaan suradı.

- Eye, ogo katkırdım.

- Aylanayın, Torko-Çaçagım, seniñ ondıy kijige katkıratanıñdı bilgen bolzom, men bu üç cildıñ turkunına bukaga muñ katap miner edim. Ce aldırbas, men seni emdi de oynodorum.

Kara-Kaan Balıkçıını örgözine kıygırıp alala, bukazın ayırıp aldı, eçki terezi tonın albanla blaap kiydi. Bu la tuşta torko-çaçak ogo cuuktap kelele, araay ayttı:

- Meniñ bajım bilgen kaanım! Sler kök bukaga minele, erten kün çıgıp turarda ol biyik kırdañ ajıp, beri keleriger. Ol tuşta men slerdi tajuurda arakılı, altın ayakta kımıstu utkıp alarım.

Onı ukkan Kara-Kaan kiçü baladıy süündi, kök bukaga minele, biyik kırdı aja berdi. Torko-Çaçak deze kança baatırların boyına aldirtala, mınayda cakıdı:

- Erten kün kırdañ ködürilze le kök eçki tondu, kök buka attu, cerdiñ-tuunıñ eezi bis caar keler. Onı örgögö cuuktatpay öltüriger.

Onı ukkan baatırlar tünile örgöni ebirede karuul turgustı. Tañ adıp, kün çıgarda, biyik kırdañ kök eçki cakalu, kök bukaga mingen kiji köründi. Onı örgögö cuuktatpay, baatırlar udura kelip, üldüle çapkılap, cıdala kadagıladı.

- Sler, biyttü-kurttu tañmalar! Meni, Kara-Kaandı, öltürerge turıgar ba?! – Kara-Kaan altan ayrı kıygırdı.

- E-e! Cerdiñ-suunıñ eezi, emdi Kara-Kaan bolo berdiñ be? Cok, bisti mekelep bolboziñ!

Kara-Kaandı boyınıñ baatırları iyt ciir segi cok, iynege keler terezi cok edip öltürüp koydı.

Torko-Çaçak deze ösküs Balıkçıını kolınañ tuttu, cajıl caraş

Capajına kojoñ-katkıla canıp iydi.

ÖSKÜS UUL LA EMEY-ARU

Arçın cıttu Altayda ölö-çookır attu Ösküs-Uul dep kiji curtagan. Ol ańdap-kuştap azıranıp catkan.

Bir katap ańdap cürele körzö kıymıraşkan albatılı caraş örgöö turat. Akır, mını barıp körzö kaydar dep, Ösküs-Uul sanandı. Cedip keler bolzo, Ak-Baydıñ ceri boltır, onıñ Emey-Aru dep kızınıñ toyına cuulgan ulus sürekey köp emtir. Ösküs-Uul körüp turza, Emey-Aru caraş kıs emtir, onı kudalap turgan uuldar baza köp boltır. Ol kıska Ösküs-Uuldıñ sagıjı cetti.

boyunca gülümseyip dişlerini de kimseye göstermemiş. O üç yıl ağlamamış da, gülmemiş de.

Bir gün sabah erken a Torko-Çaçak aniden iki elini çırıpmuş, sevinip kahkaha atmış: Türgen nehrinin kıyısından boz keçi yakalı, boz boğaya binen bir genç delikanlı geliyormuş.

- "Kurban olayım, Torko-çaçağım, sen o kötü giyimli kişişe bakarak mı güliyorsun?" diye Kara-Kağan sormuş.

- Evet, ona güliyorum!

- Kurban olayım, Torko-Çaçagım, senin böyle birine güleceğini bilseydim, ben bu üç yıl boyunca boğaya bin defa binerdim. Fakat önemli değil, ben seni şimdi de eğlendiririm.

Kara-Kağan Balıkçı'yı sarayına çağırarak, boğasını elinden alıp, keçi yakalı paltosunu zorla alıp giymiş. O zaman Torko-Çaçak ona yaklaşarak yavaşça konuşmuş:

- "Benim aklımdan geçenleri bilen kağanım! Siz boz boğaya binerek, yarın gün doğarken o yüksek tepeden aşıp, buraya gelin. O zaman ben sizi içki dolu matarayla, altın kadehte kımızla karşılıyorum.

Onu işiten Kara-Kağan küçük çocuk gibi sevinmiş, boz boğaya binerek, yüksek tepeyi aşmış. Torko-Çaçaksa sayısız bahadırları çağırarak, şöyle emretmiş:

- Yarın güneş tepeden aşarken, boz keçi paltolu, boz boğa atlı, yerin, dağın iyesi bize doğru gelecek. Onu saraya yaklaştırmadan öldürün..

Onu işiten bahadırlar gece boyunca sarayın etrafında nöbet tutmuşlar. Şafak söküp, güneş doğduğunda, yüksek tepeden boz keçi yakalı, boz boğaya binen biri görünmüş. Bahadırlar onu saraya yaklaştırmamak için karşı gelip, kılıç vurup, kargı saplamışlar.

- "Siz bitli, kurtlu mel'unlar! Beni Kara-Kağanı, öldürmek mi istiyorsunuz?" diye Kara-Kağan altmış ayrı sesle bağırılmış.

- E-e Yerin, suyun iyesi, şimdi Kara-Kağan mı oldun? Hayır, bizi kandıramazsın.

Kara-Kağan kendisinin bahadırları ite bile yiyecek leşini artırmadan, iyneye gelecek kadar derisini bırakmadan öldürmüşler.

Torko-Çaçaksa öksüz Balıkçı'yı elinden tutup, yeşil barakaya şarkı söyleyip, gülererek dönmüş.

ÖSKÜS-UUL İLE EMEY-ARU

Ardıç kokulu Altay'da alaca benekli atlı Ösküs-Uul adlı biri yaşamış. O geçimini avlanarak temin edermiş.

Bir defasında avlanırken görmüş ki, halkın hareketlendiği güzel bir saray duruyor. Dur hele, gidip bakayım diye, Ösküs-Uul düşünmüş. Varıp yettiğinde, orası Ak-Bay'ın yeriymiş, onun Emey-Aru adlı kızının düğününe birçok insan toplanmış. Ösküs-Uul bakmış ki, Emey-Aru çok güzel bir kız, Ona dünür olan delikanlılar da çokmuş. Ösküs-Uul'un aklı o kıza düşmüş.

Ak-Bay kaç aybı aybılaza; kudalap turgan bay uuldardıa birüzi de büdürüp bolbos emtir. Ösküs-Uul Ak-bayga alyttı:

- Sler kandıy la aybı aybılazaar, men onçozın büdürüp berzem, mege kızıgardı eş edip bererzeer be?

Onı Emey-Aru ugup, sürekey cilbirkedi, neniñ uçun deze Ösküs-Uul sürekey caraş ta, sağıştı da, büdümü onıñ baatır keberlü bolgon. Kıstıñ adazı Ösküs-Uuldañ suradı:

- Mal bolzo, kiştejip tanıjar, kiji bolzo, kuuçındajıp tanıjar, seniñ adıñ kem, catkan ceriñ kayda?

Ösküs-Uul ayttı:

- Catkan cerim arçın cıttı Altay, adım meniñ Ösküs-Uul, azıragan adam cok, emisken enem cok, algan ejim cok.

Ak-Bay onı ugala, mınayda ayttı:

- Sege kaç aybı cüzün cakıltalar bererim, onı büdürzeñ, ol tujunda men kızımdı sege bererge cöpsinerim. Baştapki aybı mindıy: mınañ ozo ceti suunıñ bajında catkan ceti baştu celbegen meneñ eki küler cırakı algan, onı barıp ekel.

Barbayın deze, Ak-bay üskediy, barayın deze, celbegen onı cip salgadıy. Ce ne bolzo, ol bolzın deyle, adın eertep alala, cüre berdi. Biyik tuular ajat, caan sular keçet. Anayıp barıp catsa, bir çadır ayıl köründi. Ogo kirip kelze, bir kargan emegen oturat. Ösküs-Uuldañ ol suradı:

- Adı-colıñ kem bolor, amaduıñ seniñ kandıy bolor?

- Adım meniñ Ösküs-Uul bolor, amaduum meniñ mindıy: ceti baştu Celbegende Ak-Baydıñ eki küler cırakızı bar, onı barıp ekelzin dep, Ak-bay aybılagaan edi.

Onı ugala, kargan emegen ayttı:

- E-e kalak, balam, öböğön boyıñ ölotön turuñ, barbagan boyıñ baratan turuñ. Ceti baştu Celbegen kalık-conniñ kanın içken edi. Ondo süreen kalaptı karalday la Saralday dep eki uul bar. Olor seni bazıp salar. Ce kanaydar baza, sege bolujım cetireyin.

Ol Ösküs-Uulga eki otuk, bir küler tayak berele, onıñ arı ayttı:

- Tayaktı “tap” et dezeñ, caan suulardı keçeriñ, biyik tuulardı ajarıñ. Eki otuktı çağıştırıp iyzeñ, ceti tüney temir kezerler kenetiyn aldıña tura tüjer, “neni edelik” dep seneñ suraar. Ol tujunda olorgo cakaru berzeñ, olor büdürüp turar.

Ösküs-Uul süüne berdi, eki otuktı la küler tayaktı alala, onıñ arı cüre berdi. Barıp catsa, taş örgöö köründi, ejigindegi taş çakıda kök buka turat. Ösküs-Uul cedip kelele, taş çakıga adın buulap iydi, örgöñiñ taş ejigin aç a sogolo, kire berdi. Körüp turar bolzo, ceti baştu celbegeniñ curtı boltır. Celbegen suradı:

- Adıñ seniñ kem bolor, amaduıñ seniñ ne bolor, kaydaar barıp catkan kiji bolorıñ?

Ösküs-Uul adı-colın, kelgen amaduzınaydıp bererde, celbegen ay maltazın ala koydı, ösküs-Uuldu çabarga örö turdıb Ösküs-Uul eki otuktı çağıştırıp

Ak-Bay kaç defa istekte bulunsa da, dünürcü delikanlıların hiç biri istekleri yerine getirememiş. Ösküs-Uul ona şöyle demiş:

- Sizin isteğiniz ne olursa olsun, ben onu yerine getirirsem, kızınızı eş olarak bana verir misiniz?

Onu işiten Emey-Aru çok fazla sevinip, çünkü Ösküs-Uul çok yakışıklı, akıllı, bahadır görünüşlüymüş. Kızın babası Ösküs-Uul'a şöyle demiş:

“Hayvanlar kişneşerek tanışır, insanlar konuşarak tanışır, senin adın ne, nerelisin?”

Ösküs-Uul şöyle demiş:

- Yaşadığım yerim ardıç kokulu Altay, benim adım Ösküs-Uul, beni büyüten babam yok, emziren annem yok, aldığım eşim yok.

Onu işiten Ak Bay şöyle demiş:

- Sana bazı emirler vereceğim, onları yerine getirirsen, o zaman kızımı sana vermeyi kabul ederim. İlk isteğim şöyle: Önceden yedi nehrin başında yaşayan yedi başlı Celbegen benden iki bronz güğüm almıştı, gidip onu getir.

Gitmem dese, Ak Bay başını keser, gideyim dese, Celbegen onu yer. Eh ne olacaksa o olsun diyerek, atını eyerleyip gitmiş. Yüksek dağlar aşmış, büyük nehirler geçmiş. Böylece gidip dururken, bir çadır ev görünmüş. Oraya girdiğinde, bir ihtiyar kadın oturuyormuş. O, Ösküs-Uul'a şöyle sormuş:

- Adın, soyun sopun ne, senin amacın ne?

- Benim adım Ösküs-Uul, benim amacım şu: yedi başlı Celbegen'de Ak-Bay'ın iki bronz güğümü varmış, gidip onu getir diye Ak-Bay emir verdi.

Onu işiten ihtiyar kadın şöyle demiş:

- Ee, zavallı balam, ölmemiş vücudun ölecek, öbür dünyaya gideceksin. Yedi başlı Celbegen halkın kanını içer: Onun çok heybetli Karalday ve Saralday adlı iki oğlu var. Onlar seni öldürür. Fakat gideceksen sana yardım edeyim.

O, Ösküs-Uul'a iki çakmak taşı, bir bronz asa vererek şöyle demiş:

- “Asayı alıp “tap” dersen, büyük nehirleri geçersen, büyük dağları aşarsın. İki çakmak taşını çakarsan, birbirine benzeyen yedi demir yiğit birden karşına çıkar, “Ne yapalım.” Diye sana sorarlar. O zaman onlara emir verirsen, onlar yerine getirir.

Ösküs-Uul sevinmiş, iki çakmak taşını ve bronz asayı alarak oradan uzaklaşmış. Giderken taş saray görünmüş, kapısındaki taş at direğinde gök boğa bağlıymış. Ösküs-Uul yaklaşıp taş at direğine atını bağlamış, sarayın taş kapısını açarak girmiş. Bakmış ki, Yedi başlı Celbegen'in yurduymuş. Celbegen şöyle sormuş:

- Senin adın ne, amacın ne, nereye giden insansın?

Ösküs-Uul soyunu sopunu, geliş amacını söylediğinde, Celbegen ay gibi baltasını almış, Ösküs-Uul'a vurmak için kalkmış. Ösküs-uul iki çakmak taşını

iyerde, ceti tüney temir kezerler turup çıktı. “Neni edeli, Ösküs-uul?” dep surap turdı. Ösküs-uul olorgo aytti:

- Celbegendi emegenile kojo öltürüp salıgar.

Ceti temir kezerler ceti baştu celbegendi emegenile kojo cıga soktılar, onon boyları cogolo berdiler.

Ösküs-uul eki tüney cıracımı alıp, adına koştóp aldı, onon arı cüre berdi. Kenetiyn kiyini cannañ açu-koron kıyığı ugıldı:

- Adam la enemdi neniñ uçun öltürdiñ! Eki cıracımı taştabas bolzoñ, moyınıñdı seniñ kezerim, kaniñdı seniñ içerim!

Ança-mınça bolgolokto, ceti baştu Celbegenniñ Karalday uulu cedip keldi, ay maltazın ködürüp, Ösküs-Uuldı çabarga turdı. Ösküs-uul otugin çağıştırıp iyerde, ceti tüney temir kezerler cıga kondılar, “Neni cakararıñ, Ösküs-uul?” – dep suradılar. Ösküs-Uul olorgo aytti:

- Ceti baştu celbegenniñ karalday dep uulın öltüriger!

Ceti tüney temir kezerler karaldaydı ceti başka üze tarttılar, kara kanın tögüp iydiler, onon arı cogolıp kaldılar.

Ança-mınça barıp catsa, baza la açu-koron kıyığı ugıldı, Ösküs-Uul kaya körzö, ceti baştu Celbegenniñ saralday dep uulu kelip catkan emtir.

- Adam la enemdi, karalday akamdı aktu cerge neniñ uçun öltürdiñ, Ösküs-Uul? Eki tüney küler cıracımı neniñ uçun aparıp cadıñ? Bajıñ kezip, budıña salarım, budıñ kezip, bajıña salarım! – dep, ol kıyırıt, sarı koronlo kuzup turat, cerdiñ üsti küyüp turat, Ösküs-uuldı körnö ot alat. Ösküs-Uul küler tayagın alala, “tap” dep aydarda, boyı bilbes cannañ caan suular keçe berdi, biyik tuular aja berdi. Ak-baydıñ ayılına cedip, onıñ aldına cıracımı turgustı. Ak-bay onı körölö, alañ kaykap, bayla, bu tegin kiji bolbos bolor dep sananat. Ce andıy da bolzo, Ösküs-uul ölüp kalzın dep, anı baza la aybıga iyip, aytti:

- Ce, ösküs-Uul, sen baştapkı aybımdı büdürdiñ. Emdi kara koltugında ögüs kara ayu bar, sen onı tirüğe barıp ekel, men onı ejigime iyt edip tudatam.

Ösküs-uul adına minip alala, aybı büdürerge cüre berdi.

Barıp catsa, kara ağaşka bürketken kara tayga turat, onıñ canında bir ögüs kara ayu cüret. Ösküs-Uul ogo udura cortup kelerde, ayu arı bolup mañtadı. Ösküs-Uul kara kıl armakçızın kancaazıñañ çeçe soktı, ayunı çal-madap aldı, ce kayra tartsa, çağı cetpes boldı. Eki otugin alala, çağıştırıp iyerde, ceti tüney temir kezerler aldına tura tüşti, “Neni cakararıñ, Ösküs-Uul?” dep suragılap turdı.

- Kara kıl armakçını kayra tartıgar, kara ögüs ayunı apararga mege bolujıgar – dep, Ösküs-Uul aytti. Ceti tüney temir kezerler kara kıl armakçını kayra tartarda, kara ögüs ayu aayı-bajı çok ogurıp çıktı, kara ağaş cıgılıp, kara taştar oodılıp turdı. Kança kire tartışkanın, kança öy ötkönin Ösküs-Uul bilbey turat. Ce uçı-uçında kara ögüs ayu çağı çıgıp, cobojyla, aytti:

çaktığında, birbirine benzeyen yedi demir yiğit ortaya çıkmış. “Ne yapalım, Ösküs-Uul.” diye sormuşlar. Ösküs-Uul onlara şöyle demiş:

- Celbegen’i karısıyla birlikte öldürün.

Yedi demir yiğit yedi başlı Celbegen’i karısıyla birlikte öldürüp görünmez olmuşlar.

Ösküs-Uul iki bronz güğümü alıp atına yükleyip oradan ayrılmış. Aniden arkasından acı bir nara duyulmuş:

- Annemle babamı niçin öldürdün? İki güğümü bırakmazsan senin boynunu keser, kanını içerim!

Çok geçmeden yedi başlı celbegen’in Karalday adlı oğlu yetip gelmiş, ay gibi baltasını kaldırıp, Ösküs-Uul’a vurmak için gelmiş. Ösküs-Uul iki çakmak taşını çaktığında, birbirine benzeyen yedi demir yiğit görünmüş, “Ne emrediyorsun Ösküs-Uul.” Diye sormuşlar. Ösküs-Uul onlara şöyle demiş:

- Yedi başlı Celbegen’in Karalday adlı oğlunu öldürün!

Birbirine benzeyen yedi demir yiğit çekip Karalday’ı yedi parçaya ayırmışlar, sonra yok olmuşlar.

Bir süre gittikten sonra tekrar acı bir nara duyulmuş, Ösküs-Uul arkasına baktığında görmüş ki, gelen yedi başlı Celbegen’in oğlu Saralday.

- “Atamla anamı, ağabeyim Karalday’ı ak yerde niçin öldürdün, Ösküs-Uul? Birbirine benzeyen iki güğümü niçin götürüyorsun? Başını kesip ayağına takarım, ayağını kesip başına asarım!” diye O bağırıp sarı zehir kusmuş, yeryüzü yanmış. Ösküs-uul’ı ateş sarmış. Ösküs-Uul bronz esasını alarak “tap” dediğinde büyük nehirleri bilmeden geçmiş, yüksek dağları aşmış. Ak-Bay’ın evine yetip, güğümleri onun önüne bırakmış. Onu gören Ak-bay şaşırıp, herhalde bu boş kişi değil diye düşünmüş. Fakat öyle de olsa, Ösküs-Uul ölmeli diye, ona başka bir istekte bulunmuş:

- Evet, Ösküs-Uul, sen ilk isteğimi yerine getirdin. Şimdi kara dağın koltuğunda erkek kara ayı var, sen onu diri alıp gel., ben onu kapımda köpek yapacağım.

Ösküs-Uul atına binerek isteği yerine getirmek için yola çıkmış.

Giderken kara ağaçla kaplı kara dağ görünmüş, onun yanında kara bir ayı yaşıyormuş. Ösküs-Uul ona karşı geldiğinde ayı ileri doğru koşmuş. Ösküs-Uul kara kıldan halatını çözmüş, kement yapıp ayıya atmış, fakat geri çekmeye gücü yetmemiş. İki çakmak taşını alarak çaktığında birbirine benzeyen yedi demir yiğitler önünde görünmüş, “Ne emrediyorsun, Ösküs-Uul.” diye sormuşlar.

- “Kara kıldan halatını geri çekin, kara erkek ayıyı götürmek için bana yardım edin.” demiş Ösküs-Uul. Birbirine benzeyen yedi demir yiğit kara kıldan halatı çektiğinde kara erkek ayı çok fazla böğürmüş, kara ağaçlar yıkılıp, kara taşlar parçalanmış. Ne kadar mücadele ettiğini, ne kadar zaman geçtiğini Ösküs-Uul’un kendisi de anlamamış. Fakat sonunda kara erkek ayının gücü çıkıp, sakince şöyle demiş:

- Ce, Ösküs-Uul meni aparatın ceriñe apar, men moynoşpoyın, onı arızın boyım bilerim.

Ösküs-Uul ögüs kara ayını cediniñ ekelele, ak-baydıñ ejigine buulap saldı. Onı körölö, Ak-bay sürekey tıñ korkıdı, aydar sözün tappadı. Ögüs kara ayı ayttı:

- Sen meni aldirtkan deerde, keldim. Ne kerek boldı? Ayıl-curtıñ ejigine azıranı iy tederge kıcırdıñ ba ayla ayılçıga bodop kıcırdıñ ba?

Ak-bay argazı cökto Ösküs-Uulga ayttı:

- Kalak-kokıy, ösküs-Uul, ögüs kara ayını türgen agıt, kara taygazına arı barzın.

Ösküs-Uul ayını agıdıñ iyerde, ol kalıp barıp, Ak-baydıñ oñ kolın üze tartala, kara tayga cerine cüre berdi. Ak-baydıñ kıygızına albatızı cuulaştı, kança tüñey kezerleri, attu-çuulu alıptarı neni ederin bilbey turdı.

Ak-Bay açınıp, ösküs-uuldañ öçin alatan ep-sümeni bedrep turat. Akır, men onı cerdiñ arslanına iyetem. Ogo bargan baatırlardañ birüzi de oyto kelbegen edi. Onıñ bajı anda bazılar bolboy dep sananala, Ak-Bay Ösküs-Uuldı aldirtala, ayttı:

- Ce, Ösküs-Uul, seniñ çağıñ-küçiñ köröyin, sanaa-sagıjım bileyin. Sen barıp cerdiñ arslanın mege tirüğe tudup ekel, men onı karuulçık edetem.

Ösküs-Uul ukkança da bolbodi, cüre berdi. Kança kirezi öy ötkönin, kança tayga aşkanın Ösküs-Uul bilbey turat. Bir le körüp turza, caan calbak taştıñ üstinde bir arslan uyuktap cat. Altan kulaş armakçızn alıp, Ösküs-Uul çalmadaar bolzo, arslan kıymıktanbas boldı. Bu ögüs kara ayudañ sürekey küçtü bolgonın Ösküs-uul bilip aldı. Eki otuğın çağıştırıp iyerde, ceti tüñey temir kezerler cergeley tura tüştiler, “Kandıy cakarı bolor, Ösküs-uul” – dep suradılar. Ösküs-Uul olorgo aydat:

- Altan kulaş armakçıla arslanı çalmadap algam, ce Ak-Baydıñ ayılına onı tirüğe cetirerge çağım cetpey turu, mege bolujıp beriger.

Ceti tüñey temir kezerler arslanı taştıñ tujüre tartıtar, ança-mınça soguşkılap, caba bastılar. Arlanıñ küçi çıga bererde, Ösküs-Uul onı cediniñ alıp, Ak-Baydıñ çakızına ekeliñ, buulap saldı. Onı körgön boyınça, Ak-bay otura ktüşti. Arslan ogo mınayda ayttı:

- Öçöbösti öçögön turuñ, ölümdi meneñ alarıñ, bazıbastı bazıngan uçun bajıñdı men üzerim!

Ak-Bay Ösküs-Uulga ayttı:

- Kalak-kokıy, Ösküs-uul, kapşay onı bojot, albatım onıñ korkıp cat, malım onıñ ürkip cat.

Ösküs-Uul arslanı bojodıp iyerde, ol Ak-baydı öltüre tuttı, abakayın onıñ cara tarttı, onıñ boyı cüre berdi.

Ösküs-Uul baydıñ ar-cööjözün cökto uluska ülep berele, Emey-Aru emegenile eptü-cöptü curtay bergen.

- Eh, Ösküs-Uul, beni götüreçeğın yere götür, ben direnmeyeceğım, sonrasını kendim bilirim.

Ösküs-Uul kara erkek ayıyı atının yedeğine alıp getirerek, Ak-Bay'ın kapısına bağlamış. Onu gören Ak-bay çok fazla korkmuş., söyleyecek söz bulamamış. Erkek kara ayı şöyle demiş:

- Sen beni çağirttin geldim. Ne oldu? Kapına köpek yapmak için mi çağirdin, yoksa misafir olarak mı çağirdin? Ak-Bay çaresiz Ösküs-Uul'a şöyle demiş.

- Ah, ah Ösküs-Uul, erkek kara ayıyı hemen serbest bırak, kara dağına gitsin.

Ösküs-Uul ayıyı saldığında o sıçrayarak Ak-Bay'ın sağ kolunu koparıp kara dağına gitmiş. Ak-Bay'ın bağirtısına halkı toplanmış, nice yiğitleri, ünlü şanlı alpleri ne yapacaklarını bilememişler.

Ak-Bay öfkelenip, ösküs-uul'dan öcünü almak için bir kurnazlık düşünmüş. Dur bakalım, ben onu yerin arslanına göndereyim. Ona giden bahadırların birisi de geri gelmedi. O orada ölüyor diye düşünerek, Ak-Bay Ösküs-Uul'u çağırıp şöyle demiş:

- Evet, Ösküs-Uul, senin gücünü kuvvetini göreyim, aklını bileyim. Sen gidip yerin arslanını bana diri getir, ben onu muhafız yapayım.

Ösküs-Uul hemen gitmiş. Ne kadar zaman geçtiğini, kaç dağ aştığını Ösküs-Uul kendisi de anlamamış. Bir de bakmış ki, büyük, geniş taşın üstünde bir arslan yatmış uyuyor. Altmış kulaç halatını alıp, Ösküs-Uul attığında, arslan kımıldamamış, ileri geri çekmiş ama, arslanı kaldıramamış. Bunun erkek kara ayıdan daha güçlü olduğunu Ösküs-Uul anlamış. İki çakmak taşını çaktığında, birbirine benzeyen yedi demir yiğitler sırasıyla gelip dizilmişler. “Nasıl bir emrin vardı, Ösküs-Uul?” diye sormuşlar. Ösküs-Uul onlara şöyle demiş:

- Altmış kulaç halatımı kement yapıp arslana attım, fakat Ak-Bay'ın evine onu diri götürmeye gücüm yetmiyor, bana yardım edin.

Birbirine benzeyen yedi yiğit arslanı taştan indirip çekmişler, biraaaz mücadele ettikten sonra yıkılmışlar. Arslanın gücü azaldığında, Ösküs-Uul onu atının yedeğine alıp, Ak-Bay'ın at direğine getirip bağlamış. Onu görünce Ak-Bay otura kalmış. Arslan ona şöyle demiş:

- Öfkelenmezi öfkelendiriyorsun, ölümün benden olacak, basılmazı bastığın için başını koparacağım.

Ak-Bay Ösküs-uul'a şöyle demiş:

- Ah, ah, Ösküs-Uul hemen onu serbest bırak, halkım ondan korkuyor, hayvanlarım ondan ürkiyor.

Ösküs-Uul arslanı serbest bıraktığında, o Ak-Bay'ı öldürmüş, hatununu çekip fırlatmış, sonra kendisi gitmiş.

Ösküs-Uul bayın servetini yoksullara paylaşırıp, kendisi de Emey-Aru eşiyile huzurlu yaşamış.

COKTU KİÇEK BAYLARLA TARTIŞKANI

Kebistiy keen-caraş Altayda eki karındaş curtagan. Caan karındaşı Mızıy bay catkan, kiçü karındaşı Kiçek coku catkan.

Bir katap eki karındaş kokur ermek-kuuçinnañ ulam çuguldaşkan emtir. Caan kanıdajı Mızıy minayda ayttı:

- Cerdiñ üstüne tögün-keyle cadarga ceñil.

Kiçü karındaşı Kiçek ayttı:

- Men bodozom, aktu küçile catsa, ceñil.

Onoñ ulam ekü sös blaajıptır. Bu eki başka şüülteniñ çının bilip alatan kerek çıktı. Mızıy ayttı:

- Meniñ sözüm tögün bolup kalza, sen meniñ eki köz-imdi oyıp Sal. Seniñ söziñ tögün bolzo, men seniñ eki köziñdi oyıp salayın. Bis bu şüülterdiñ çının-tögünin bilip alarga üç kijideñ surap ugalı.

Kiçek Mızıydañ suradı:

- Bis onı kandıy ulustañ suraaris?

- Ozo baştap Aga dep baydañ, onıñ kiyninde kamnañ, üçünçisinde cayzannañ suraaris – dep, Mızıy ayttı.

- Slerdiñ aytkanaarça bolgoy – dep, Kiçek ayttı.

Anayıp eki karındaş cöptöşkilep aldı. Ekü eeçijip alıp, aga baydıñ ayılına keldi. Amır-ezendi ugıjıp, askan ajın içken soñında Aga baydañ mızıy suradı:

- Sler, caan bay kiji, biske aydıp beriger: tögün-keyle catsa, kiji bayır ba aysa küçile catsa, bayır ba? Men bodozom, iş iştebey, tögün-keyle catsa, cakşı bolor.

Aga bay Mızıy baydı cakşı biletten. Olor Kiçektiy cuktulardı kulanıp, küçin cigilep, boyları bayıp catkan bolgon. Onıñ uçun mızıydıñ surağın bilip iyele, Aga ayttı:

- Eki kolınıñ küçile kiji neme edip bolbos. Cakşı cadarga turgan kiji tögün-kuurmak kiçeer kerek.

Bu ermek Mızıyga carar berdi.

Onoñ eki karındaş kamniñ ayılına keldi. Ezen-amırın ugujala, Mızıy kamnañ suradı:

- Sler, attu-çuulu kiji, biske mindiy kerekti cartap beriger: tögün-keyle catsa, kiji bayır ba aysa aktu küçile catsa, bayır ba? Men sananzam, tögün-keyle catsa, cakşı oşkoş.

Kam Mızıy baydı baza cakşı biletten. Olor ekü boy-boylorına boluşkılup, cuktulardı mekelep cigen. Onıñ uçun bayga bolujıp, kam ayttı:

- Key-kebizin neni etpes, kiji onoñ ulam bayıp kalar. Eki koldıñ küçile kiji neni eder?

Kamniñ sözi Mızıyga baza kelije berdi. Kiçek çala korkıp, Mızıydıñ sözine kərbeyten neme dep sanandı, ce kanaydar da arga cok: cöbin berip salganda.

Onoñ eki karındaş cayzañniñ ayılına keldi. Ot ayağına oturıp, ezen-cakşını surajala, Mızıy cayzañnañ baza la suradı:

- Sler, caan cayzañ kiji, biske aydıp beriger: tögün-mekele catsa, cakşı ba aysa eki koldıñ küçile catsa, cakşı ba? Meniñ sağıjımla bolzo, tögün-meke neni etpes.

YOKSUL KİÇEK'İN ZENGİNLERLE MÜCADELESİ

Kilim gibi güzel, görklü Altay'da iki kardeş yaşamış. Büyük kardeş Mızıy zenginmiş, küçük kardeş Kiçek yoksulmuş.

Bir defasında iki kardeş şakayla yapılan sohbette tartışmışlar. Büyük kardeş Mızıy şöyle demiş:

- Yeryüzünde yalanla yaşamak kolay.

Küçük kardeş Kiçek şöyle demiş:

- Bana göre kendi gücünle yaşamak daha iyi.

Sonra ikisi tartışmaya başlamış. Bu iki düşüncenin hangisinin doğru olduğunu anlamak gerekmiş. Mızıy şöyle demiş:

- Benim söylediklerim yalan çıkarsa sen benim iki gözümü oy. Senin söylediklerin yalan çıkarsa ben senin iki gözünü oyayım. Biz hangi düşüncenin doğru olduğunu anlamak için üç kişiye soralım.

Kiçek Mızıy'a sormuş:

- Biz bunu hangi insanlara soracağız.

- İlk olarak Aga adlı zengine, sonra kama, en sonda cayzana sorarız.” demiş Mızıy.

- “Senin söylediğin gibi olsun.” demiş Kiçek.

Böylece iki kardeş anlaşmış. İkisi peş peşe zengin Aga'ya gelmişler. Hal hatır soruşup, hazırlanan yemeği yedikten sonra Mızıy, zengin Aga'ya sormuş:

- Siz zengin birisiniz bize söyleyin: insan yalan dolanla mı, yoksa kendi gücüyle mi zengin olur? Bana göre çalışmadan, yalan dolanla uğraşsa daha iyi.

Zengin Aga Mızıy'ı iyi tanımış. Onlar Kiçek gibi yoksulları kul yapıp, onların gücüyle zenginlermiş. Bunun için Mızıy'ın sorusundaki anlamı sezerek şöyle demiş:

- İki kolunun gücüyle kişi hiçbir şey yapamaz. İyi yaşamak için insanın yalan dolanla uğraşması gerekir.

Bu sözler Mızıy'ın hoşuna gitmiş.

Sonra iki kardeş kamın evine gelmişler. Hal hatır sorduktan sonra Mızıy kama şöyle sormuş:

- Siz çok ünlü bir kamsınız, şu durumu bize izah edin: insan yalan dolanla mı yoksa kendi gücüyle mi zengin olur? Bana göre yalan dolanla uğraşsa daha iyi.

Kam da zengin Mızıy'ı iyi tanımış. Onların ikisi birbirine yardım edip, yoksulları kullanırlarmış. Onun için zengine yardım etmek için kam şöyle demiş:

- Yalan dolan zarar vermez, aksine insan o yolla zenginler. İki kolunun gücüyle insan ne yapabilir?

Kamın söyledikleri de Mızıy'ın hoşuna gitmiş. Kiçek biraz korkup, Mızıy'ın sözüne inanmamak lazımdı diye düşünmüş, fakat yapacak bir şey yok, bir defa söz vermiş.

Sonra iki kardeş cayzanın evine gelmiş. Ateşin yanına oturup, hal hatır sorarak, Mızıy cayzana da sormuş:

- Siz büyük bir cayzansınız., bize söyleyin: insan yalan ve kurnazlıkla mı, yoksa kendi gücüyle mi yaşasa daha iyi? Bana göre yalan ve kurnazlıkla yaşasa daha iyi.

Cayzañ tögündep, mekelep cargı etkende, mızıy ogo bolujıp turatanın ol biler. Onıñ uçun cayzañ ayttı:

- Eki koldıñ küçile kandıy kiji cakşı cadıp bayıganın kördiger. Tögünle, mekele catkan kiji bayıbay.

Anayıp margaandı Mızıy bay aldı. Kam, cayzañ, Aga bay boluşkan uçun, Mızıy olordı kojo aydıp aldı. Kiçekti aydap alıp, sastıñ ortozına ekeldiler. Onoñ kurç agaşla onıñ eki közin oyo kadayla, katkırıp cüre berdiler.

Kiçek sagıjın endeyle, onıñ arı ne bolgonın bilbey kaltır. Onoñ oñdonıp kelze, ak-carık körünbes ay-karañuy tün boltır. Kolıla cerdi sıymaza, bastırızı la suu boltır. Köörkiy boyı kanayıp ta albadanza, közine neme körün.beyt. Eki köziniñ açuzına çıdaşpay, arı-beri añdanıp turat. Neniñ uçun tegin cerge baylar onı kiçektegenin coktu Kiçek bilbey turat.

Sasla barıp cadala, bir caan tıt agaşka çurap bardı. Sastu cerge cadarga caltanıp, ne de bolzo, bu tıtka çıgar dep sananıp aldı. Ogo albadanıp çıgala, üç ayrı budakka oturıp aldı. Eki köziniñ sızına çıdaşpay oturıp catsa, kandıy da kiji: “Mında kandıy kiji bar, neniñ uçun tıtka çıkkan?” – dep suradı.

- Meniñ eki közimdi baylar oyıp koygon, onıñ ulam col tappay, bu agaşka çıktım – dep, Kiçek ayttı.

- E-e, balam, baylarla çeneşeñ, bajıñ kandu bolor, cayzañdarla tartıssañ, caağıñ kandu bolor. Sen olordıñ mekezine ne kirgen – dep, Kiçek suradı.

Kargan öbögön go mınayda ayttı:

- Men boyım emçi-tomçı bolgom. Boodı baydıñ kuykaçı dep kızı sürekey tıñ oorıp catkan emtir. Kança künge ulam kam kamdagan, ce kısıñ cazılıp turganı cok boltır. Onıñ uçun Boodı bay meni aldırıp turganı ol emtir. Sen, balam, köziñdi mindiy eple emde: eki ulay eki köziñdi çalınla cun, onıñ bu tıñ altı canında sütti ak suu bar, onıla cun, ol tujunda cazıla bereriñ. Men sege baza katap kelbezim, meni sen bedrebe, ulustañ suraba, kijige neme aytpa. Men körüp turar bolzom, seniñ konor konogın Boodı baydıñ Kuykaçı dep kızıla emtir. Men anaar barbayın, ce sege mindiy ep-süme bereyin. Sen ol sütti ak suudañ kuykaçıga aparıp berzeñ, ol cazılala, seni süüy berer.

Mındiy cöpti aydala, kargan öbögön cüre berdi.

Kaçan küüktiñ üni ugularda la, tañ atkanın sezıp iyele, Kiçek tıttañ tujüp, alakandarıla, çalındı alıp, eki közin cundi. Anayıp eki katap cunarda, köziniñ sızı toktoy berdi, üçinçi katap cunarda, ak-carık körüne berdi. Sütti ak suudañ içerde, çagı kire berdi, ozogızmañ on artık, aldındagızmañ altı artık bolo berdi.

Suu baltırgandı üzele, ogo ak suudañ urup aldı, Boodı baydıñ ayılın köstöp iydi. Ança-mınça bolbodı, ayılga cedip keldi, amır-ezenin uguştı. Boodı bay suradı:

- Ayıl-curtıñ kayda, adı-coliñ kem, kaydaar braatkan kiji ediñ?

Cayzan adil davranmadığı yargılarda Mızıy'ın kendisine yardım ettiğini biliyormuş. Onun için cayzan şöyle demiş:

- İki kolunun gücüyle iyi yaşayan insan gördünüz mü? Yalanla ve kurnazlıkla yaşayan kişi zenginler.

Böylece iddiayı zengin Mızıy kazanmış. Zengin Aga yardım ettiği için Mızıy onları da çağırılmış. Kiçek'i sürerek bir bataklığın ortasına getirmişler. Sonra sivri ağacı onun iki gözüne saplayarak, kahkahalarla dönüp gitmişler.

Kiçek kendinden geçerek sonra ne olduğunu anlayamamış. Bir üre sonra kendine geldiğinde ak gök görünmez olmuş, her yer karanlık geceymiş. Eliyle yeri sıvazladığında her yer su imiş. Garip ne kadar kendini zorlasa da hiçbir şey görememiş. İki gözünün acısına dayanamayıp oraya buraya yuvarlanmış.Niçin zenginlerin kendine boş yere zulmettiğini anlayamamış.

Bataklık boyunca giderken bir melez ağacına rastlamış. Bataklıkta yatmaktan korkup hiç değilse bu melez ağacına çıkayım demiş.O güçlkle çıkarak üç dallı ağaca oturmuş. İki gözünün sızısına dayanamayıp otururken bir kişi: “Burada kim var, niçin melez ağacına çıktın.” diye sormuş.

- “Benim iki gözümü zenginler oydu, onun için yolumu bulamayıp bu ağaca çıktım.” demiş Kiçek.

- “Ee, balam, zenginlerle tartışırsan yanağın kanlı olur.Sen nların hilesine niçin kandın?” demiş ihtiyar.

- Böyle olacağımı bilemedim, gerçek doğrudur diye düşündüm, onun için zenginlerle tartıştım, fakat hata yaptığımı anlamadım. Siz iyi birine benziyorsunuz, gözümü iyileştirmek için bana yardım eder misiniz?” diye Kiçek sormuş.

İhtiyar ona şöyle demiş:

- “Ben emçiyim. Zengin Boodı'nın Kuykaçı adlı kızı çok hastalanmıştı. Kam onu günler boyunca kamlamış, fakat kız iyileşmemiş. Onun için zengin Boodı beni çağır-ttı. Sen, balam, gözüne bu ilacı sür: iki gün boyunca iki gözünü çiğle yıka, bu melez ağacının altında süt gibi ak su var, onunla yıkan, beni arama, insanlara sorma, kimsiyi de bir şey söyleme. Benim sezgime göre senin kaderin zengin Boodı'nın kız Kuykaçı'yla yazılmış. Ben onların yanına gitmem, fakat sana bir çar söyleyeyim.Sen o süt gibi ak sudan götürüp Kuykaçı'ya versen, o iyileşir ve seni sever.

İhtiyar bu sözleri söyledikten sonra gitmiş.

Guguk kuşunun sesi duyulduğunda, şafağın söktüğünü sezen Kiçek melez ağacından inip, avuçlarıyla çiği alıp iki gözünü yıkamış.Böylece iki defa yıkadığında gözünün sızısı geçmiş. Süt gibi ak sudan içtiğinde gücü gelmiş, eskisinden on kat fazla, ilk halinden altı kat fazla iyi olmuş.

Su melele otunu kopararak ona ak sudan doldurmuş. Zengin Boodı'nın evine doğru yola çıkmış. Çok zaman geçmeden yetip eve gelmiş, hal hatır sormuş, zengin Boodı ona şöyle sormuş:

- Evin, yurdun nerede, soyun sopun ne, nereye gidiyorsun?

Kiçek mınayda karuuzın berdi:

- Men boyım emçi-tomçı kiji, ooru ulustu emdep cür-gen edim. Adım meniñ kiçek, algan ejim meniñ cok.

Kiçektiñ sözün ugala, baydıñ ayılında oturgan Torbolcı kam mınayda ayttı:

- Men üstündegi üç Kurbustan kudaydı bilirim, cerdiñ aldındağı Erlik biyle tanış. Bu balaga altı künge çıgara kamdadım, men onı cazıp bolbogomdo, baskın-toskın neme kanayıp onı emdeer.

Boodı bay Kiçekke baştanıp ayttı:

- Meniñ Kuykaçı dep cañıs kızım tıñ oorıp cat, sen onı emdep iyzeñ, cöäjömnıñ kabortozın al.

Kiçek onoñ mınayda suradı:

- Kızıgardı emdep cazıp salzam, onı mege berereer be? Ce men onı emdeer tujunda kam mında cok bolzın.

Onıñ suragina Boodı bay cöpsindi (kızı ölümtik catkanda kayda barzın?).

Kiçek ooru balaga süttiy ak suudañ bir emeş berip iydi, kısıñ eki kaçarı kızarıp çıktı, ada-enezi süünije berdiler. Anayıp üç kün emdeerde, Kuykaçı oruzınañ cazıla berdi. Kızı cazıla bererde, bay kiji cuktula ne ermekteşsin, kerek deze aytkan sözün de de tücürep iyer. Boodı bay Kiçekke kizirep çıktı:

- Sendiy coktu tenekke men cañıs kızımdı berbezim! Mınañ kederi bar!

Kuykaçı adazınıñ sözün ugup oturala, ayttı:

- Bu kiji meni ölümneñ ayırıp algan. Meni ogo eş edip bererge sler cöbigerdi bergen cogoor bo? Emdi ne bolo berdi? Kiçek cok bolgon bolzo, men ölüp kalar edim. Onıñ uçun men, coktu da bolzo, Kiçekti süüp cadım.

Boodı bay açingan boyınça Mızıy baydı, Torbolcı kamdı, cayzañdı aldirtıp alala, kandiy kerek bolup turganın aydıp berdi. Olor Kiçekti körgilegen boyınça çoçığılap aydıttı:

- Bu tenek mınçaga tırü be? Bis onıñ eki közin oyıp salbay kayttıs. Seni kem castı, biske aydıp ber.

Kiçek ayttı:

- Slerge sürekey caan bıyan bolzın. Ol cerge bararım-da, ada-enem sürekey bay catkan emtir. Olor kandiy la oorumı emdeyten ep-süme bilip, meni emdep, cazıp aldılar.

Mızıy bay, Torolcı kam la cayzañ Kiçekti öltürerge ep-süme bedrey berdiler. Onı korondop öltürerge sümelejip alala, sege Kuykaçımı berdireris, caan toy ederis dep ayttılar.

Kança künge arakı astılar, aş-kursak beltediler. Arakıga korondı kojolo, baştapkı çöçöydi Kiçekke berdiler. Ce Kiçek onı korondop öltürerge turgandarın karandıra sezıp, baştapkı çöçöydi içpey, erdine tiydirele, oyto kayra berdi. Çöçöydi kayra algılabasta, kara kanı kadıp, kamık arakını baylardıñ üstüne urup, öltürüp iydi, oçin baylardañ alıp aldı.

Olordıñ cöäjölörin, aji-malın albatıga ülep berdi, boyı deze Kuykaçıla ekü eptü-cöptü curtay berdi.

Kiçek cevabını şöyle vermiş:

- Ben emçiyim, hasta insanları iyileştiriyorum. Adım Kiçek, evli değilim.

Kiçek'in sözünü işiten zengin evinde yaşayan Torbolcı adlı kam şöyle demiş:

- Ben üstteki tanrı Üç-kurbustan'ı bilirim, yeraltındaki Erlik'la tanışım. Bu kıza altı gün boyunca kamladım, ben onu iyileştiremedim de, bu avare gezgin mi iyileştirecek.

Zengin Boodı Kiçek'e dönüp şöyle demiş:

- Benim Kuykaçı adlı kızım çok hasta, sen onu iyileştirirsen servetimin yarısını al.

Kiçek ona şöyle sormuş:

-Kızınızı iyileştirirsem onu bana verir misiniz? Fakat ben onu tedavi ederken kam burada bulunmasın.

Zengin Boodı onun bu isteğini kabul etmiş. (Kızı ölümcül yatarken başka ne yapsın)

Kiçek hasta kıza ak sudan biraz vermiş, kızın göz altıları kızarmış, ana babası sevinmiş. Böylece üç gün tedavi ettiğinde, Kuykaçı hastalıktan kurtulmuş. Kızı iyileştiğinde zenginle yoksul sohbet edip, lâfi sözü çoğaltmışlar. Zengin Boodı, Kiçek'e öfkeyle şöyle demiş:

- Senin gibi yoksul ahmağa tek kızımı vermem! Buradan defol!

Babasının sözlerini duyan Kuykaçı şöyle demiş:

- Bu kişi beni ölümden kurtardı. Beni ona eş olarak verme sözünden dönüyor musun? Şimdi ne oldu? Kiçek olmasa ben ölürdüm. Onun için yoksul da olsa ben Kiçek'i seviyorum.

Zengin Boodı sinirlenerek,zengin Mızıy'ı, kam Torbolcı'yu, cayzanı çağırarak olup biteni anlatmış. Onlar Kiçek'i görünce şaşırıp şöyle demişler:

- Bu ahmak hâlâ diri mi? Biz onun iki gözünü oymuştuk. Seni kim iyileştirdi, çabuk bize söyle.

Kiçek şöyle demiş:

- "Size şükürler olsun. Öbür dünyaya gittim ki anam babam çok zenginmiş. Onlar her türlü hastalığı tedavi etmeyi biliyorlarmış, beni de tedavi edip, iyileştirdiler.

Zengin Mızıy, kam Torbolcı ve cayzan, Kiçek'i öldürmenin çaresini aradılar.Onu zehirle öldürmeyi akıl ettiler, sana Kuçakay'ı veririz, büyük toy yaparız demişler.

Günler boyunca içki kaynatmışlar, yiyecek hazırlamışlar. İçkiye zehri katarak ilk kadehi Kiçek'e vermişler. Fakat Kiçek onu zehirleyip öldüreceklerini sezip, ilk kadehi içmeyip, dudağına değdirip tekrar geri vermiş. Kadehi geri almayınca, kara kanı ısınıp, zehirli içkiyi zenginlerin üstüne döküp öldürmüş, onlardan intikamını almış.

Onların servetlerini, tahıllarını, hayvanlarını halka paylaştırıp, kendiyse Kuçakay'la huzurlu, rahat yaşamış.

ARGAÇI LA MEKEÇİ

Argaçı la Mekeçi degen eki karındaş curtagan. Argaçı cajúla Mekeçideñ caan, sağıjı cedikpes, ce bay catkan. Mekeçi kersü de bolzo, cöktü bolgon.

Bir kün Argaçı maktandı:

- Men sümelü kiji, kayda da bolzo, arga-sümele cadarım.

Onı ukkan Mekeçi kem artık cadar dep, caan karındaşıla margaan etti. Mekeçi uyın öltürüp alala, edin şılıp aldı, sööktörin ooktoylo, kaptarına salıp alıp, kocoyımga cetti. Konorgo surandı. Kocoyım konorgo bojudıp iyerde, Mekeçi suradı:

- Ettü kaptarımdı kaydaar edeyin?

- Ol ettü almarga kaptarıñdı turguzıp koy – dep, kocoyım karuuzın berdi.

- Bu slerdiñ ediger meniñ edimdi cip salbas pa? – dep, Mekeçi suradı.

- Etti et kanayda ciyten? Meniñ edim seniñ ediñdi cip salgadıy bolzo, mendiyiñ algayıñ – dep kocoyım karsıldada katkıp ayttı.

Mekeçi konup alala, kaptarın almardañ ıgarıp çeçip körölö, kalaktap, ıylay berdi:

- Meniñ edimdi slerdiñ ediger cip saltır. Kuu söök arttır. Meniñ edim slerdiñ edeerdi cip salza, boyıgardıñ edeerde bereeçi bolgonoor. Söözörgö turup, ermekteşken aayınça edeerdi beriger.

Kocoyım kaykay berdi. Eder nemezın tappay, erik cökto cakşı edin berip iydi. Mekeçi canıp keldi. Argaçı ne bolgonın ugarga cügürüp keldi.

- Söökti etke tolıp aldım – dep, mekeçi maktandı.

Argaçı eki uyın cıga soktı, sööktörin kaptar sayın sugala, kocoyımga cedip bardı. Kaalgaga cedel: “Ey, kocoyım, sege söök kerek pe, kerek bolzo, etke tolıp al!” – dep, kıygırdı.

Kocoyım Mekeçiğe mekeletkenin emdi le bildi. Argaçınıñ sırt terezın sıyra soydı. Argaçı Mekeçini suraltazın bererge açuurkanıp candı. Canala körzö: mekeçi ağaştardı cuunadıp algan örtöp oturdı.

- Mımı kaydarga turuñ- dep, Argaçı suradı.

- Külüdi kulurga tolıp alarga turum – dep, Mekeçi karuuzın berdi. Onoñ külüdi kaptarına urup alala, baza cüre berdi. Kulur sadıjatan kocoyımga cedele, konorgo surandı. Kocoyım konzın deerde, “Kulurlu kaptarımdı kaydaar salayın?” – dep, Mekeçi suradı.

- Kulurlu almarga kiydirip Sal – dep, kocoyım ayttı.

- Slerdiñ kulurıgar meniñ kulurımdı cibes pe? – dep, Mekeçi suradı.

- Kulurdı kulur ciir degenin seneñ ugadım. Meniñ kulurım sendiyin cip salza, boyımdıyın bergeyim – dep, kocoyım ayttı.

Mekeçi konup alala, almardañ kaptarın ıgarıp çeçip körölö, baza la kalaktay berdi:

- Bu slerdiñ kulurıgar meniñ kulurımdı cip saltır.

ARGAÇI İLE MEKEÇİ

Argaçı ile Mekeçi adlı iki kardeş yaşamış. Argaçı yaş olarak Mekeçi'den büyük olsa da akli daha az, fakat zenginmiş. Mekeçi de zeki, fakat yoksulmuş.

Bir gün Argaçı kendini övmüş:

- Ben kurnaz biriyim, nerede olursa olsun başımın çaresine bakarım.

Onu dinleyen Mekeçi kim daha iyi yaşar diye büyük kardeşiyle bahse girmiş. Mekeçi ineğini öldürerek, etini soyup almış, kemiklerini parçalayarak, deri torbalara koyup, tüccara gitmiş. Konaklamak için izin istemiş. Tüccar izin verdiğinde Mekeçi şöyle sormuş:

- Etili kaplarımı ne yapayım?

- “Oradaki et ambarına deri torbalarını koy.” diye tüccar cevap vermiş.

- “Sizin etleriniz benim etlerimi yemez mi?” diye Mekeçi sormuş.

- “Et eti nasıl yer? Benim etim senin etini yerse benim etimi alırsın.” diye tüccar kahkahalarla gülerек konuşmuş.

Mekeçi orada geceledikten sonra, deri torbalarını amardan çıkarıp, çözüp bakınca, ahlayıp, ağlamaya başlamış.

- Benim etimi senin etin yemiş. Geriye ak kemik kalmış. Benim etim senin etini yerse, etini bana verme sözünü vermiştin. Sözüñüzü tutup, konuştuğumuz gibi etinizi verin.

Tüccar şaşırılmış. Yapacak bir şey bulamayıp, çaresiz iyi etini vermiş. Mekeçi dönüp gelmiş. Argaçı ne olduğunu anlamak için koşup gelmiş.

- “Kemiği etle değiştirdim.” diye Mekeçi övünmüş.

Argaçı iki ineğini yıkıp kesmiş, kemiklerini deri torbalara doldurup, tüccara gitmiş. Kapıya gelince: “Heey, tüccar, kemiğe ihtiyacın var mı, varsa etle deyiş!” diye bağırmış.

Tüccar Mekeçi'nin kendisini kandırıldığını yeni anlamış. Argaçı'nın sırt derisini soymuş. Argaçı Mekeçi'nin beklediği haberi vermek için öfkeyle dönmüş. Döndüğünde görmüş ki: Mekeçi ağaçları toplamış yakıyor.

- “Burada ne yapıyorsun?” Argaçı sormuş.

- “Külü unla değiştireceğim.” diye Mekeçi cevap vermiş. Sonra külü deri torbalara doldurarak tekrar gitmiş. Un satan tüccara gelerek geceleme için izin istemiş. Tüccar izin verdiğinde, “Un dolu torbalarımı nereye bırakayım?” diye Mekeçi sormuş.

- “Unlu ambara bırak.” demiş tüccar.

- “Sizin ununuz benim unumu yemez mi?” diye Mekeçi sormuş.

- “Unun unu yediğini de senden duydum. Benim unum seninkini yerse unumu sen al.” demiş tüccar.

Mekeçi orada geceleyip, amardan torbalarını çıkarıp açtığında, yine feryada başlamış:

- Sizin ununuz benim unumu yemiş.

- Bu slerdiñ kulurıgar meniñ kulurımdı cip saltır.
Kocoyım kaptardagı küldi körüp, kaykadı.
Mekeçiniñ kalagina çıdabay, kaptarına kulurdu urup berdi.

Mekeçi ayılına canıp kelerde, Argaçı cügürip keldi.
Mekeçi külge kulur tolıp alğanın Argaçı körölö, ayılın örtöp iydi, külin kabırıp alala, kaptarga urup alıp, baza la kocoyınga cedip barala, suradı:

- Küldi kulurga tolıjatan kocoyım mında ba?

Kocoyım Mekeçiniñ töğünün emdi bilele, Argaçını baza la soydı. Argaçı ayılına ontogon-sıktağan cetti. Mekeçini cogoltorgo amadadı. Cedip kelze, mekeçiniñ emegeni ölüp kaltır. Mekeçi ölgön megenine çegegedeki kiydirele, kolına maak ödükti le uçuktu iyneni tutturala, tartıp oturdu. Argaçı açınğanın undıp suradı:

- Bu sen, Mekeçi, kanayıp turu?

- Ölgön emegenimniñ ordına, kalım tölöböy turup, baylardıñ kızın alarga turum – dep, Mekeçi karuun berdi.

Mekeçi baydıñ ayılına cedele, çanaktu adın çedeniñ arı canına turguzıp koydı, boyı deze baydıñ ayılına kirip keldi. Bay suradı:

- Bu çanakta kandyj kiji artıp kaldı?

- Ol meniñ emegenim, boyı sürekey caraş kiji, ce cañıs la onıñ cedikpezi bar: kiji cüzünü körör küünü cok. Baydıñ kıstarı ayttılar:

- Ce bis barıp köröli.

Mekeçi ayttı:

- Oo kalak, barbagar, ol kenetiyin slerdi körölö, ölö berbezın, ol ölö berze, men kanayıp kiji bolotom?

Baydıñ kıstarı opsırkajıp, onı körörgö albadanıp turdılar. Bay kıstarınıñ caynajına çıdap bolbodu, onıñ üyin kıstarı barıp körzin dep, Mekeçideñ suradı.

Mekeçi ayttı:

- Ce kerde-marda üyim ölor bolzo, slerdiñ bir kızıgardı alarım.

Bay cöbin berdi. kıstar cügürip kelze, Mekeçiniñ emegeni ölüp kaltır. Mekeçi açu-koronına çıdaşpay turgan kiji bolup, çaçım culunıp, ıylap turdı. Bay Mekeçiniñ kalagina çıdabay, bir kızın berip iydi.

Caraş emegendü Mekeçi canıp keldi, Argaçı mını körölö, boyınıñ emegenin öltüre soktı, çanakka oturguzala, bayga mañla cedip bardı. Cetken boyınça mınayda kıygırdı:

- Ölgön kiji uçun tirü kijini bereriger be?

Mını ukkan bay mekeçi kızın mekelenip aparganın bilip aldı. Calçılardıñ kıcırap alıp, Argaçınıñ argazın sıyra soydı. Argaçı kalaktağan-sıktağan candı. Mekeçini küliyle, beş coldıñ beltirine ekelele, dört kazıktı kadayla, kere buulap koydı. Boyı mekeçini örtöp öltürerge, odın cuunadıp cüre berdi. mekeçi ölümde sakıp oturıp catsa, kaanniñ kılçır köstü uulı cortup keldi. Onı körgön Mekeçi sıñar közin şıkap iydi. Kaanniñ uulı suradı:

- Bu sen ne kiji, neniñ uçun mında cadırınıñ?

- Oo, kalak, közim kılçır uçun emdenip cadırım, baza la carım tüş mınayda catsam, közim cakşı bolor.

kijiniñ uulı, mege kılçı kös çaptık emey – dep, kaanniñ uulı aydıp turdı.-

Kalak, andıy bolzo, men seniñ ordıña cadayın, sen

Torbadaki külü gören tüccar şaşırmuş. Mekeçi'nin feryadına dayanamayıp, torbalarına un doldurmuş.

Mekeçi dönüp evine geldiğinde, Argaçı koşup gelmiş. Mekeçi'nin külü una değıştirdiğini görünce, evini yakmış, külinü alarak torbalara doldurup gidip tüccara sormuş:

- Külü unla değıştiren tüccar burada mı?

Tüccar mekeçi'nin yalanını şimdi anlayarak Argaçı'yi dövmüş. Argaçı inleyip sızlayarak dönmüş. Mekeçi'yi öldürmeyi düşünmüş. Varıp geldiğinde, Mekeçi'nin eşi ölmüş. Mekeçi ölen eşine çegegedi giydirerek eline çizmeyi ipele tutturarak çekmiş. Argaçı öfkesini unutup sormuş:

- Mekeçi sen ne yapıyorsun?

- "Ölen eşimin yerine başlık ödemeyip zenginini kızını alacağım." Diye Mekeçi cevap vermiş.

Zenginini evine Mekeçi kızak çeken atını çitin yanına bırakmış, kendiyse zenginini evine girmiş. Zengin şöyle sormuş:

- Bu kızakta kim var?

- O benim eşim, kendisi çok güzel, yalnız onun bir kusuru var: insan görmek istemiyor. Zenginini kızları şöyle demişler:

- Biz gidip bakalım.

Mekeçi şöyle demiş:

- Oo, ah, gitmeyin, o sizi birden görürse ölü, o ölürsa ben ne yaparım?

Zenginini kızları meraklanıp, onu görmek istemişler. Zengin kızlarının yalvarmasına dayanamamış, eşini görmeleri için Mekeçi'den rica etmiş.

Mekeçi şöyle demiş:

- Fakat eşim ölürsa sizin bir kızınızı alırım.

Zengin kabul etmiş. Kızlar koşturduğunda Mekeçi'nin eşi ölmüş. Mekeçi ahlayıp inleyip, saçını yolup ağlamış. Mekeçi'nin feryadına dayanamayan zengin bir kızını ona vermiş.

Kendine güzel eş alan Mekeçi dönüp gelmiş, bunu gören Argaçı eşini öldürmüş, kızığa oturarak hızla zenginini yanına gitmiş. Vardığı gibi şöyle bağırmuş:

- Ölen biri için diri biri veriyor musunuz?

Bunu işiten zengin Mekeçi'nin kızını hileyle aldığı anlamış. Uşaklarını çağırıp, Argaçı'nın derisini soydurmuş. Argaçı inleyip sızlayarak dönmüş. Mekeçi'yi bağlayıp beş yolun kavşağına getirip, dört kazığı saplayarak, onu da bağlayıp germiş. Kendisi de Mekeçi'yi yakarak öldürerek yakmak için odun toplamaya gitmiş. Mekeçi ölümünü beklerken, kağanın şaşı gözlü oğlu atını koşturarak gelmiş. Onu gören Mekeçi bir gözünü kapatmış. Kağanın oğlu şöyle sormuş:

- Sen kimsin, ne diye burada yattıyorsun?

- Oo zavallı, gözüm şaşı olduğu için kendimi tedavi ediyorum, yarım gün daha burada yatarsam, gözüm iyileşecek.

- "A öyleyse, ben senin yerine yatayim, sen halktan Mekeçi biraz itiraz eder gibi olmuş. Kağanın oğlu şöyle demiş:

- Benim kara donlu atımı ve altın, gümüş eyerimi

tegin kiji, köziñ emeş kılçır da bolzo, aldırbas. Men kaan

uulu aydıp turdı.

- Mekeçi moynojıp turgan kiji bolup kılındı. Kaanniñ uulu mınayda ayttı:

- Bu meniñ kara-kaltar adımdıla altın-kümüş eerim-di kojo al, caois la men seniñ ordıña cadıp, közimdi emdep alayın.

Mekeçi cöbin bererde, kaanniñ uulu Mekeçini çecele, boyın mekeçiğe çıt etire buullattırıp koydı.

Argaçı budaktardı cüktenip alıp cetse, kazıkka kere buullattırgan mekeçiniñ ordına catkan kaanniñ uulu közin şıkap algan catti. Argaçı ottı salıp tura, ayttı.

- Emdi baza la mekelenip keldiñ be? Bolo-bolo keleriñde, kös cok kiji bolo berdiñ becok, emdi sen meni mekelep bolboziñ.

Mını ukkan kaanniñ uulu kalaktadı:

- Bu sler neni edip turugar? Men kaanniñ uulu ine.

- Ee, emdi kaanniñ uulu bolo berdiñ be- dep, Argaçı makazırıp suradı. Onoñ kaanniñ uulın örtöp koydı.

Aylına canıp kelze, kara-kaltar atka mingen mekeçi mında turdı. Argaçı mını körölö, suradı:

- Bu men seni cañı la örtöp iydim ine. Bu sen kaydañ keldiñ?

- Ee, sen meni örtöp öltürgeñ. Ol cerde ada-enem bis eküğe cakşı attardı beletep koytır. Sege mindiy at kerek bolzo, ol kara kölgö kalıp iyzeñ, ene-adama barıp, cakşı attı alıp-alarıñ.

Argaçı cakşı attardı alarga, kara kölgö kalıp iydi. Arga-sümele bayırım degen Argaçı tort coksırayla, art-uçında kara kölgö tujüp öldü. Coktu Mekeçi argalu cada berdi.

COKTU ADUÇINIÑ IRIZI

Köp, köp cıldar mınañ ozo çañkır tuularlu Altayda malçı dep kargan öböğön curtagan. Ol örökön as-mas maldu catkan. Azıragan cañıs uuldu bolgon. Ol sok caois uulın ada-enezi Aduçı dep adagan emtir.

Cer Altaydñ üsti bastıra baylar-cayzañdar. Onıñ uçun coktu-coyu ulus bay-cayzañdarga işteytender. Malçı öböğön boyı deze, coktu uçun, baylardañ la cayzandardañ kaçıp, cajiñ tayganiñ koltığında, agın suuniñ caradında, curtap catkan. Añdap-kuştap, eki kolınıñ küçile iştep, ak kayzırıktu balıktı ak köbüktü agın suudañ tudup, emegeni le cañıs uulın toyo azırap cüreten kiji bolgon.

Sok cañıs uul çıdayla, ada-enezi karıy bererde, olordiñ sözün ugup, aytkanın acaruga alıp, agın suudañ balıktap, añ-kuştañ adıp, ada-enezin azırap turatan. Anayıp, Aduçı boyı kersü, sağıştı la işteñkey, açık-carık sanaalu bolup öskön.

Aduçı anayda añdap, kuştap catti. Aylar aylanıp, cıldar cılıjıp ödöt. Cürüm ol lo boyınça barıp catti.

Bir kün Aduçı añdap cürgen. Añdayla, canıp kelze, adazi ölüp kalgan emtir. Aduçı, açu-korongo çıdaşpay, eki köstiñ cajiñ sürekey köp tökti. Iylap-ıylap, kanaydar da argazı cok boldı.

birisin, gözün biraz şaşu da olsa önemli değil. Ben kağanın oğluyum, benim gözümün şaşu olması kötü.” demiş kağanın oğlu.

kağanın oğluyum, benim gözümün şaşu olması kötü.” demiş kağanın oğlu.

Mekeçi biraz itiraz eder gibi olmuş. Kağanın oğlu şöyle demiş:

- Benim kara donlu atımı ve altın, gümüş eyerimi al, yeter ki ben senin yerine yatıp iyileşeyim.

Mekeçi kabul ettiğinde, kağanın oğlu Mekeçi 'yi çözerek, kendini onun yerine sıkıca bağlatmış.

Argaçı ağaç dallarını yüklenip geldiğinde, Mekeçi 'nin yerine kazığa gerilip bağlanmış kağanın oğlu bir gözünü kapatmış yatıyordu. Argaçı ateşi yakarak şöyle demiş:

- Şimdi yine bir kurnazlık mı yapıyorsun? En sonun da gözsüz biri mi oldun? Hayır, ben artık sana inanmam.

Bunu işiten kağanın oğlu sızlanmış:

- Siz ne yapıyorsunuz? Ben kağanın oğluyum.

- “Ee, şimdi de kağanın oğlu mu oldun?” diye Argaçı kinle sormuş. Sonra kağanın oğlunu yakmış.

Evine döndüğündeyse kara donlu ata binen Mekeçi buradaymış. Onu gören Argaçı sormuş:

- Ben seni daha yeni yaktım, sen nasıl gelebildin?

- Ee, sen beni yakarak öldürdün. Öbür dünyada annemiz babamız bize güzel atlar hazırlamış. Sen de böyle bir at istersen, o kara göle kendini at, ana babama gidip, iyi atını al.

Argaçı iyi atı almak için kara göle atlamış.

Hile ve kurnazlıkla zengin olurum diyen Argaçı iyice yoksul düşüp, en sonunda kara göle düşüp ölmüş. Fakir Mekeçi hali vakti yerinde yaşamış.

YOKSUL ADUÇI'NIN MUTLULUĞU

Bundan çok çok yıllar önce çakır Altay'da Malçı adlı ihtiyar yaşamış. O ihtiyarın az hayvanı varmış. Büyüttüğü tek oğlu varmış. O tek oğlanın adını ata, anası Aduçı olarak vermişler.

Cer-Altay'ın üstü hep baylar, boy başkanlarıyla doluymuş. Onun için yoksul insanlar zenginlere ve boy başkanlarına çalışmış. İhtiyar Malçı ise yoksul olduğu için zenginlerden ve boy başkanlarından kaçıp, yeşil dağın koltuğunda, akarsuyun kenarında yaşamaya başlamış. Hayvan, kuş avlayıp, iki kolunun gücüyle çalışıp, ak pullu balığı ak köpüklü akarsudan tutup, eşiyle oğlunu doyururmuş.

Tek oğlu büyüyüp, ata, anası yaşlandığında, onların sözünü dinleyip, söylediklerine önem verip, akarsuda balık avlayıp, hayvan, kuş avlayıp, ata, anasını doyurmuş. Böylece Aduçı zeki, akıllı ve çalışkan, açık gönüllü, düşünceli biri olarak büyümüş.

Aduçı böylece hayvan, kuş avlamış. Aylar dönüp, yıllar eriyip geçmiş. Onun hayatı da böyle geçmiş.

Bir gün Aduçı ava çıkmış. Dönüp geldiğinde babasının öldüğünü görmüş. Bu acıya dayanamayan Aduçı çok gözyaşı dökmüş. Elinden ağlamaktan başka bir şey gelmemiş.

Cajil bürlü möş agaştı kezip oyolo, adazına mejik etti. Mejikti kayıñ agaştıñ tozıla orop alala, enezile ekü adazınıñ söögin ak calańga aparıp, söökkö salıp, tolotoy taşla korımdap salgıladı. Onoñ ekü kaya da körböy canıp iydiler.

Cıldar cılıştı la, öylör ödüştı le. Ol üçü cıldardı Aduçı uul bilbey kaldı oşkoş.

Bir kün Aduçı mınayda enezine aydıp cat:

- Ene, castanarga ceñ eeledi, camınarga ton eeledi. Eldeñ-connoñ aş bedreydim.

Karu enezi uulınıñ aytkanın caradıp, ogo aktu sanaazın ayttı:

- El-cońgo bar, eş tabılza, al la. Kalak-kokıy, bay kijiniñ balazın alba. Ol tuşta cürümniñ küç bolor. Korkınçaktı sen, kalak, alba, cajın-çakka cürümiñ koomoy bolor. Nedeñ de caltanbas, korkıbas bala taap alzañ, cajına ırıstu bolgoyıñ. İjemcılı cadarıñ. – Onoñ emeş sananıp oturala, ayttı: - baylarda la caraş kıstar bar, balam. Ce onızın sen boyıñ sananıp cür. Albatı aytkan ine: “Kızılı kızıl la emtir, kılıgı kandıy bolbogoy, carajı caraş la, cañı kandıy bolbogoy” dep. Anayda albatı castıra aydıp turgan emes. Coktu-coyularla nak cür. Olordıñ la ortozında kızıl maraldıy kıstar bar, tabılar da. Kiji algadıy bolzoñ, coktu-coyulardañ cajúrba. Olordoñ ok boluş kaçan birde tüñey le ceder. Bu ermekti bay-cayzañdarga ugussañ, bilip cür, bajı-közın carılar, oyılar.

Karu eneziniñ cakaruzı andıy la boldı.

Enezile ekü anayda cöptöjölö, onoñ arı Aduçı ezen-dejip, cakşılajıp, cañıs ak-borozına minip, albatı ortozı caar cüre berdi.

Ança-mınça baratkança, coldı baza ötkön lö, agaş-taştı baza aralagan la. Suulardı keçken le, tuulardı aşkan la. Bratkança, onıñ aldında keen caraş akta kalıñ curt turganın körüp iydi. Bu curtta calañ la ak kiyis ayıldar turat.

Aduçı adın bir ayıl caar uulalttı. Baştapkı ayılga cortup keldi. Adın çakıga buulayla, ayılga kirdi. Aduçı, ot ayagına otura tüjele, ayıldıñ eezineñ amır-cakşı suradı.

Tör bajında oturgan ayıldıñ eezi, balbayıp algan oturgan neme, çala çümerkep, kirip kelgen kijile cakşılajıp, Aduçıdañ suradı:

- Kajı cerdiñ kijizi sen? Kajı cerdi köstöp baradıñ? Adı-calıñ kem? Ada-eneñ kem?

Aduçı karuuzın ayttı:

- Meniñ catkan cerim altı tayganıñ arı canında, adam meniñ Malçı, emisken enem Erkeş edi. Adım meniñ Aduçı edi. Ce beretken cerimniñ aayı çok. Kırılarda kızıl elik cürze, adayın dep cürgen kiji men, kalıkta kıs bala körünze, cakşı-caraş kılıktuzınañ alarga cürgen kiji edim men. A slerdiñ adı-colıgar ne kiji?

Surak bergen kiji ayttı:

- Meniñ adım Tytakpay! – ayıldı eezi anayda aydarda, üni kürkürek emtir. Ünil çala kizirep turarga kiçeeneten oşkoş dep bildirdi. Bay kiji andıy la bol-baysın.

Yeşil yapraklı çam ağacını kesip oayarak babasına tabut yapmış. Tabutu kayın ağacının kabuğuyla sarıp, annesiyle birlikte babasının cesedini ak otağa götürüp, mezara koyarak, oyma taşlarla örtmüşler. Sonra ikisi geriye bile bakmadan dönmüşler.

Yıllar kayıp geçmiş, zaman geçmiş. Aduçı o acı yılları unutmuş.

Bir gün Aduçı annesine şöyle demiş:

- Ana yaslanmaktan yen çürüdü, örtünmekten palto çürüdü. Halkın içinden eş arayayım.

Şefkatli annesi oğlunun sözlerini onaylayıp, ona ak gönülünden şöyle demiş:

- “Halkın içine gir, eş bulursan al. Ama sakın zenginın kızını alma. Yoksul insanların içinden eş ara. Kendini beğenmişle evlenme. O zaman hayatın kötü lur. Sen korkakla evlenme, hayatın sonuna kadar kötü olur. Hiçbir şeyden ürkmez, korkmaz birini bulup evlensen, ömrünün sonuna kadar mutlu olursun. Huzurlu yaşarsın.” Sonra biraz daha düşünüp şöyle demiş: “Zenginlerin de güzel kızları var, balam. Fakat onu da sen bilirsin. Halk ; “Kızılı kızıl imiş, huyu nasıl güzel olmasın, güzeli güzel imiş, karakteri nasıl iyi olmasın.” demiş. Halk yanlış söylemez. Yoksullarla dostça yaşa. Onların içinde de kızıl yaban gülü gibi güzel kızlar var, evlenilir. Evleneceksen yoksullardan gizleme. Onlar her zaman sana yardım eder. Güçlüye tutturma, kötü dilliyeye söyletme! Bu isteğini baylara, zenginlere söylersen, bil ki, başın gözün yarılır, oyulur. Şefkatli annesinin nasihatı böyle oldu.

Annesiyle ikisi böylece sözleşti, sonra Aduçı annesiyle vedalaşıp, tokalaşıp, tek atı ak bozuna binip, halkın içine gitti.

Böylece giderken, yollar geçmiş, ağaçlar aralamış. Nehirler geçti, dağlar aşmış. Giderken karşısına güzel bir ovada büyük bir köy çıkmış. Bu köyde ak keçeden evler duruyormuş.

Aduçı atını bir eve yöneltmiş. Atını ilk eve sürmüş. Atını at direğine bağlayarak eve girmiş. Aduçı, ateşin yanına oturarak ev sahibiyle selâmlaşmış.

Baş köşede oturan ev sahibi hantalca oturup, biraz da kendini beğenmiş bir şekilde eve giren kişiyle selâmlaşıp, Aduçı'ya sormuş:

- Sen nerelisin? Nereye gidiyorsun? Soyun sopun ne? Ata, anan kim?

Aduçı cevap vermiş:

- Benim yaşadığım yer altı dağın öte yanında, benim atam Malçı, emziren anam da Erkeş'tir. Benim adım Aduçı. Fakat gittiğim yer belli değil. Kırılarda dolaşın kızıl karacayı avlarım, halkın içinden kız görürsem iyi huylusunu eş almak isteyen biriyim. A , siz kimsiniz?

Soru soran kişi konuşmuş:

- “Benim adım Tytakpay!” Evin sahibi gür sesliymiş. Sesini bilerek böyle çıkarmaya çalışıyormuş. Baylar hep böyledir.

Taytakpaydın abakayı kelgen ayılçıga çay urdı. Aduçı çaylap baştadı. Kaymak, kurut, külge kömgön kalaş – onçozi la bar. Bu la öydö ejikteñ kiliñ kara şaokılı, köbö-korko kiyimdü kızıl-küreñ çiraylu caraş kıs kirip keldi. Kıs kirip kelele, tör bajında cımjak töjökkö otura tüşti. Çaylap oturgan AduçıdaO, çek le şımırangan çılap, cakşı suradı. “Cakşı, cakşı ba?” – dep.

Kızı cakşılagan soñında adazi ayttı:

- Bu meniñ Kıznaq dep cañıs kızım bolor. Bistiñ cerde meniñ kızımnañ caraş la cakşı, kersü bala cok emey! – Taytakpay maktanıp, ertedeñ le Aduçını kul edip alarga mekelenip oturdı. – Ce kanayda baza, altay albatınıñ cañı aayınça, sendiy cakşı uulga kızımdı bereten turum. Caoıs la kuuçın mindiy bolzin: bilip al – kiji aları oyın-cırgal emes turu. Sen minda altı kün amırap al. Onoñ arı bir cıldıñ turkunına küyü kiji bolup mege işte. Bu öygö cetire men seniñ aktu küçinñi körüp alarım. Ezende şak la bu kirede meniñ balam seniñ bolor turu – dep, erdi eptü kıybıñdap, bay tabılı kuuçındap oturdı.

Çaylagılap, ança-mınça oturarda, kenetiyin ejikteñ eski kiyimdü, koo-kırılñ şañkılı, kap-kara köstü kıs bala kirip keldi. Açık-carık köstörile körüp, Aduçıla cılu ezen-deşti.

- Adı-colıgan ne kiji? – dep, cımjak ündü kıs suradı.

- Adım Aduçı, ada-enem coku ulus edi – dep, karuu berdi. – A slerdiñ adı-colıgar kem?

- Meniñ adım Altınçı, ada-enem cok – deyle, baza ermek aytpay bardı. Ayak-kazan cunup iştene berdi.

Aduçı ayıldıñ çıgıp, adınıñ eerin alıp, minip kelgen adın otkorıp saldı.

Bu la künneñ ala Aduçı Taytakpaydın aylında cüzün-cüür kiji iştep, calda cürdi. Ol caantayın Altınçı la Kıznaq dep eki caraş kısıñ ermek-kuuçındarın emeş tuykazıñañ tıñdap, etken işterin karannañ acıktap cürdi.

Künder eeçiy künder ödöt. Aduçı acıktap, körüp cürer bolzo, baydıo kızı kursak cize sao başka emtir. Kursaktı şibeeylep ciir. Kolına ayak albas, erdine et ekelbes, kuuçın-ermek aytpas, unçukpas. Ayrı kolına kaçan da iş albas kiji boltır. Sın-arkazı kedeye tartılğan kıs boltır. Çala kijiniñ içine carabas la kiji.

Coku balanı körzö, çek başka. Altınçı açık-carık küün-sanaalu, ermektü, kandıy la işti ak-çek eder. İşteñkey le omok bala boltır.

Aduçı Taytakpaydın aylında da cürze, tıñ la süünçi körbödi. Ce altı-ceti kün cürele, Aduçı ançada la eneziniñ aytkanın sağışka alıp, onıñ aytkanınıñ çının cañı kördi.

Taytakpay deze, ulustı kuldandıp, kalık-condı kalak-tadıp, kalan uçun as-mas malın alıp, küçi cetpesterdi kazıra tiştü kamçıla da sabap, carım tındu etire sogup la turatan emtir.

Aduçı Altınçı dep kısıla açık-carık ermekteyip, ol ok öydö baydın kızın kaykap, onı iraağınan acıktap cürdi.

- Men kaykap cürüm. Bu kursak içpes kaytkan kıs? Men mınıo aayın, akır, bilip alatam – dep, bir kün Aduçı Altınçıga ayttı.

Taytakpay'ın eşi gelen misafire çay ikram etmiş. Aduçı çay içmeye başlamış. Kaymak, kurut, küle gömülmüş ekmek... hepsi varmış. Bu zamanda kapıdan kara kadifeden saç örgülü, ipek elbiseli, kızıl simalı bir kız girmiş. Kız girip baş köşedeki yumuşak yatağa oturmuş. Çay içen Aduçı'ya fisiltıyla “Merhaba, nasılsınız?” diye hâl hatır sormuş.

Kızı selâmlaştıktan sonra babası şöyle demiş:

- “Bu benim tek kızım Kıznaq. Bizim yerimizde benim kızımdan güzel, iyi, akıllı kız yoktur.” Taytakpay böylece övünüp, Aduçı'yi bir an önce kul yapmak için hile düşünmüş. “Evet, ne yapalım, altmış halkın âdetine göre senin gibi iyi bir delikanlıya kızımı veriyorum. Anlaşmamız şöyle olsun: Bil ki evlenmek çocuk oyunu değildir. Sen burada altı gün dinlen. Sonra bir yıl boyunca benim güveyim olarak bana çalış. Bu zaman boyunca ben seni tanımış olurum. Gelecek yıl bu vakitler benim kızım senin olur.” diye yalancıkdan dostça konuşmuş.

Çay içip biraz oturduktan sonra, aniden kapıdan eski giyimli, kötü saç örgülü, kapkara gözlü bir genç kız girmiş. Parlak gözleriyle bakıp, Aduçı'yla hoşça selâmlaşmış.

- “Adınız ne , soyunuz sopunuz ne?” diye yumuşak sesli kız sormuş.

- “Adım Aduçı, ata, anam yoksul insanlar.” diye cevap vermiş. “A, sizin adınız ne, soyunuz, sopunuz ne?”

- “Benim adım Altınçı, ata, anam yok.” diyerek gitmiş. Kapıyı yıkamaya başlamış.

Aduçı evden çıkıp, atının eyerini alıp, bindiği atını otlağa salmış.

Bu günden itibaren Aduçı Taytakpay'ın evinde türlü türlü işlerde ırgat olarak çalışmış. O her zaman Altınçı ve Kıznaq adlı iki güzel kızın konuşmalarını gizlice dinleyip, yaptıkları işleri sezirmeden takip etmiş.

Günler günleri kovalamış. Aduçı böyle dikkatle inceleyince görmüş ki, bayın kızının yemek yemesi bambaşka. Yemeği kabaca yiyor. Eline tabak almaz, dudağına et değdirmez, konuşmaz, ses çıkarmaz. Eline iş de almazmış. Sırtı genişmiş. İnsan içine yakışmazmış da.

Yoksul kızsı bambaşkaymış. Altınçı açık, aydınlık düşünceli, sözü sohbeti çekilir, yaptığı işi düzgün yaparmış. Çalışkan ve güzelmiş.

Taytakpay'ın evinde yaşayan Aduçı iyi gün görmemiş. Fakat altı, yedi gün geçtikten sonra annesinin anlattıkları Aduçı'nın aklına gelmiş, onun anlattıklarının gerçek olduğunu görmüş.

Taytakpaysa insanları kul yapıp, halka zulmedip, vergi için az mallarını alıp, gücü olmayanları keskin kamçısıyla yarım canlı edene kadar dövermiş.

Aduçı'nın Altınçı'yla hoş sohbet etmesini bayın kızı uzaktan görüp şaşırılmış.

- “Ben şaşırıyorum: bu yemek yemek yemeyen nasıl kız? Dur bakalım ben bunun durumun öğreneyim.” diye bir gün Aduçı Altınçı'ya söylemiş.

Aduçı kaça kün uyuktabay, baydın kızın ketedi. Ayıldın içine içine cajnala, körüp catsa, Taytakpaydın kızı karañuy tünde turala, öčkön ottn ordina coon uydn bajn külge kömlö, otti caanada salıp iydi. Ot köñjip küye berdi. Aduçı körüp le catsa, tao aldında ol kıs turala, uydn bajn otton çıgarala, onın edin caan oostu cip aldı. Aduçı mını çike le çokım körüp aldı.

Kajayıp tañ attı. Bastıra ulus uykudañ turup, kazan azat. Bayaa baydın da uluzı onçozi uykudañ turgan emey. Mında erten tura bastıra ulus köçö içerde, Aduçı körzö, baydın kızı baza la ajınbay oturat. Mını körüp, Aduçı ol kıştıñ ada-eneziniñ köziñe ayttı:

- Buuday bajı batpagan oozıña bukanıñ bajı kanayıp battı? Arba bajı batpagan oozıña attıñ bajı kanayıp battı? Men calı çokko cılına işteyle, seni algança, eldeñ-connoñ eş bedreydim. Eneme kapşay la canadım! Seni albazım dep ogo da aydatam.

Aduçı ayıldıñ meñdep çıgala, adın barıp ekelele, onı türgen-tükey eertep iydi. Ol tušta Taytakpay la onın abakayı, caraş kızı aydar söstörin tappay salala, ayıldıñ la çikkılabay oturgılap kaldı.

Aduçı adın minip alala, ayıldar ortozına cortup kelerde, coktu-coyu ulus ol uuldañ suragılap cat:

- Nökör Aduçı, nege mınayda tıñ açındıñ? Taytakpaydın balazı kıznaqtı ne albadıñ?

- Onı kiji kanayıp alar? Ol kıştıñ ajanıp turganın körgön bolzogor, sler sanaa çok korkoor ediger. Köskö lö ol iyneniñ bajıla ajanıp cat. Köş arazında deze бүдүн bukanıñ bajın cuda salıp cip cat. Kiji korkıbas pa onon?

Ulus onon arı Aduçıdañ surap ca:

- Aduçı, a Altınçını taştap, nege açındıñ? Neniñ uçun onı taştap braadıñ?

Uul ebirede turgan açık-carık küün-taptu albatı-congo baza la karuun mınayda berip cat:

- Kuday la dezer baza! Açınanım çok lo. Men cañıs la Taytakpaydın çıt mekezine, tögünine tıñ tarındım. Onın caraş kızınıñ kijige kelişpes kılıgımañ tarındım. Emdi enemdi köörögö braadım, cannıp. Ösküs Altınçı dep kıştı alar küünim bar bolgon, ce baydın ayılına cürele ogo ermek aytpagan edim. Karın, slerdıy caan ulustañ boluş suraarga sanangan edim le.

Ulus aydıjıp cat:

- Tokto, tokto. Sen Altınçını alala, enefe can. A ol işteñkey bala. Onı la al.

Anayıp, coktu-coyuniñ aytkanıla, olordın bolujıla süüşken eki ciit ulus – Aduçı la Altınçı – Taytakpaydañ ayrılıp, eneziniñ cerine kelip, toy etkilep, ayıldı-curttu bolup, amır-ençü curtay bergiledi.

Anayıp, Aduçı coktu kijiniñ balazıla ırıstu cada berdi.

Aduçı günler boyunca uyumadan bayın kızını izlemiş. Evin içine gizlenerek bakmış ki, Taytakpay'ın kızı gecenin karanlığında kalkıp, sönen ateşteki küle ineğin başını gömüp, ateşi büyükçe yakmış. Ateş harlı yanmış. Aduçı bunu izlerken, şafak sökmeden o kız ineğin başını ateşten çıkarıp, onun etini büyük ağzıyla yemiş. Aduçı bunu çok iyi görmüş.

Ağarıp tan atmış. İnsanların hepsi uykudan kalkıp yemek hazırlamışlar. Bay ve onun insanları da uyanmışlar. Sabah erken herkes yarma çorbası içerken Aduçı bakmış ki bayın kızı hiçbir şey yemeden oturuyor. Bunu gören Aduçı o kızın ata, anasının gözüne bakarak şöyle demiş:

- Buğday başı sığmayan ağzına boğanın başı nasıl sığıdı? Arpa başı sığmayan ağzına atın başı nasıl sığıdı? Ben karşılıksız çalışıp ta seninle evlenene kadar kendime halk içinden eş ararım. Hemen anamın yanına dönüyorum! Seninle evlenmeyeceğimi ona da söyleyeceğim.

Aduçı hızla evden çıkarak, atını getirip çabucak eyerlemiş. O zaman Taytakpay'la onun eşi ve güzel kızları söyleyecek bir şey bulamayıp evden çıkamamışlar bile.

Aduçı atına binerek evlerin arasından koşturup giderken yoksul insanlar ona şöyle sormuşlar:

- Dostumuz Aduçı, niçin bu kadar öfkelenedin? Niçin Taytakpay'ın kız Kıznaç'la evlenmiyorsun?

- İnsan onunla nasıl evlenebilir? O kızın nasıl yemek yediğini görseniz aklınız başınızdan çıkar korkarsınız. İnsanların gözü önünde iğnenin başı kadar yiyor. İnsanlar görmediği zaman da boğanın başını yutuyor. Ondan insan korkmaz mı?

Sonra insanlar Aduçı'ya şöyle sormuşlar:

- Peki, Aduçı Altınçı'yı niçin istemiyorsun, ona niçin kızdın? Niçin onu bırakıp gidiyorsun?

Etrafını çeviren temiz kalpli insanlara Aduçı şöyle cevap vermiş:

- Allah biliyor ya, Altınçı'ya kızgınlığım yok. Ben yalnızca Taytakpay'ın hilesine, yalanına kızdım. Onun güzel kızının insana hoş gelmeyen huyu beni hayal kırıklığına uğrattı. Şimdi anama bakmaya gidiyorum, dönüp öksüz Altınçı'yla evlenmeye niyetim var; bayın evinde yaşarken ona bir şey söylemedim. Sizin gibi iyi insanların yardımına ihtiyacım var.

İnsanlar şöyle demiş:

- Dur, dur. Sen Altınçı'yı alarak anana git. O çalışkan, huyu güzel, becerikli kız. Onu da al.

Yoksul insanların bu sözleri ve onların yardımına sevinen iki genç; Aduçı ve Altınçı, Taytakpay'dan ayrılıp, anasının yerine gelip, düğün yaparak evlenip mutlu yaşamışlar.

Böylece Aduçı yoksulun kızıyla huzurlu bir ömür sürmüştü.

BAY LA CALÇILAR

Mınañ ozo kök-cajıl Altayda, keen caraş Cabagan dep özöktiñ bajında Aga dep bay curtagan dejet. Ol altanaygır maldu, akka tolo koy-eçkilü, ayrı müüstü uyları da köp, kança kobılarga tolo cürer.

Aga bay ceten çaştıñ aşkança albatı-condı kuldanıp, kıynap, cuktulardıñ aktu küçin cip cüreten. Onıñ catka berer kızı da cok, söögin tudar, canında oturgan uulı da cok bolgon boltır. Aga coku-coyuga kilebes, cüregi katu, sook toş oşkoş, kiji boluptır. Tegin de, ösküs-cabıs ta ulus baydıñ kazırmañ kut cok cüreten. Cayzañ-camululardıñ cargı ötkürer ceri olordıñ aylında bolgon. Iy-sıktar anda da cailanatan.

Cargak tondu calçılardıñ arsak cardıñañ kurç tiştü çıbık tiñ la ayrılbuytan edi.

Oñı cok bay aga deze caan toomcıda boloton. Aga baydı deze ceti kiji ceñineñ tudatan, ködöçilep. Altı kiji onıñ adın alatan: ol cardında castıktu, canında tajuurlu koot-cırgalda caantayın oturatan.

Cayzañdar cuulıp kelgejin, ol lo Aga bay onçolorıla kojo boylorınıñ cañın şüüjip oturar. Kemdi kanayda çıbıktaar: cuktulardı lya calçılardı, işte kem de castırgan bolzo, onı kanayda çıbıktaap kezeder, burulaar, - onçozın Aga şüüjip cat. Coktu-coyu calçılardı colgo do bolzo tudup sabadar, aktu cürgen calçılardı deze boyınıñ aylına ekeliç çıbıktadar. Albatı-connoñ alğanın kaçan da bolzo Aga bay korkıştı assınar. Boyınıñ aylındañ çek neni de cıgımdabas. Kijideñ alğanım kaçan da aldım debes. Kalıkka ol ten çek kilep bilbes. Aganıñ kalcuzı kaydañ bildirip turu deze, ol lo çı, kışkıda sookko toñnup kelgen calçılarına toştı ayakka köçö urdurar, işteñ arıp kalgan calçılarına açu aarçıdañ öskö aş berbes bolgon. Kıygazına kerek deze kaynatkan ediñ münineñ de olorgo urbas, köçöniñ artıgın da urup berdirbes. Et, mün artsa – onçozın iytkte salıp berer.

Bir katap Aga baydıñ cılkılar kabırğan ceti calçızı ceti künniñ bajında calın alarga eeziniñ aylına kirgilegen. Kirgilep kelze, kara kazanda ettü köçö kaynap turgan. Calçılarına cañıs ta ayak köçö urbadı. Olorgo cal tölöör öy em turguza cetpegen dep, Aga bay tiñ alğırıp tır. Abakay deze askan kazan kaynagalak dep şartıldap tır. Ol tuştı iş-calın alıp bolboy, aştagan-suuzagan calçıları ayıldıñ cıgıp atangılğan emtir.

Baza la katap cal alar öy cedip kelerde, ol lo izü caydıñ öyinde ceti calçızı: Ceñiçek, Cetke, Kara, Ösküzek, Teke le Erte bayaa Aga baydıñ ejigine kelip tüşkender. Baydıñ ejigin açu tartıp kirele, ezendejip, ot ayagına otura tüşkülep, tölü alarga kelgenderin ayttılar.

- Aa, baza la cal surarga keldiger be? – dep, Aga bay olorgo udura kıygırıp cıktı.

Bay boyı arbanıp ta cıkısa, ce Akpaş emegeni, arga cokto, çala kileñkey kiji bolup, kelgen calçılarına açu çegen urdı. Ulus içkilep turgança, Aga ta neni çotoy bergen.

BAY VE IRGATLARI

Bundan evvel gök, yeşil Altay'da görklü, güzel Cabagan adlı vadinin başında Aga adlı bay yaşamış derler. Onun altmış aygır malı, ova dolusu koyunu, keçisi, çatalı boynuzlu inekleri çokmuş, hayvanları vadiler dolusuymuş.

Aga bay yetmiş yaşını aşana kadar halkı kul edip, yoksulların ak güçlerini kullanmış. Onun yâda verecek kızı da yok, yanında kalıp soyunu devam ettirecek oğlu da yokmuş. Aga yoksula merhamet etmez, katı yürekli, taş gibi soğuk biriymiş. Güçsüz insanlar boş yere onun öfkesinden nasibini almıyış. Boy başkanı ve onun adamlarının mahkeme kurup, yargı yaptıkları yer onun eviymiş. Ağlamalar, feryatlar onun evinden çıkarmış.

Kötü paltolu ırgatların çökmüş omuzlarından keskin çubuk hiç ayrılmazmış.

Merhametsiz Aga bay'ın itibarı çokmuş. Aga bay'ı yedi kişi yeninden tutup kaldırmış. Altı kişi atını tutarmış: o arkasında yastık, yanında içki mataralı her zaman keyif içindeymiş.

Boy başkanları toplanıp gelince Aga onlarla birlikte yargıya katılmış. Kim nasıl çubuklanacak: yoksulları ve ırgatları, işinde kim hata yaptıysa, o nasıl çubuklanıp cezalandırılacak, hepsini Aga düşünürmüş. Yoksul ırgatları yolda da olsa tutup döver, suçsuz ırgatları da evine çağırıp çubuklarmış. Halktan aldığı her zaman azımsarmış. Evinden hiçbir şeyin çıkmasına izin vermezmiş. İnsanlardan aldığı hiçbir zaman aldım demezmiş. Halka merhamet etmezmiş. Aga'nın zâlimliği şundan belliymiş ki, kışın soğukta donan ırgatlarına donmuş tabakta yarma çorbası verir; işten yorulan ırgatlarına acı yoğurttan başka yemek vermezmiş. Cimriliğine misalse, onlara değil kaynattığı et suyu, yarma çorbasının artığını bile vermezmiş. Et, et suyundan çorba artsa hepsini itlerine verirmiş.

Bir defasında Aga bay'ın yülkalar otlatan yedi ırgatı yedi günün başında işlerinin karşılığını almak için sahiplerinin evine gelmişler. Gelmişler ki, kara kazanda etli yarma çorbası kaynıyor. ırgatlarına bir tabak çorba bile vermemiş. Onlara işlerinin karşılığını vereceği zaman gelmedi diye de iyice öfkelenmiş. Eşiyse astığı kazan daha pişmeden şapır şupur yemeye başlamış. O zaman işlerinin karşılığını alamayan acıkmış, susamış ırgatlar evden çıkıp gitmişler.

Tekrar ücret alma zamanı geldiğinde yazın sıcaklığında yedi ırgat gelmiş: Ceñiçek, Cetke, Kara, Kaba, Ösküzek, Teke ve Erte. Aga bay'ın kapısına gelip atlarından inmişler. Bayın kapısını açıp içeri girerek selâmlaşıp, ateşin yanına oturup, ücret almaya geldiklerini söylemişler.

- Aa, yine mi para istemeye geldiniz? diye Aga bay onlara karşı bağırılmış.

Bay'ın kendisi öfkelenirse de, eşi Akpaş çaresiz biraz merhamet eder gibi yapıp gelen ırgatlara acı çegen doldurmuş. İnsanlar onu içerken Aga bir şeyler hesaplamış.

- Akçanı slerlerge tölöp cadım. Emdi meneñ neni de surabagar! – dep, calçılarına tıñ kıyırıp çıktı. Calçılar akçaların çotop körgöjin, Aga bay işçaldı cetpes tölöp saltır.

Caan kara kazanda köçö kaynap turat. Ança kabır-galar, kazılar, kaykalap, kaynap turat. Ce Aga baydñ Akpaş dep üyi ta neniñ de uçun aydat.

- Askan kazan em turguza kaynagalak. Cetire türgen kaynagan bolzo, men bu uluska mün de urup berer edim le.

- Kaynagalak kazannañ kemge kursak urup cürgenin körgöñ, ejim? – dep, Aga bay katırıp, abakayına aydat. – Men de bu uluska kazanda aştan ur dep aydayın dezem, köçö, et kaynagalak turu ne.

Ceti calçı, korkıştı aştagan da bolzo, baydıo la onñ emegeniniñ aytkanın cakşı oñdop, laptap ugup alala, ayıl-dañ çikkılap, attarına mingilep, ijine cürgüley berdi. Olor onçozi caraş töstökkö cıgala, amırap alar dep şüüştiler. Çıyra attarınıñ eerlerin alala, olordı ak calañga otkorıp saldılar. Onñ kiyninde Aga baydañ algan akçaların toolop, as bolgonın bilip, arga cokto uzak katkırıştılar.

Ösküzek dep calçı oturala, cuuk nökörlörine mindiy ep-süme taap ayttı:

- Bu la Aga baydñ kızın-suruzın kandırar kerek. Kara la men Aga baydñ ejigine ezirik ulus bolup barala, “sogujalık”. Çek le ejiktiñ boyına soguşkança la bararıs. Uktaar ba? Onızı cart. Emdi, Cetke le Kaba bisti ayırıp turgan ulus bolzın. Ceoiçek, Teke le Erte deze maldı küdüzin.

Ce Ösküzek sözün cetire aytkalakta, Erte olorgo minayda ayttı:

- Ösküzek le kara olorgo ozo cedele, Aga baydñ ejigine “soguja” barzın. Ol tuştı Aga bay boyınıO emege-nile kojo kara la ösküzekti eki başka ayrıyla, kemdi-kemdi aylına kiydirgediy bolzo, ol kireten kiji arçımagın algança ayılga kirzin. Körbös arazında kazandığı etti boyınıñ apargan arçımagına suksın. Cart pa? Cart emey baza.

Calçılar anayda cöptöjip alala, anayda la eder deşti. Olordoñ ozo Ösküzek içkeri mañtattı, onı zeeçiy kara çaptı. Aga baydñ ejigine ekü “soguşkança” keldiler. Soguştı körüp iyele, Aga bay la onñ abakayı ekü korkıgılap, eki uuldu toktodıp turdılar. Olor Ösküzekti mekelep, ayılga kiydirdi. Tışkarı artkan Kara cañıskan çalçınıp turgança, çamçaları cok cetke le Kaba calçılar sürüşkençe kelgiledi. Aga la abakayı körüp turar bolzo, olor do ekü soguşkança kelgiledi. Sıraoay la ayıldñ ejig-ine cetkilep kelele, “soguja” bergenderi açımçılı emes pe? Bayaança cuulanıp turgan kara emdi Cetkege bolujıp, Kabanı ekülep aradap, sogup turdılar. Neni eder, körüp turgandardñ al-sanaazı çikkılap turdı.

Aga bay la abakayı ekü, arga cokto kabanı mekelep, ayılga kiydirdiler. Kara la cetke, soguşkança, olordñ kiynineñ ayılga kirerge bar-cok küçin salgılayt. Ayıldñ içinde Ösküzek le Kaba, olor ekü Aga baydı suraydılar:

- Parayı size ödüyorum. Artık benden hiçbir şey istemeyin, diye işçilerine bağırdı. İşçiler ücretlerini sayınca Aga Boy'ın eksik ödeme yaptığını fark ettiler.

Büyük kara kazanda yarma çorbası kaynıyormuş. Onda kaburgalar, at etleri kayıp kaynıyormuş. Fakat Aga bay'ın eşi Akpaş niçin bilinmez şöyle demiş:

- Asılan kazan henüz kaynamadı. Pişmiş olsaydı ben bu insanlara çorba da verirdim.

- “Pişmemiş kazandan yemek verildiğini gördün mü eşim?” diye Aga bay eşine gülmüş. “Ben de bu insanlara kazandaki yiyecektekenden ver derim, fakat yarma çorbası, et pişmedi ki.”

Yedi ırgat, çok acıkmış da olsalar, Aga bayın ve eşinin söylediklerindeki anlamı sezip, duyarak, evden çıkıp, atlarına binip işlerine gitmişler. Onların hepsi güzel tepeye çıkıp dinlenmeyi düşünmüşler. Çevik atlarının eyerlerini alarak, onları ak otlığa otlamaya salmışlar. Sonra Aga bay'dan aldıkları parayı hesaplayıp, az olduğunu anlayınca uzun uzun gülmüşler.

Ösküzek adlı ırgat samimi arkadaşlarına aklına gelen kurnazlığı anlatmış:

- Bu Aga bay'ın haddini bildirmek lazım. Kara'yla ben Aga bay'ın kapısına gidip sarhoşmuşuz gibi yapıp kavga edelim. Kavga ederek kapısına kadar gidelim. Duydunuz mu? Her şey açık. Cetke ile Kaba bizi ayıran insanlar olsun. Ceñçek, Teke ve Erte de hayvanları gütsün.

Ösküzek lâfını tamamlamak üzereyken Erte onlara şöyle demiş:

- Ösküzek'le Kara önden gidip Aga bay'ın kapısından kavgayla tutuşsunlar. Kaba ile Cetke de sizin arkanızdan kavga ederek gelsin. O zaman Aga bay eşiyile birlikte Kara ve Ösküzek'i ayırıp ikisinden birini evine sokarsa, o giren kişi heybesini alarak eve girsin. Gizlice kazandaki eti heybesine soksun. Anlaşıldı mı? Her şey açık.

ırgatlar böylece sözleşip, bunları yapalım demişler. Onlardan ilk olarak Ösküzek gitmiş, onun peşinden Kara atını sürmüş. İkisi Aga bay'ın kapısına kadar kavga ederek gelmişler. Kavgayı gören Aga bay ile eşi korkarak iki delikanlıyı ayırmak istemişler. Onlar Ösküzek'i teskin ederek eve sokmuşlar. Dışarıda kalan Kara tek başına bağırap dururken, gömleksiz Cetke ile Kaba birbirini kovalayarak gelmişler. Aga bay ile eşi bakmış ki onlar da kavga ederek geliyor. Tam kapıya geldiklerinde kavga iyice artmamış mı? Kara şimdi Cetke'nin tarafını tutup, ona yardım edip, ikisi Kaba'yı sıkıştırıp dövmeye başlamışlar. Ne yapmalı, gördüklerinden akılları başlarından çıkmış.

Aga bay'la eşi çaresiz Kaba'yı teskin edip eve sokmuşlar. Kara ile Cetke onların peşinden var güçleriyle eve girmeye çalışmışlar. Evin içinde Ösküzek ile Kaba, Aga bay'a şöyle sormuşlar:

- Sler caan toomcılı kiji, ol eki tañmanı ayılga bojot-pogor!

- Ce, ce. Ayılga ne kirezın ol. Men mında turganda – Aga bay küçsinip aydat.

- İzü, izü, adañnın bajın ciger tañma! – Ayıldıñ içindegi Ösküzek tışkarı turgan Kara nökörin “aytkılap la” cat.

- Sen, tañma, sook suuga sukturgan – tışkartınañ kara Ösküzekti “aytkılap” cat. Aydarda, Ösküzek etti sook suga salıp, soodıp turat. Sook suuga sooy bergen etti Kaba deze boyınıñ arçımagına keptep sugat. Çıgargan et çek le arçımakka batpay bararda, Kaba ayıldıñ içineñ kıygırat:

- Sen, tañma, kemenekke batpagan! Bildiñ cok po?

Cetke kıygırıp cat:

- Kee, kee, tañma, tegine kestirgen! Kemenekke sukturğañ, uktıñ ba? Ce sen cazap uktıñ ba, cok po?

Cetkeniñ mindiy “aytkılañın” ugala, ayıldıñ Ösküzek le kaba kaynatkan etti kezıp-kezip, eki arçımakka sugup aldılar.

Ösküzek baza la aytkıladı:

- Ee, tañma, senio kara kazanıñ kuru kaynagan cok pol!

Onı ugala kra aydat:

- Uktıñ bajın sukturgan tañma sen!

Olordıñ kıygızın ugup, ayıldıñ içinde Ösküzek le Kaba uktardıñ bajın kezele, et kaynagan kazanga toltıra salıp koydılar. Et çilep kaynazın dep. Aga onı bilbezın dep sanangılayt.

Kara la Cetke tışkarı turgan ulus, Aga bayga la onıñ abakayına aydıjat:

- Bis barıp cadıs. Bis emeş ırada bargança, ol eki iydigerdı, kalak, bojotpogor!

Bay la onıñ abakayına anayda cakıyla, ekü arı bolup eles edip mañtatkılay berdiler. Ösküzek le Kaba olor ekünüO attarınıñ mañtagan tibirtin çokım ugup, bukalar çılap bustap, ejikteñ albadanıp çıgala, aydıştı:

- Olor ekünü emdi le cedip alala, bazarıs!

Ösküzek le Kaba anayda aydıjala, attarına arçımaktarın arta salıp, olorgo minip, arı bolordo, Aga bay calçılardıñ kiynineñ arı kıygırdı:

- Kalak-kokıy, sler aktu cerge ölüşpeger! Meniñ al-kamik malımdı cakşı küdüger! Slerge onıñ caan tuza bolor.

Teke, Erte, Ceñiçek sakıp oturza, kara la cetke mañtatkança ozo kelgiledi. Terlegen-burlagan. Olordı eeçiy Ösküzek le Kaba cetkilep keldi. Eki arçımak etti artın-gança. Olor çek le sır katkıda.

Calçılar onçozi koyu agaş ortozına kirele, ekelgen etterin arçımaktarınañ çıkarıp, kecimge caya salıp, cırkırada katkırıp, kokırlayıp, tenek baydı şootkılap, baydıñ cıyten kazı-kartazın emdi boylorı cip, takpaalu oturdılar.

Calçılar toyo ajanıp alala, körüp oturza, Aga baydıñ ejigine altan komışçılı, altan kelin kojoñçılı altı cayzañ kelip tujüp cat. Altı uul kelgen cayzandardıñ attarın

- Siz saygıdeğer birisiniz, o iki mel'unu eve almayın!

- “Evet, evet, ben varken onlar eve giremez.” diye Aga bay kibirle konuşmuş.

- “Sıcak, sıcak, babasının başını yiyen mel'un.” diye evin içindeki Ösküzek dışarıdaki Kara'ya sövüp durmuş.

- “Sen mel'un soğuk suya sokturan” diye dışarıdaki Ösküzek'e sövmüş. Sonuçta Ösküzek eti soğuk suya sokup soğutmuş. Soğuk suda soğuyan eti Kaba heybesine iyice sokmuş. Aldığı et heybesine sığmayınca Kaba evin içinden bağırması:

- Sen mel'un heybeye sığmıyorsun! Anladın mı?

Cetke şöyle bağırması:

- Hey boş yere kestiren mel'un! Heybeye sok duydun mu? Sen iyice duydun mu, duymadın mı?

Cetke'nin böyle bağırıldığını duyan evdeki Ösküzek ile Kaba pişirilmiş eti keserek iki heybeye doldurmuşlar.

Ösküzek tekrar bağırması:

- Ee, mel'un senin kara kazanının boş kaynadığı yoktur.

Onu işiten Kara şöyle demiş:

- Çorabın başını koyan seni mel'un.

Onların bağirtısını evin içinden duyan Ösküzek ile Kaba çorapların başını keserek Aga bay'ın anlamaması için et gibi kaysın diye et kaynayan kazana doldurmuşlar.

Dışarıdaki Kara ile Cetke Aga bay ile eşine şöyle demişler:

- Biz gidiyoruz. Biz biraz uzaklaşana kadar o iki iti bırakmayın!

Bayla eşine böyle söyleyerek ikisi atlarına binip iki ayrı yöne doğru koşturup uzaklaşıp gözden kaybolmuşlar. Ösküzek ile Kaba o ikisinin atlarının ayak sesini işitip, boğalar gibi böğürüp, evden çıkmaya çalışarak şöyle demişler:

- Şimdi o ikisine yetişip öldürürüz!

Ösküzek ile Kaba böyle deyip heybelerini atlarına yükleyip, atlarına binip uzaklaşırken Aga bay ırgatlarının arkasından bağırması:

- Vah, vah, siz boş yere birbirinizi öldürmeyin! Benim hayvanlarımı iyi güdün! Bu işinizin size çok faydası olur.

Teke, Erte, Ceñiçek oturup beklerken Kara ile Cetke önden gelmiş. Terlemiş, yorulmuşlar. Onların arkasından Ösküzek ile Kaba iki heybe eti yüklenip gelmiş. Onlar neşe içinde kakhaha atıp, gülüyorlarmış.

Irgatların hepsi sık ormana girerek, getirilen eti heybelerden çıkarıp, at keçesine salıp, kakhahalar atıp, şakalaşarak, ahmak bayla eğlenip, onun yiyeceği eti kendileri yiyip, keyif içinde oturmuşlar.

Irgatlar iyice doyunca bakmışlar ki, Aga bay'ın kapısına altmış kopuzculu, altmış gelinli altı boy başkanı gelmiş. Altı delikanlı gelen boy başkanlarının atlarını almış. Yedi yakışıklı delikanlı onları yeninden

algılayt. Ceti cakşı uul olordı ceñineñ tudup tñjüret. Toyu-tok, semis cayzañdar caykanıjıp, ayıldıñ ejigi caar uulanarda, Aga bay boyı olorgo ejik açat.

Kelgen cayzañdar tör bajına ötküleyt. Aga baydıñ aylında calçılar olorgo ak kemirçek kiyisti tñjök edip cayat, altı cayzañdı ogo oturgızıp, ak sütle kündüledi. Kelgenderge Aga bay baştanat. Kolgo tutsa koyt etpes arakılı tajuurdu kolgo alıp, açu arakını Aga bay boyı urat.

Emdi kazandagı etti çıgarıp cat. Çıgarala, kezer bolzo, onızı söögi cok et oşkoş, ce kezilbezi korkıştı. Laptap, cazap körör bolzo, söök cok. Cazap körör bolzo, cuulu ettiñ ordına uktıñ başarı kaynagan emtir. Aga bay alañ kayakadı. Onı körgön altı cayzañ aayı cok açındılar, açu-koronın badırbay arbanıştılar.

Caan Aga bayga sürekey ep cok. Andıy da bolzo, Aga bay olorgo caynap aydat:

- Kalak-kokıy caandırım! Bu la meniñ coku-coyuyt bodoldu nemeler meni tübekke salgan emtir. Kalak dezeger, mege cemen sananbagar!

Ol cayzañdar mindıy cargı ettiler:

- Altaydıñ eñ cakşı altı caan cayzañdarın cabıs körüp, şoodıp, öçögön, elektegen uçun Aga bayga altan çıbık berer.

Anayda cöptöylö, Aga baydıñ boyına altan çıbık beriptir. Onoñ olor, atanar aldında tokpoktotkon bayga aytkan emtir:

- Sege uk kayandıp berip turgan tañmalarınıñdı udabay taap saların! Ay bajında oyto keleris. Olorgo cargı edersiz! Ce olordı tappazañ, ol tuştı boyıñ emdigizineñ köp çıbık aların!

Anayda cakarala, cayzañdar cüre berdiler.

Tenek Aga baydı boyınıñ ok calçıları anayıp şootkon dep çañkır Altayda ozodoñ beri aydıjıp cat.

KERİK BAYDI KEZETKENİ

Mınañ ozo, ozogı çakta, çınınça aytsa, ta kandıy çakta bolbogoy, çañkır Altayda caan bay curtaptır, onıñ adı Bacı. Ol baydıñ ot calbıştıy, ot calkındıy çaş öyi ödö bergen. Onıñ bajı kuudıy kajaygan, tiji kuulıdıy sargargan boltır.

Bacı bay ciit tujında köstio köjögö dep caman oorızıla oorıgan. Eki közi deze çılırañ, ıraakta nemeni körüp albas bolup kalgan. Onıñ uçun carlu, caan bay da bolzo, kajañ coboş ak-boro at mingen. Ce armakçıdagı adı onıñ karlga közine cart körüneten.

Bacınıñ kojo curtagan emegeni Algıyçı dep kiji baza köjögö oorıdañ ulam köstöñ bolgobos bolup kalgan. Ce üy kiji andıy da bolzo, kerik bolgon. Çınınça aytsa, ekilezi omok-sedeñ, teerkek le çümerkek, şoodıñkay la, kerek deze, eki boyı başkazı cokuñ kerik ulus boluptır.

tutup atından indirmiş. Tok, semiz boy başkanları sallana sallana kaprıya yöneldiklerinde Aga bay onlara kaprıya açmış.

Gelen boy başkanları başköşeye geçmişler. Aga bay'ın evindeki uşakları onların altına ak kemik gibi kilimi döşemiş, altı boy başkanını oraya oturtup, ak süt ikram etmişler. Aga bay gelenlere dönüp: elle tutulsa ses çıkmaz içki dolu matarayı alıp, sert içkiyi kendi eliyle doldurmuş.

Kazandaki eti çıkarmış. Çıkarıp kesmiş ki, hepsi kemiksiz et gibi güzel kesiliyor. İyice bakmış ki kemik yok. Tekrar iyice bakmış ki, yağlı etin yerine çorabın başı kaynamış. Aga bay çok şaşırılmış. Bunu gören altı boy başkanı çok öfkelenmişler, kendilerini tutamayıp küfretmişler.

Büyük Aga bay çaresiz kalmış. Öyle de olsa Aga bay onlara yalvarmış:

- Ah, ah, büyüklerim! Benim yoksul it şekilli ırgatlarım beni bu felâkete düşürdü. Acıyın, hakkımda kötü düşünmeyin!

Cayzanlar onu şöyle yargılamış:

- Altay'ın en iyi altı büyük boy başkanını küçük görüp, eğlenip, dalga geçtiğin için Aga bay sana altmış çubuk vurulacak.

Böylece karara varıp Aga bay'a altmış çubuk vurdurmuşlar. Gitmeden önce dövdürdükleri baya şöyle demişler:

- Sana çorap başı kaynatıp verenleri çok geçmez bulursun! Bir ay sonra tekrar geleceğiz. Onları yargılayacağız! Onları bulamazsan şimdi yediğinden daha çok çubuk yiyeceksin!

Böylece emir vererek, boy başkanları gitmişler.

Ahmak Aga bay'la kendi ırgatları böyle eğlenmişler diye çakır Altay'da eskiden beri anlatılır.

CİMRİ ZENGİNİN CEZALANDIRILMASI

Bundan önce, önceki çağda, gerçeği söylemek gerekirse, eski çağların birinde, çakır Altay'da bir zengin yaşamış. Onun adı Bacı'yı. O zenginin ateş alevi gibi, yıldırım gibi zamanı geçmişmiş. Onun başı kuğu gibi ağarmış, dişi bakır gibi sararmış.

Zengin Bacı'nın gençliğinde trahomdan gözü hastalanmış. İki gözü uzaktakini göremiyormuş. Onu için, ünlü şanlı zengin de olsa, uysal ak boz ata biniyormuş. Fakat bağılı atı ona karaltı gibi görünüyormuş.

Bacı'nın eşi Algıyçı da trahomdan dolayı az görüyormuş. Fakat kadın öyle de olsa, cimriymiş. Gerçeği söylemek gerekirse, ikisi dinç, şık, gururlu ve kibirliymişler; başka kimseleri de yokmuş.

Bu ikisinin yanlarında kalacak oğulları olmadığı için, gelin edecek kızları olmadığı için açlara acımazlar; yorgunlara inanmazlarmış.

Olor eküniñ canına oturar uulı da çok bolgon, catka berer kızı da çok uçun aştagan darga kilebeytender, arı-gandarga bütpeytender.

Bacı baydıñ aylına cayzañdar, baylar kirze, ettiñ semizin ciyten, arakınıñ açuzın içeten. Coktu-coyu ulus kirgende, ayılga oturbay da oyto teskerlep çıgatan. Aydarda olor ekü aştaganğa ayak urbas, suuzaganga suu urbas ulus bolgondor.

Bacı bay arkaga tolo maldu, ayılga toltıra cöölölü curtagan. Ol kaçan da boyınıñ calçılarına kilebeyten.

Caygıda, ölön çabar öydö, kelgende, bacı bay boluşka kelzin dep uluska car edeten. Kobılar sayın köp curtardañ arga-çıdaldı çok ulusandıy cardı ugala, cuulup keleten. Bacı bay ol kelip iştegen uluska mal soybos, et kaynadıp salbas. Olordı köp sabazında açu kurutla, cetire bışpagan teertpekle, kara arakıla kündüleyten. Arıgan la açınğan ulus baydı mınayda aytkılaytan:

- Kıskaçan malıñdı kök börü cizin, a karamdagan malıñdı aç börü cizin. Kızıl ediñ bojop kalar, kızıl cüziñ artıp kalar. Kandı kızıl eliñ bojop kalar, kara cüziñ artıp kalar. Uyalbagan cüziñdi uy calazın, korkıbagan cüziñdi koy calazın. Cigen caak kızarbas, cidirgen kurgabas.

Bu mindiy kargıştu söstör aydılgan emey.

Bir katap bacı bay, küreñ küstiñ kidim öyinde, mal ijinde calçılarına soyorgo subay baytal ekelzin dep cakıl-talu elçi iygen emtir. Elçiğe sodon dep attu uulçaktı iyiptirilir.

Elçi bolgon Sodon dep uulçak cılkı mal kabırgan cerge çürçe cedip keldi. Kelerde, mında Erte, Erke, Kaba la kabar dep bir uun cılkıçılar çaylagılap oturdılar. Bay kijiniñ cakıltazmın bñdürüp, olor kızıl beeni çalmadap tudala, aldındağı erdineñ tartar buuzın buulap iyerde, cañı tutkan emdik mal cobojıp iydi.

- Emdi onı, cobojıy bergen nemeni, cañıs ta kiji cedine berer, - dep, Erte aydat. - sen, Kaba, bu beeni kojo cetiriş. Ol cañıs kan aparbazın.

Kara armakçını attıñ köksine terepçileyle, üzeñiziniñ buuzınañ ötkürüp, arı bolup corttı. Sodon deze attı kiynineñ aydadı.

Onoyıp caan udabay baydıñ aylına cedip keldiler.

- Sodon, - dep, ogo Kaba baştadı, - men aylıma barıp keleyin, sen deze maldı ekeldibis dep ayt! - deyle, arı bolup corto berdi.

Sodondo ne bolzın, barbay baza.

Sodon ayılga kirip kelze, Bacı bay tör bajında oturı. Ogo koştıy caan bay kiji Korti cayzañ oturdı. Onıñ tonı agas terezi, tıstın deze kızıl torkolo kıptap salgan, kara kiş börüktü, kara tuyuk sagaldu, tañkılğan kañzazı möñün. Tañkılap oturar. Canında deze kara kiliñ tondu, şülüzin bıçkak börüktü, uzun sagaldu temiçizi oturar.

Bay elçideñ kandıy cürüp kelgenin suradı.

- Atkan ok cuudañ canbas, aybıga bargan elçi biydeñ caltanbas. Soyoton maldı ekeldibis.

Anayda sodon ayttı.

- Bu kulugur ne dep modorloyt? - dep, Korti cayzañ bayga uulandı.

Zengin Bacı'nın evine cayzanlar, zenginler gelse, etin semizini yer, rakının sertini içerlermiş. Yoksullar geldiğinde evde oturamaz hemen çıkarılmış. Onlar acıkana tabak koymaz, susayana su vermez insanlarmış.

Zengin Bacı'nın orman dolusu hayvanı, ev dolusu serveti varmış. O hiçbir zaman kendi çalışanlarına merhamet etmezmiş.

Baharda ot biçme zamanı geldiğinde, zengin Bacı insanları yardıma çağırılmış. Vadilerdeki bir çok köyden bu ilânı duyan hâlsiz, mecâlsiz insanlar toplanıp gelmiş. Zengin Bacı çalışmaya gelen insanlara hayvan kesmez, et kaynatmazmış. Onları çoğu defasında acı kurutla, iyi pişmemiş ekmekle, kara içkiyle doyurmuş. Hâlsiz, mecâlsiz insanlar ona şöyle beddua ederlermiş:

- Kıskaçtığı malımı boz kurt yesin, hayvanlarını aç kurt yesin. Kızıl etin pörsüsün, kızıl yüzün sarksın. Kanlı kızıl elin güçten düşsün, kara yüzün solsun. Utanmaz yüzünü inek yalasin, korkmayan yüzünü koyun yalasin. Yiyecek yanak kızarmaz, yediren kurumaz.

Ona böyle kargış söylerlermiş.

Bir defasında zengin Bacı kahverengi güzün için en çok olduğu zamanında, hayvanlara bakan ırgatlarına kesilmesi için kısır bir kısırak getirmeleri için elçi göndermiş. Elçi olarak Sodon adlı delikanlıyı göndermişler.

Elçi olan Sodon adlı delikanlı hemen hayvan otlatanların yanına gelmiş. Geldiğinde, burada Erte, Erke, Kaba ve Kabar adlı delikanlılar toplanmış çay içip oturuyorlarmış. Zengin emrini getirmek için onlar bir kısır kısrağı kementle tutarak, alt dudağından bağladıklarında, tutulan yabanî hayvan uysallaşmış.

- Şimdi onu, uysallaşan hayvanı, bir kişi bile götürebilir, demiş Erte. Sen Kaba bu kısrağı birlikte götür. O yalnız götürmesin.

Kaba halatı atın göğsüne bağlayıp, atın üzengisinden geçirip yola çıkmış. Sodon ise atı arkasından sürmüş.

Böylece çok geçmeden zengin evine gelmişler.

- Sodon diye kaba ona dönmüş, ben evime gidip geleyim, sense atı getirdiğimizi söyle! diyerek gitmiş.

Sodon gitmeyip de ne yapsın.

Sodon eve girdiğinde, zengin Bacı başköşede oturuyormuş. Onun yanında başka bir zengin cayzan Korti oturuyormuş. Onun paltosu kenarları kızıl ipekle işlenmiş kakım kürkündenmiş, kara kunduz börklü, kara sakallıymış, içtiği piposu gümüşmüş. Pipo içiyormuş. Yanındaysa kara kadife paltolu, vaşak börklü, uzun sakallı temiçisi oturuyormuş.

Zengin elçiye neler olduğunu sormuş.

- Atılan ok düşmandan dönmez, giden elçi beyden korkmaz. Kesilecek kısrağı getirdik.

Sodon böyle demiş.

- Bu alçak ağzında ne geveliyor? diye cayzan Korti zengine dönmüş.

- İytte kündüü cok, calçıda küün cok – dep, bay aydıp, kazanda kaynagan koydın baştarın la tildü caaktardı tepşiğe çıkarıp, solun ulustın aldına salzın dep elçizine cakardı. Sodon tura cügürüp, tepşi aldı. Ogo koydın üç bajın la tildü caaktarın çıkardı.onoñ ol tize bajına çögödöp, oturgan cayzannın la elçiniñ aldına saldı.

Bacı bay cayzañga kubar çööçöy tudat. Onızı deze tabılap arakı amzayt. Aştagan-suuzagan uulçak olordı sakıp çıdaşpay, bıçağın kınınañ çıkarıp, oçokko cañıyt: kurçıdıp. Onoñ baza emeş sakıyyla, tepşideñ bir koydın bajın alıp, temçiniñ canına çögödöp oturala, bıçağıla baştıñ edin kezıp, ajana berdi. mını körgön cayzañ aydat:

- Bu Altayda meneñ ozo tepşi baştaytan camılı baza bar turbay.

- İyt salbagan tepşiğe umzanatan. Bu iyt kanayıp turu? – dep, baydın abakayı kalaktap çıktı.

- Meniñ bajımdı oyto Sal! – dep, Bacı bay çıñırdı.

Bu öydö ayılga Kaba kirip keldi. Sodon kirip kelgen nökörine süüne berdi. korkıganı da cogolo berdi oşkoş.

- O-o, kalak, kaydañ köröyin?! Mal bajı dezem, Bacı bajı turu ne. Koy bajı dezem, Kortı bajı turu ne – dep aydala, tura cügürdi.

- Kulugurdı tudugar! – dep, bay kıygırdı.

Sodon ejikti açkan boyınça, kenetiyn kolıla cerge tayanala, budın baş ajıra çaçıp, kezikte cügüre bazıp, kezikte bajıla cerge türtüp, çek le arbaniñ tegeriği çilep, togolonıp barattı. Mını körgön ulus sonırkap tura kaldı.

Temiçi adına minele, irap baratkan uulçaktı tudar-ga, mañtattı. Ogo caba cedip kelele, onıñ citkezineñ tudup, eerge çigara tartıp aldı. Eerge öñörüp, ayıldın ejigine ekelerde, bay uulçaktıñ eki kulaginañ kap aldı.

- Akır, akır, örökön, aybıgarga cürgen elçigerdi koydın kuu bajı uçun sokpogor – dep, Kaba aydala, Sodonı baydın kolınañ ayırıp aldı.

Tal-tabış caanap keldi. Oturgan cayzañ kıygırdı:

- Soguşpagar! Cargını men ederim! – dep, kıskarta ayttı.

Onço ulus tim otura berdi.

- Cayzañdı tooboy, onı aldınañ tepşi baştagan uçun Sodon dep uulçakka cirme beş çıbık! A baştak uuldın adaanın alğan Kaba dep calçıga baza cirme beş çıbık berzin! Temiçi, cargını büdür! – dep, cayzañ katu cakardı.

Bu öydö ayıldın canınça ödüp baratkan ulustı bay toktodıp aldı. Kabaga arladañ eki tudam kızıl tal ekelin dep cakardı. Kaba arga cokto aral caar barıp, çala barbak, bürlü eki tudam tal tudunıp ekeldi.

- Uzunınañ, çiçkezineñ ne ekelbegeñ? – dep, temiçi ukaarkadı.

- Kalak, örökön, bu aralda uzun, çiçke kızıl tal art-pagan. Bütpey turgan bolzogor, boyıgar barıp köriger – dep, Kaba aktandı.

- Onıla da bolzo, saba Çıbıkta! Biske kapşay atanar kerek – dep, cayzañ aydat.

İtte saygı yok, ırgatta hürmet yok, deyip zengin, kazanda kaynayan koyunun başlarıyla dillerini çıkarıp tepsiye koyup, misafirlere ikram etmesini elçisine emretmiş. Sodon hemen kalkıp, tepsiyi almış. Ona üç koyunun başını ve dillerini koymuş. Sonra diz çöküp oturan cayzanın ve elçinin önüne koymuş.

Zengin Bacı cayzana kadeh sunmuş. O kadehi alıp içkiyi tatmış. Acıkmış, susamış delikanlı onları bekleyemeyip, bıçağını kınından çıkarıp, ocağa çalıp, keskinleştirmiş. Sonra biraz bekleyerek, tepside bir koyunun başını alıp, temiçinin yanına oturup diz çökerek, bıçağıyla başını kesip, karnını doyumuş. Bunu gören cayzan şöyle demiş:

- Bu Altay'da tepsiyi benden önce açacak itibarlı kişi mi var.

- İt açılmayan tepsiye de uzanır. Bu it ne yapıyor? diye, zenginın karısı kızmış.

- Kelleyi bana sonra koy! diye Zengin Bacı bağırılmış.

O vakit eve Kaba girmiş. Eve arkadaşı girince Sodon sevinmiş. Korkusu biraz geçer gibi olmuş.

- Oo, vah, nereden bileyim?! At başı dediğim Bacı'nın başıymış. Koyun başı dediğim Kortı başıymış diyerek kalkmış.

- Alçağı tutun! diye zengin bağırılmış.

Sodon kapıyı açtığı gibi birden ellerini yere koyarak, başını yere eğip, bazen koşup, bazen takla atarak sanki araba tekerleği gibi yuvarlanıp gitmiş. Bunu görenler şaşırılmış.

Temiçi atına binerek, giden delikanlının peşinden koşturmuş. Ona varıp yetişerek ensesinden tutup, çekip eyere almış. Eyere oturtup, evin kapısına getirdiğinde, zengin, delikanlının iki kulağından tutmuş.

- Durun, durun, büyüğümüz, elçinizi bir koyunun başı için dövmeyin, diye kaba söyleyip, Sodon'u zenginın elinden çekip almış.

Gürültü, kavga artmış. Oturan cayzan bağırılmış:

- Kavga etmeyin! Yargıyı ben yaparım! diye, kısaca konuşmuş.

Herkes sessiz kalmış.

- Cayzanı saymayıp, ondan önce tepsi açtığı için delikanlı Sodon'a yirmi beş çubuk! Yaramaz delikanlıyı korumaya çalışan ırgat Kaba'ya da yirmi beş çubuk vurulsun! Temiçi yargıyı yerine getir! diye cayzan sert emir vermiş.

O zaman evin yanından geçen insanları zengin durdurmuş. Kaba'ya ormandan iki tutam kızıl dal getirmesini emretmiş. Kaba çaresiz ormana gidip, büyükçe, yapraklı iki tutam dal koparıp getirmiş.

- Uzununu ve incesinden niçin getirmedin? diye temiçi kızmış.

- Ah, büyüğüm, bu ormanda uzun, ince dal kalmamış. İnanmıyorsanız gidip kendiniz bakın diye Kaba kendini aklamış.

- Onunla da olsa, döv! Çubukla! Bizim çabuk yola çıkmamız lâzım demiş cayzan.

Onoñ Bacı bayga cakarar:

- Üç kün cayzandardıñ cuunı bolor. Törtinçi künde keleris! Kündü-küree belen bolzın!

Temiçi çıbıgım beletep, Kabaga aydat:

- Boyıñ cadıp berzeñ, cirme beş çıbıkla bojoor.

Soktırbay, moynoşsoñ, - bejen çıbık ciiriñ!

Kaba uştıñıp, ak calañğa cada berdi. Cadala Bacı baydıñ kolınañ Sodon çıgarga blaajıp turganın körüp kıygırdı:

- Sodon, tegin cerge çirenbe! Sokor tutkanım içkinbas!

Mını ukkan bay, açinganına, ogırıp çıktı:

- Tilgerek calçıga bejen çıbık berer!

- Kijini eki katap cargılabaytan! – dep, aylandıra turgan ulus tabıştana berdiler. Kazır cayzañğa cöpsinerge kelişti.

Bir kiji Kabanıñ bajın, ekinçizi eki budın caba bastı. Temiçi bir tudam talla cılañaş etti, kedeyip kelip sogot, onıñ cıja tartat.

Kabada ün de çok, talımcıray bergem oşkoş.

Kabarı sogup bojoylo, Temiçi kıygırdı:

- Ol bir tilgerek küçükti ekeliger!

Ak calañğa cılañaş uulçaktı kere tartıp iydiler. Temiçi, teri-burı çaçılğan, baza la kedeyip kelip, balanı çıbıktay berdi. on tarıy sogordo, uulçak ontop to bol-boy cada berdi. onıñ arı talayıp sogordo, edineñ kan aga berdi. çıbıktap bojoylo, cayzañ la temiçi katkırijip, atana berdiler.

Kileñkey ulus çek köjij bergem balanıñ üstine sook suudañ çaçıp tınım kiydirele, calçılardıñ aylına aparıp saldılar. Ertezinde kaba malçılarga cedip barala, ne bolgonım cartap, kuuçındap berdi.

Erte, sananıp oturala, ayttı:

- Baydıñ subay beezin soyorgo kabar la men barayın. Sler ekü mal küdüger. Kerik baydı deze bis üretpezees kem üreder.

Ertezinde kabar la Erte özök tüştiler. Bacı bay aylında emtir.

- Ol beeni soyjıgar! Erten caandar, cayzañdar keler. Etti bugün ajırdıra kaynadıp salar kerek! – dep, Bacı calçılarına cakıdı.

Mal soyıp turgan uluska kaydañ da kojoñ ugıldı:

Sogonolu tayganıñ

Sogonozın bilbedim.

Sokı baştu tañmanıñ

Sogotonın bilbedim.

Aç ölöñdü tayganıñ

Aç ölöñin bilbedim.

Ayak baştu tañmanıñ

Aytkılaarın bilbedim.

Soodudañ at ölbös,

Soktırganınañ men ölbös.

Armaqçıdañ at ölbös,

Ayıtırganınañ men ölbös.

Aytkan neme aytkañ la,

Akır bolzın, körörüm.

Sokkon neme sokkoy lo.,

Soñında onı körörüm.

Sonra zengin Bacı'ya emretmiş:

- Üç gün cayzanların toplantısı olur. Dördüncü günde geliriz! Sofra, ziyafet hazır olsun!

Temiçi çubuğunu hazırlayıp, Kaba'ya şöyle demiş:

- Kendi gönlünle yatarsan, yirmi beş çubukta biter. Dövdürmez, inatlaşırsan, elli çubuk yersin!

Kaba elbisesini çıkarıp, ak otağa yatmış. Yatınca, Zengin Bacı'nın kolundan kurtulmaya çalışsan Sodon'u görüp bağırması:

- Sodon boş yere direnme! Kör tuttuğunu bırakmaz!

Bunu işiten zengin, öfkelenerek, böğürür gibi bağırması:

- Dilbâz ırgata elli çubuk vurun!

- İnsan iki defa yargılanmaz! diye toplanan halk bağırması. Zalim cayzan buna uymak zorunda kalmış.

Bir kişi Kaba'nın başını, ikincisiyse iki ayağını tutmuş. Temiçi bir tutam dalla çıplak ete gerilerek vurarak soymuş.

Kaba sesini çıkarmamış. Dalar gibi olmuş.

Kaba'yı dövme bitirdikten sonra Temiçi bağırması:

- O dilbâz kuçuğu getirin!

Ak otağa çıplak delikanlıyı getirip germişler. Temiçi'nin teri damlıyormuş. On defa vurduğunda delikanlı inlemeden bile yatar olmuş. Ondan sonra gerilip vurduğunda etinden kan akmış. Çubuklamak bitince, cayzan ve temiçi kahkahalarla gülererek gitmişler.

Merhametli insanlar kendinden geçen delikanlının üstüne soğuk sudan dökerek ırgatların evine götürmüşler. Ertesi gün Kaba hayvan bakıcıların yanına giderek, ne olduğunu iyice anlatmış.

Erte, düşünerek şöyle demiş:

- Zenginin kısır kısrağını kesmek için Kabar'la ben gideyim. Siz ikiniz hayvanları güdün. Cimri zengine derstini biz vermezsek kim verir.

Ertesi gün Kabar'la Erte vadiye inmişler. Zengin Bacı evindeymiş.

- O kısrağı kesin! Yarın büyükler, cayzanlar gelecek. Eti bugünden iyice pişirmek gerek! diye Bacı ırgatlarına emretmiş.

Malı kesen insanlar bir yerlerden türkü duymuşlar:

Soğanlı dağın

Soğanımı bilemedim.

Havan başlı mel'unun

Sopasını yedim.

İnce otlu dağın

İnce otunu bilemedim.

Kâse başlı mel'unun

Azarını işittim.

Dinlenmekten at ölmez,

Dayaktan ben ölmem.

Halattan at ölmez,

Azardan ben ölmem.

Söyleyeceğini söylesin,

İleride yapacağımı yaparım.

Dövecekse dövsün,

Sonunda yapacağımı yaparım.

Kojoñdop turgan Sodondı ulus tanıp iybey. Erte Sodongo kıygırdı:

- Beri kel! Bu sen ne korkıştı komıdadıñ? Kem seni sokkon?

- Bay sokkon – dep, uulçak aydat:

Bacı aydat:

- Bu iyt ne diyt? Kortı cayzannıñ aldınañ kaynatkan koydıñ bajın alarıñda cayzañ sege cirme beş çıbık berdi ne!

- Kabanı baza sler soktırganaar – dep, Sodon cana baspayt.

- Tögündebe, iyt! Kaba seniñ adaanıñdı alarda, cayzañ sabattı ne! Boylorıgardıñ tenegeer uçun cargılatkanıgar! – Bacı bay buruzın alınbayt.

Maldı soygılap bojojıladı. Caan kara kzaanga ettiñ semizni kaynadıp saldılar. Ol et erten keler ayılçılardıñ kündüzi. Kandı başka kaynatılardı.

Bay soygon kızır baytalnıñ edineñ calçılarga bir bolçok et te berbedi. Baldarıgarga aparıp beriger dep. İçege-karın da berbedi. İji uçun oturgızıp kündülebedi. Calçılar kuru canıp iydiler.

Olor mal kabırgan cerine kelip, onço malçılarla kojo baydı üreder, öç alar dep şüüştiler. Olorlo kojo kelgen Sodon süüne berdi.

Erte aydat:

- Kerekke tünde emes, kızıl korom eoirde kıza barar kerek. Olor ekilezi köstörineñ koomoy ulus. Tanıbaska cakşı. Bu öydö ayıltaş catkan uluska da boş cok. Emeen ulus uy saar. Er ulus attarın ulaarar.

“Caman at toyınza, cardına tokım saldırbas, caman kiji bayıza, canına ayıl turguspas” dep, ozogı kep sös bar.

Bacı baydıñ ayılı ulus catkan cerdeñ irada cañıskarn turgan. Baydıñ soygon semis beeziniñ edin uurdarga, Kaba la Erke barar dep cöptöştiler. Neni ederin ozolodo kuuçındaıjıp aldılar.

Kaba la Ergek öskö attardañ eerteyle, özökti tömön surt ettiler. Kabanıñ aylına cettiler. Tanıtpaska öskö kiyimneñ alıp algıladı.

Kızıl eñir kirerde, Kaba ozo, Ergek kiynineñ kirijip, aytkılajıp, Bacı baydıñ ayılı caar mañtattılar.

Bu öydö bay ottoğı kazandı aylandıra bazıp, etti bulgap turgan. Emegeni deze tışkarı ilip salgan kep-kiyimin kaktap turgan. Mañtatılajıp kleetken ulustı körölö, ayılta et kaynadıp turgan öböğönine kıygırdı:

- Bacı, bacı kapşay beri çık! Ezirik ulus kleet oşkoş. Sen olordı ayılga kiydirbey, mekelep, sümelenip, kapşay la arı kederi atkar.

Bacı bay ayıltañ çıgıp, acıktap turgança, çıyrak attu ulus mañtatılajıp keldi. Sürüşkençe le. Bay olordı tarıbayt. Birüzi ayıldı ödö mañtattı. Ekinçizi kincıda turgan iytle soguja berdi. İyt tam la atylanıp, çarçap, tudarğa içkeri cütküyt. Ödö mañtatkan kiji kayra keldi.

İnsanlar türkü söyleyen Sodon'u tanımışlar. Erte Sodon'a bağırmiş:

- Beri gel! Sen ne kederli söylüyorsun? Seni kim dövdü?

- Zengin dövdü, demiş delikanlı.

Bacı şöyle demiş:

- Bu it ne diyor? Cayzan Kortı'nın önünden pişirilmiş koyun başını aldığı için cayzan sana yirmi beş çubuk vurdurdu ya!

- Kaba'yı da siz dövdürdünüz, diye Sodon çekinmeden söyledi.

- “Yalan söyleme, it! Kaba seni savunduğu için cayzan dövdürdü ya! Kendi ahmaklığınız yüzünden yargılandınız.” diyerek zengin Bacı kendini aklamaya çalıştı.

Hayvan kesilmeye başlandı. Büyük kara kazanda etin semizini kaynatmaya başladılar. O et yarın gelecek misafirlere ikram için hazırlanıyordu. Kanını ayrıca pişirdiler.

Zengin kesilen kısır kısrağın etinden ırgatlarına bir dilim olsun vermedi. Çocuklarınıza verin diye. Bağırısak, karın da vermedi. Yaptıkları iş için hiçbir şey vermedi. Irgatlar elleri boş döndüler.

Onlar hayvan güttükleri yere gelip, diğer hayvan bakıcılarla anlaşıp zengine bir ders vermeyi düşünmüşler. Onlarla birlikte gelen Sodon bu işe sevinmiş.

Erte şöyle demiş:

- İşi gece değil, akşamın kızılığında yapmak gerek. O ikisinin de gözleri bozuk. Bu iyi bir durum. O zaman komşuların da boş zamanları olmaz. Kadınlar inek sağlar. Erkekler atlarını bağlar.

“Kötü at semirse, sırtına eyer keçesi koydurmaz, kötü kişi zenginlese, yanına ev yaptırmaz.” diye eski bir atasözü var.

Zengin Bacı'nın evi insanların yaşadığı yerden uzakta tek başımaydı. Zenginin kestiği kısrağın etini çalmak için Kaba ile Erke'nin gitmesine karar verdiler. Ne yapacaklarını önceden konuştular.

Kaba ile Ergek başka atlardan eyerleyerek vadiden aşağı indiler. Kaba'nın evine geldiler. Tanınmamak için değişik elbiseler giydiler.

Akşamın kızılığı çöktüğünde Kaba önde, Ergek arkada, kavga edip, küfürleşip, Zengin Bacı'nın evine doğru atlarını koşturdular.

O vakit zengin ateşteki kazanın etrafında dönüp eti karıştırıyormuş. Karısı ise dışarıda elbiselerini kurutuyormuş. At koşturup gelen insanları görünce, evde et pişiren kocasına bağırmiş:

- Bacı, Bacı, hemen dışarı çık! Sarhoşlar geliyor gibi. Sen onları eve girdirmeyip, hemen kandırıp geri gönder.

Zengin Bacı evden çıkıp, etrafı incelerken çevik atlara binen insanlar gelmiş. Birbirini kovalayarak. Zengin onları tanımamış. Birisi evi geçip gitmiş. İkincisi bağlı duran ite sataşmış. İt saldırıp, tutmak için kendini zorluyormuş. İleri giden geri gelmiş.

- Sen tegin iytle ne urujup turgan? – dep aydala, kelip, ayrıncı kiji bolup tuduja berdi. – Ol tuku içkeri ayılda arakı bar. Kapşay barıp içelik!

- Bu iytti öltürbegeñce, men barbazım. Ol meni caman körüp ürüp cat. Öltürerim, öltürerim.

- İytti barıp ol tuku taskaktıñ içine buulap Sal – dep, Bacı emegenin aybılayt. Emegeni iytti çeçele, taskak caar bararda, baya kiji kiynineñ le. Bay toktotkonço lo kojo bastı.

- Men emeş amırap alayıp, ayılga kirip. Suu içip alaym. Ol toktoy lo berer bolboy.

- Ce, bar amırap albay – dep, bay cöpsindi.

Baya kiji ayılga kirele, kazanda etti üzezin kapka salala, adına aparıp artıp saldı.

- Tüük, seniñ bütüjüñdi. İytle urujup. Slerdiñ ayıl-dañ kandıy da ulus çıgıp bardı. Tanıbadım. Tudunçaktı la nemeler emtir, -dep, ayılga amıraarga kirgen kiji ayttı. – Tüük. Ce men seni tegin cerge sakıbazım! Bar cadım. Tıstanarga da berbedi. Artar bolzoñ art arı! – deyle, nököri adına minip, arı boldı.

- A-a, sen mege tüñip, meneñ emdi kaçıp baratkan turbayıñ! – dep, iytle, urujup turganı ayttı.

Sürüş, sürüş, körzöñ, seni camandayla kaçıp oturganın. Cediş. İjin ber, - dep, Bacı sümeledi. Ol bu kijideñ kapşay la ayrılarga sanangan oşkoş.lo.

- Akır la , caba cetsem, berijiñ bererim. Meni taş-tayla barıp vatkan bolzo! – dep kıygırıp, adına minele, tidirede mañtatıp cüre berdi.

- Bacı bay ettü kazandı, bis kelgelekte, çıkarıp salgan. Eskinle caap salgan emtir. Ettiñ köp nurgunın çıkar-ala, emegeniniñ ugın ödügineñ uştıyla, kezip, kezip kazandagı münge kömö salgılap salgam – dep, Kaba aydat.

Semis maldıñ edineñ toyo cigileyle, cadıp amıragılay berdi. Ertezinde olor Bacı baydıñ aylınıñ odojında aralga kelip kirgilep aldılar. Körör dep.

Bacı bay la emegen keçe eoirde, iytle uruşkan ulus cüre berdi dejele, aylına kirip, arıgandarına kursak ta içpey, cadıp uyuktagılap kalgan ulus emtir. Cayzañdar keler başta ırgede keçeği çıkarıp salgan kazanın otko askılap saldı. İzidip.

Calçılar aralda oturgılaza, ança-mınça öydiñ bajın-da caan coldı tömön bacı baydıñ aylın köstögön aylıçılar kelgiledi. Kojoñçılarlu, komısçılarlu emtir. Olor baydıñ aylına kel tüjerde le, emegen-öbögön ulus çıgıp, caksı utkıdılar.

Bu öydö malçılar köp uluska, araldañ çıkılap, kojula berdi.

Cayzañdar la caan baylar tör bajına oturgıladı. Coktular deze ejik canında turguladı. Eki kiji et çıkarıp, kezer bolzo, kezilbezi dte bar boltır. Laptap körör bolzo, ödüktiñ uktarınıñ ööndöri emtir. Oturgan ulus körüp, kaykaşkan. Katkı-kalak cirkirey le bergem. Kortı cayzañ atıylanıp çıktı:

- Altaydıñ altı cayzañın öçöp, ödüktiñ ugın etle kojo kaynadıp tepşige salgan uçun, Bacı bayga bejen çıbık berzin!

Baylarga arga cokto cöpsinerge kelişken. Kortı cayzañ kızıl talga boyınıñ temicizini iyip, Bacı baydı boyı sabagan. Cılkıçılar kerik baydañ anayda öçin algan.

- Sen itle boş yere ne uğraşıyorsun? diyerek, gelip ayırır gibi yapmış. İçeride rakı var. Hemen girip içelim!

- Bu iti öldürmeden gitmem. O beni kötü görüp, ürüyor. Öldüreceğim, öldüreceğim.

- İti götürüp o yalağa bağla, diye Bacı eşine söylemiş. Eşi iti çözüp, yalağa doğru gittiğinde, önceki adam da arkasından gitmiş. Zengin onu durdurmak için arkasından gitmiş.

- Ben eve girip biraz dinleneyim. Su içeyim. O durur.

- Eh, gidip dinlen, diye zengin bu teklifi kabul etmiş. Önceki adam eve girerek, kazandaki etin tamamını bir kaba koyup, atına yüklemiş.

- Tüü, seniñ kılığını. İtle uğraşıyorsun. sizin evden birileri çıktı. Tanımadım. Elinde bir şeyler vardı, demiş eve dinlemeye giren adam. Tüü. Eh, ben seni boş yere beklemem. Gidiyorum. Dinlendirmede de. Kalacaksan kal! diyerek atına binip gitmiş.

- Aa, sen bana güç gösterip de şimdi benden kaçıyor-sun ha! deyip, ite sataşan konuştu.

Kovalala, kovalala ki seni kötüleyip kaçmayı görsün. Dersini ver, diye Bacı akıl vermiş. O bu adamdan hemen kurtulmayı düşünüyormuş

- Dur bakalım, yetişip dersini veririm. Beni bırakıp gitmeyi görsün! diye bağırıp, atına binerek koşturmuş.

- Zengin Bacı etli kazanı, biz oraya varmak üzereyken çıkarıyordu. Üstünü eleklerle kapatmış. Etin çoğunu çıkardım, karısının çorabını tutup keserek et suyuna attım, demiş Kaba.

Semiz atın etinden doyana kadar yiyerek, yatıp dinlenmişler. Ertesi gün onlar zengin Bacı'nın evinin karşısındaki ormana gelmişler. Seyretmek için.

Zengin Bacı'yla karısı önceki akşam ite sataşanlar gitti diyerek, eve girip, yorgunluktan yemek de yemeyip, yatıp uyumuşlar. Cayzanlar gelmeden önce dün et pişirdikleri kazanı ısıtmak için çıkarmışlar.

İrgatlar ormanda oturup beklemişler, bir süre sonra zengin Bacı'nın evine doğru misafirler gelmiş. Türkücüleri, kopuzcuları da varmış. Onlar zenginine evine gelirken, karı koca çıkıp onları karşılamışlar.

Bu sırada çobanlar ormandan çıkıp, insanlara katılmışlar.

Cayzanlar ve büyük zenginler başköşeye oturmuşlar. Yoksullarsa kapı yanındaymış. İki kişi et çıkarıp kestiklerinde bakmışlar ki, etler kesilmiyor. İyice bakmışlar ki, bunlar çorap. Oturan insanlar gördüklerine şaşırılmışlar: Gülme, kahkaha artmış. Cayzan Kortu öfkelenmiş:

- Altay'ın altı cayzanına çorap kaynatıp alay ettiği için zengin Bacı'ya elli çubuk vurulsun!

Zenginler çaresiz bu teklifi kabul etmişler. Cayzan Kortu kızıl dal getirmesi için temeçisini göndermiş. Zengin Bacı'yı kendisi dövmüş. Yilkıcılar böylece cimri baydan öçlerini almışlar.

ÖSKÜS OOLOK LA TÜLGÜ

Bir ösküs oolok aınap koyongo kıl urup bir konok erten aınap barganı, kılına bir tülkü kaap kaltır. Tülkü aytır: “Ösküs oolok, sen meni öltürve, meeñ bir cakşım ceder.” Ösküs oolok öltürbiyin boşot iygen. Tülkü cügür bar iygen. Sanaptır ösküs oolok: “Men po tülgünü cürük (cüü kerek) bojot iydim – dep- ol caazınıñ aını maa cuu boluş eder – ddep sanaptır. Andın ugza nantır.

Üge nanıp keltir. Üge nanıp konturtır. Erten çılanga adını aziriirga partır. Tülkü anda boltır. Ol tülkü aytır: Sen, ösküs oolok, kiji alar kerek – dep. Ösküs oolok aytır: Men kaydıp kiji alarım, kiyten tonım da cok, ödöm dö cok, maa kandıg kıs barzın. Tülkü aytır: sen korukpa, bis kayda-kuyda edip kiji alarvıs, sen palgun ettir on kirezi, aın sondo bis krestyanniñ kudalıp barabıs.

Ol pagun ettir altır: ce, at kovuttap al. Öksoolok at kovutap altır. Poş pagunlarını arbaa (arbagı) salıp altır. Tülkü aytır: Emdi adıña oçov al, baraktır – dep bartılar. Bir puk cerge barıp turup tülkü aytır öksooloktı: Sen öönöktiñ bajını köp lö üs al – dep. Öksöolok öönöktiñ bajını üz altır. Tülkü ol öönöktiñ bajını edine caktap saltır. Andın arı bartılar.

Tülkü aldı cügür barıp postonıñ kadında slezini kevir saltır tiş vla. Udura cügür keltir Öksoolok saa, kojo partılar. Postaa cet partılar. Tülgüçek kıygırtır: Krestyan, postonı mek –pe? – dep. Krestyan kıygırtır: Posto bek le – dep. Keçtiler posto vla. Postonıñ artaa cetkende posto oodıl partır. Anırtın pagunner sugge aktı. Öksooloktıñ caktap salgan öönöktiñ bajı sugge aktı. Krestyan suraytır tülge: ol cügü nimeler ak,cıt sug la? – dep. Tülkü aytır: Ekeltin kırık pagun araa küreñniñ torgo tonı kayılıp aktı, küyeeñ cılaaş posto kadında oçov cıt. Krestyan bekezine tapiyin kaldı. Ug zaarı ton alarga tevindi. Cakşı kiyim ekeliş kiydirdi. Öksoolokka: Ce, kiydir baza boyımnıñ araa la slerniñ ekolgen aş edip ciirim – andın anı ugzaa apırdı. Üyine kirdiler. Öksüüs oolok orınga oçordı.

Cakşı ton kiybeen kiji ösküs oolok aylandıra kiygen nemezın körünip cit. Krestyan surap cıt tülgee: cürek öksoolok aylandıra körün cit? – dep. Tülkü aytır: Boyımnıñ kiygen tonına cetpes ton uçun aylandıra körün citcet. Andın cakşı ekel kiyitirtir krestyan. Tülkü ösküs ooloktı aylandıra körbözın – dep ekidin eñnezine iyne kadap saltır. Öksoolok aylandıra körgönü iyne kadal bartır. Aın sonda öksoolok körbiyin oçoptır.

Krestyanniñ kızını alıp ugzaa nantır. Eki konokto men saa ayıldap barzaar – deptir. Ugzaa nanıp iytır. Tülkü aytır: ce, ösküs oolok, men aldı barıp curtı kör keleyin – dep. Aldı cügür kaltır. Cılannıñ ordızına parıp aytır: Bürküt kuş kel cıt – dep – çıktır, men slerni bek- tep salayın – dep. Cılandar ortozındın çıktılar, kavış

ÖKSÜZ DELİKANLI İLE TİLKİ¹

Bir gün öksüz bir delikanlı ava çıkmış ve tavşana kapan koymuş, ertesi sabah yine ava çıktığında kapana bir tilki düşmüş. Tilki şöyle demiş: “Öksüz delikanlı sen beni öldürme, benim de sana bir iyiliğim olur.” Öksüz delikanlı onu öldürmeden serbest bırakmış. Tilki koşup gitmiş. Öksüz delikanlı kendi kendine şöyle düşünmüş: “Ben neden tilkiyi saldım, o bana ne yardımı yapabilir.” Sonra evine dönmüş.

Evine gelip, gecelemiş. Sabah erken atına ot vermek için ahıra gitmiş. Orada işte o tilki duruyormuş. Tilki ona şöyle demiş: “Öksüz delikanlı senin evlenmen gerek.” Öksüz delikanlı şaşırmuş: “Ben nasıl evlenirim, benim üzerimde giyeceğim giysiler bile yok. Hangi kız benimle evlenmek ister?” tilki ona şöyle demiş: “Korkma, bir yolunu bulup seni evlendiririz, sen yaklaşıp on fıçı (içki için) hazırla, hristiyanın (köylünün)² kızına düniür gideriz.”

Delikanlı küçük fıçıları hazırlamış, tilki ona şöyle demiş: “Haydi, atı arabaya koş.” Öksüz delikanlı atı koşmuş. Onlar arabaya boş fıçıları yüklemiş. Tilki şöyle demiş: “Haydi, şimdi de atına bin, gidelim.” onlar gitmiş. Bir çimenliğe geldiklerinde tilki delikanlıya: “Sen epeyce kandık çiçeği topla.” demiş. Öksüz delikanlı epey çiçek toplamış. Tilki çiçekleri alıp çocuğun bedenine yapıştırmış. Ondan sonra yollarına devam etmişler.

Tilki birden ileriye fırlamış ve köprüünün altındaki direkleri kemirmiş. Sonra geriye dönmüş, beraber gitmişler. Sonra köylünün evinin önündeki o köprüye yaklaşmışlar. Tilki bağırmış: “Ey köylü, köprü sağlam mı?” Köylü bağırarak cevap vermiş: “Elbette sağlam.” Köprüden geçmeye başlamışlar. Tam ortasına geldiklerinde köprü yıkılmış. Düşen fıçılar akıp gitmiş. Suyun üstünde çocuğun bedenine yapıştırdıkları çiçekler yüzmüş. Köylü tilkiye şöyle sormuş: “Suda akanlar nedir?” Tilki şöyle demiş: “Sana getirdiğimiz kırk fıçı içki ve ve damadın olacak gencin ipek giysileri akıp gidiyor, damadın ise çırılçıplak köprüünün altında oturuyor.” Köylü onların kurnazlığını anlamamış. Giysi getirmek için evine gitmiş. Güzel giysileri alıp getirerek, delikanlıya giydirmiş. “Haydi giy – demiş delikanlıya, kendi içkimi senin getirdiğin içki yerine koyup içeceğim, kendi yemeklerimi senin getirdiğin yemekler gibi yiyeceğim.” demiş ve onu evine götürmüştü. Eve girmişler. Öksüz delikanlı yatağa oturmuş.

Öksüz delikanlı hiçbir zaman (böyle güzel) elbiseler giymeyen birisi gibi kendine bakınmış. Köylü tilkiye sormuş: “Neden bu öksüz delikanlı hep kendine bakıyor?” Tilki ise: “Üzerindeki elbiseler yüzünden. Üzerindekiler kendi giydiklerine göre biraz kötü de.” O zaman köylü daha güzel elbiseler getirmiş. Tilki de, çocuğun üzerine bakınmaması için elbisenin omuzlarına iğne batırmış. Delikanlı etrafına bakındığı zaman iğnelere ona batıyormuş. Bundan sonra delikanlı kendine ve etrafına bakınmadan oturmuş.

Onlar köylünün kızını alıp, eve dönmek için yola koyulmuşlar. Köylü öksüz delikanlıya: “İki gün sonra ziyaretinize geleceğim.” demiş. Yola çıkmışlar. Tilki şöyle demiş: “Hadi bakalım, öksüz delikanlı ben önden gideyim, eve bir bakayım.” deyip uzaklaşmış. O yılan-

kadınzaa kirtiler. Parçan cılan çıgıp kavış kadınzaa kirtirler. Kavış kadına kirgende: biyde körün cit – dep pektep cüre le ot suga bertir. Cılanar parçan küy bartır. Añ soñdo sarı tülügücek öksoolok saa karça keltir, öksoolokko kelip: Curt avır boltır – dep aytır.

Kojo cılanıñ ordozızaa bartır. Bar kirtiler. Matap keen ug boltır. Altın vla cazap salgan. Añ soñdo kayın enezi ayıldap keltir. Kaynızı kirip kelele, pozaanı ol toş pele içip toñdıra cugultır süreltip. Ösküs oolok: kaydıp meeñ ug körbeen bolup toñdıra caggılzar – dep koldınan kaap, turguzıp orına oşoti. Üç konok iştiler, andın arı ugzaa nana bertir. Añ sondo tülügücek: Ce, men uzak nanarım – dep – cepsendir, señ bir cakşñ cetti, meñ bir cakşım cetken, eme maa bir cakşı et – dep. Öksoolok: Men saa bir cakşı ederim – dep ayttı. Tülgü ayttı: “Men tülgü eves, men üzüt – dep- sen meeñ kurtuyamrı kojo bar öltür, bir cakşı etkeniñ ol bolor. Öksoolokcepsen al kojo tülgü vle bartır. Tülgüniñ catkan cerine cettir: “Ce, sen eme kir, kurtuyamrı öltör, men taşkın turayın” dep tülgü ayttı.

Öksoolok ugzaa kirip körzö matap cakşı kaat oşoytan. Öltörö bilbiin oşop, oşop aal (alıp) tooşım çıktı. Tülgü ayttı: “Ayt la öltüre bolbinzañ po meeñ tomuraam al, ekir dep, bo tomraamı körörö, bo apşıyamrıñ tomraamı kanartıñañ aldñ dep ayda la kiji cara tart iyer.” Dep tülgü ayttı. Öksoolok tomroktuu ugzaa kirdi. Katın tomroktı tuda berdi. Kaat ayttı: “Bo apşıyamrıñ tomraamı kanartıñañ aldñ.” - dep surıp ele ijini cara tart iydi boyınıñ. Öksoolok kapşay la taşkın çıktı. Taşkın çıga la körzö eki tülgü koştıp caalıp cügür baartın. Tülgü ayttı: “Spasiba, öksoolok, men eme kurtuyaama paardım – dep – ezen bolzın, öksoolok.” dep ayt cügür pardı.

KIZEK

Cer sırtında bir coktu krestyan catkan. Ondo üç ool bolgon. Kadjan apşıyak karıp ölör çağı cedip kelerde, apşıyak ulu ulına ayttı: “sen, meniñ ulu ulım, meeñ adım alıp boyıña kıra sürüp, aş çaçıp azıran.” dedi. Orton uulına ayttı: “Sen meeñ orton uulım, meeñ üyime cadıp nekti süt saap iç.” dedi. Artkan oçı uulına ayttı: “Sn, meeñ erke uulım, po lo er kizek le kojo cat. Ayda, ayda la cüür bolvini apşıyak ölö berdi.

Apşıyak ölö bergen soondo añ aytkanı vla üç uulı cattılar. Ulu uulı adazınıñ attarı vla kıra sürüp aştı suulu cada berdi. Orton uulı adazınıñ üyinde baza cakşı cattı. Ce oçı uulı kara cañıs kizek le catan. Oçı oolınıñ cadatan ceri cok adazınıñ mılcızına catılar. Oçı ool añga kuşka cepsek salganda salganda, kköp yende (yanında) kizek körötön pon. Bir katap kizek eezine ayttı: “Kaat alarga baraktır.” – dep. Oçı ool ayttı: “Men kaydet kat alatan edem: mende ug da cok. Eme ug adalvançı (edip almağança) meñ lebir da kaat catpas.” – dedi. Ce kizek ayttı:

yor, çıkın da sizi saklayayım.” Yılanlar yuvalarından çıkıp, sürünerek kamışlığa girmişler. Tüm yılanlar kamışlığa girdiklerinde tilki haykırmış: “İşte geldi, artık görünüyor.” demiş. Yılanlar kamışlığa içice girdiklerinde, yılan kamışlığı ateşe vermiş. Bütün yılanlar yanmış. Sonra sarı tilki geri dönüp, delikanlıya şöyle demiş: “Ev hazırlanıp, düzene sokuldu.”

Onlar hep birlikte yılanların yuvasına gelmişler. Eve girmişler. Bu altından yapılmış, çok güzel bir evmiş. Sonra kayın babası misafirliğe gelmiş. Kayın babası eve girerken buzlu mürver suyundan içip düşmüş. Öksüz delikanlı: “Siz benim evime girmeden niçin düşüyorsunuz?” demiş ve onu elinden tutup kaldırarak oturtmuş. Onlar üç gün, üç gece eğlenmişler, sonra kayın babası dönmeye karar vermiş. O zaman tilki şöyle demiş: “Ben de artık gidip uzaklaşayım, sen beni uğurla, sana iyilik yaptım, şimdi de sen bana yardım et.” Delikanlı şöyle cevap vermiş: “Sana nasıl bir iyilik yapmamı istiyorsun?” Tilki: “ben tilki değilim, ruhum, sen benimle gel, ikimiz benim karımı öldürelim, bana yapacağın iyilik budur.” demiş. Öksüz delikanlı hazırlanıp, tilkiyle beraber gitmiş. Onlar tilkinin yaşadığı yere kadar gelmişler. “Haydi, şimdi sen eve girip karımı öldür.” demiş tilki.

Öksüz delikanlı eve girdiğinde bakmış ki, çok güzel bir kadın oturuyor. Delikanlı onu öldürememiş, oturup oturup dışarı çıkmış. Tilki ona şöyle demiş: “Ne o, yoksa onu öldüremedin mi? Bu bıçağı al ve ona götür, o bu bıçağı gördüğünde: Bu balta benim kocamındı, bunu nereden buldun? diyecek ve kendi karnına saplayacak.” Öksüz delikanlı bıçağı alıp eve girmiş. Kadın hemen baltayı elinden alarak sormuş: “Bu benim kocamın bıçağı, sen bunu nereden buldun?” diyerek bıçağı alıp karnına saplamış. Öksüz delikanlı hemen koşarak dışarı çıkmış. O dışarı çıktığında beraber koşup giden iki tilki görmüş. Tilki şöyle demiş: “Teşekkür ederim, öksüz delikanlı, şimdi karıma kavuştum, sağol, öksüz delikanlı.” deyip koşup gitmiş.

KEDİ

Yeryüzünde fakir bir köylü varmış. Onun üç oğlu varmış. İhtiyar yaşlanıp, ölüm vakti geldiğinde, büyük oğluna şöyle demiş. “Sen, benim büyük oğlum, benim atımı alıp, tarla sürüp, ek.” demiş. Ortanca oğluna şöyle demiş: “sen, benim ortanca oğlum, benim evimde yaşayıp, ineğimin sütünü sağıp, iç.” demiş. En son küçük oğluna şöyle demiş: “Sen, benim nazlı oğlum, bu kediyile birlikte yaşa.” diyerek ihtiyar ölmüş.

İhtiyar öldükten sonra üç oğlu onun söylediği gibi yaşamaya başlamışlar. Büyük oğlu babasının atıyla tarla sürüp, ekmiş. Ortanca oğlu babasının evinde rahatça yaşamış. Küçük oğlu da kediyile birlikte kalacak yeri olmadığı için babasının banyosunda yaşamışlar. Küçük oğlan hayvana, kuşa tuzak kurduğunda kedi onu takip ediyormuş. Bir gün kedi sahibine: “seni evlendirelim.” demiş. Küçük oğlan: “Ben nasıl evleneyim, benim evim yok, evim olmadan beni hiçbir kız almaz.” demiş. Kedi oğlana: “Eve gerek yok, gidelim.” demiş. Küçük

“Biske ug kerek cok – dedi – baraktır la” – dedi. Oçı ool kizek vle kojo kiji alara bartılar.

Coldo kizek eezine aytı: “Sen mendin arıy la argıda bar, men deze alıda bararım.” dedi. Col lo kizektiñ aykanıvla la bardılar. Bir calañna barzalar uçı-başı cok teñnep öskön aş poltır anı işteptan (iştep turgan)kijiler andu ok boltır. Kizek mañtap kelele suradı: “Po kemniñ kırızı?” – dedi. Anda işteptan kijiler aytılar: “Po kıra Aza-kaannıñ kırızı – dediler – pistiñ kanıbıs Aza – dediler –bir bir de at ta pol cıt – dediler – kerek deze nemçi de bolıp kugıl cıt – dediler – aa kadiyına çıdaştan cok.” – dep sıktaşılar. Ce, kizek onı paçan ugıp alıp alınzar ak mañdadı.

Bir kaçña mañdaanda uçı-başı cok mal köründi. Kizek mal küdüçilerge kelip: “Po kemniñ malı?” – dep suradı. Küdüçiler aytılar: “Po Aza-kaannıñ malı.” deştiler. Ce, kizek anda at küdüçilerin, nek küdüçilerin baza koy küdüçilerin erti. Adın ertip as pa, köp pa parganda tegri vla kavışkan ug-tura köründi. Ol turanı körörö kös malıjıp (kılabilip) kor altan eves boldı. Ce kizek kaçña karolçıkka sestirviin carık-carık la kıstalıp Aza-kaannıñ turazınsa kıra kaldı. Kire le körzö Aza-kaan naskan üyinde aş ceptan poltır.

Kizek kirip kiji üni le Aza-kaanı oñ cok paktap Aza-kanga aytı: “Sen, kaanıbıs, men ukam – kudaydıñ törön karındaşı – dep – añ uçun cügi le polıp kugulpar-tan – dep – ukam.” – dep paktadı. Andın arı oñ cok paktap aytı: “men, kizek, oyogondo (ebeş) bir kuulganıñ köröyin – dep – sanam bom.” – dedi. Mındu paktı Azakan po cajına ukpan uçun staldın da çıkpiin arıslañ añ bolup kubuldı, ce kizekke körörö dö soru boldı. Ce kizek korıkkannına çıdaşpiin kool tıñdıp arı-beri kördi. Ce Azakan andın da öskö cügi le bolıp kugıldı. At ta boldı, koyon da boldı.

Andın kizek suradı: “Men ukkam nemçi da bol cıt – dep – mındu naan kanıbıs kaydet nemçi boloton – dep kakadı. Andın kizek körzö Aza-kan oñ cok kiçeç nemçiçek bolıp mañdap stalnıñ sırtına çıktı. Kizek üür sananviin nemçini tıñ kaap bajın odo şaynap cep iydi.

Andın boyınıñ eezine udura çıgıp utkudı. Bılar piye po kaanga kelgelekte bir krestyan kijiniñ ay deze ay eves: kün deze kün eves oñ cok caraş kızın algandar. Po kıstıñ carajı aydıñ künniñ carıgın pöktöptan pon. Cügi le işti işteende kolı da körinbes pon. Añ uzı oñı cok pon, kıs deze kıs polgon. Ce po kıstı kudalap kizek keliştirgen. Po krestyanga bajındın ajıra altın ayda bergen bolgon. Ce, kizek col la eezindin alıda keltan da aytkan po Aza-kannıñ işteptan kijilerine: “Eme, sler Aza-kannıñ kijizi eves, eme slerniñ kaanarıñ Oçı-Almas, ol eme le boyınıñ caraş abakayı la kelip cat, onı kündülirzer.” – dep cakap ötkön. Kızın bergen krestyan küyezi vla kızın provoijat edip kojo kelgen. Aza-kaanıñ turazına kirerde krestyan boyını ulu kodjoyınga bododı. Mında cıl kelip ertenin oñnovin içtiler. Bide krestyanıñ oçı uulı baylap süüglep cada bardı.

oğlan kediyle birlikte eş alıp evlenmek için yola çıkmışlar.

Kedi yolda sahibine şöyle demiş: “Ben önden gideyim, sen beni takip et.” Kedinin söylediği gibi yollarına devam etmişler. Biraz gittikten sonra uçsuz bucaksız bir tarla görmüşler, bu tarlada sayısız insan çalışıyormuş. Kedi koşup gelerek onlara: “bu tarlanın sahibi kim?” diye sormuş. Orada çalışanlar “Bu tarla bizim kağanımız Aza-kaan’ın tarlasıdır. O çok öfkeli, istediği zaman canavara, ata, hatta fareye bile dönüşür.” demişler. Kedi bunları dinledikten sonra yoluna devam etmiş. Bir süre gittikten sonra sayısız hayvan görünmüş.

Kedi çobanlara yaklaşmış: “Bu hayvanlar kimin?” diye sormuş. Çobanlar: “bunlar Aza-kaan’ın hayvanları demişler.” Kedi at çobanlarını, inek çobanlarını, koyun çobanlarını geçip gitmiş. Onları geçtikten sonra az mı gitti, çok mu gitti bilinmez göğe ulaşan çok büyük bir ev görünmüş. Bu büyük eve bakmak mümkün değilmiş, çünkü ev altın gibi parlıyormuş. Kedi sayısız nöbetçiye sezdirmeden Aza-kaan’ın evine girmiş. Girdiğinde bakmış ki, Aza-kaan evde tekbaşına ve yemek yiyor. Kedi ona insan sesiyle konuşmuş: “Sen, kağanımız, işittiğime göre Tanrının öz kardeşiyimisin. Bu yüzden neye istersen ona dönüştüğünü duydum.” diye övmüş. Kedi onu övmeye devam etmiş: “Ben kediyim, sizin bu yeteneğinizi görmek isterim.” demiş. Böyle bir övgüyü Aza-kaan bu güne kadar hiç duymadığı için hemen bir arslana dönüşmüş, kedi korkmuş gibi yaparak saklanacak yer aramış. Ondan sonra Aza-kaan ata da, tavşana da dönüşmüş.

Sonra kedi: “Ben sizin fareye de dönüştüğünüzü duydum, bu kadar heybetli kağanımız nasıl olur da küçük bir fareye dönüşebilir.” demiş. Sonra kedi bakmış ki, Aza-kaan küçük bir fareye dönüşüp, yatağın üstüne çıkmış. Kedi fazla düşünmeden fareyi yakalayarak, başını koparıp yemiş. Sonra sahibini karşılamaya gitmiş. Sahibine varmadan önce aydan ve güneşten daha güzel bir kız görmüş. Bu kız hangi işi yaparsa yapsın eli görünmezmiş. Kedi bu kıza sahibi için dünürcü olmuş. Kızın babasına eğer kızını verirse başından büyük altın vereceğini söylemiş. Sonra kedi sahibinin yoluna çıkacakken, Aza-kaan’ın çalışanlarının yanına gitmiş: “Şimdi siz artık Aza-kaan’ın insanları değilsiniz, sizin kağanınız Oçı-Almas’tır. O şimdi çok güzel eşiyile birlikte geliyor, ona saygı gösterin “ deyip gitmiş. Kızını veren köylü damadıyla kızını görmek için Aza-kaan’ın görkemli evine gelmiş, damadının ne kadar zengin olduğunu görüp, kendini büyük bir tüccar yerine koymuş. Onlar orada yiyip, içip eğlenmişler, bir yılın nasıl geçtiğini anlamamışlar. Köylünün yoksul oğlu zengin olup, mutlu yaşamış.

EKİ KARINDAŞ

Purun-purun poltır, eki karındaş curtap cattır. Ulug karındaşı pay kiji, kijig karındaşı – cektu. Pir kün cepse-nalıp, caarımke körörö partırlar. Cektu karındaşınıñ adı toro poltır, pay karındaşınıñ adı – sevis, cardak poltır. Kijig karındaşı toro adını colgo turgussaltır, payı kelgen atka tegeni, toro at cugulgan caa ölpartır, attıñ ölpanı ta körviyin, andın arı pariytır.

Kijig karındaşı ölkan adınıñ terezini soyalıp, andın arı partır. Tün kirpardı, pir ayılga kirip konora surantır. Ayıl eezi ugde cok, canıs la kurtıya ugde poltır. Corıkşı kiji keve sırtına şıgalıp, castanelkelip uytaş kaktır. Tünde ol ayılga kaatıñ oynojı keltir, aañ kıyınca apşıya keltir. Kaat deze korıkkın caa oynojını potpiyle tüjeriytır.

Ayılınıñ eezi üyine kirele: “Keve sırtında kem uytap cit?” – tep surıytır. “Gorodko partın corıkşı!” – tep, kurtıya aytır. “Ol kijini azıradıñ ma?” – tep surande. “Cak, azıravam!” – tep, kurtıya aytır. Ayılınıñ eezi: “Pere tüş aş ciyektir!” – tiytir. Keve sırtında kiji terezini tudnalıp, tüşkeltir.

Aş ciyere oşorordo, tereni töjönal oşop altır. Üüş tere ıgırapıtın poltır. “po tere tug tep aytıt, uksar va?” – tep, ayılınıñ eelerindi surıytır. “tug tepcit?” – tep surıyırılarda. “Slerdiñ potpiylede körmös bar”, tepcit tiytir. “Anı şıgarara maa eki cüs salkovoy akşa perler!” – tiytir. “Ol körmösti şıgarara pir pedrek smala, bir castık kerek. Aañ potpiyledin şıkkını körkalzar, paşa cüs salkovoy pererzer” – tep aydala, potpiyleze tüjekaltır.

Potpiyle tüşparkep, anda oşoptın kijini: “seni puyun öltörörö, cöptöştilir, men seni körmös edip cazapkel mındın şıgaryen” – tiyerde, ol kiji cop poliytır. Anı smalala turkelip, sırtına castıktıñ tügini urkelip, takta pajındın şıgariytır. Ol kiji şıgalıp pariyerde, poyı kıyınca şıkelip, “körmösti kördör bö?” – tep surıytır. “Körgövis!” tep aytırlar.

Körmös körgön ujun paşa cüs salkovoy pertirler. Ol akşanı alalıp, tereni cüktenalp partın cerinza partır. Gorodko pazarga parıp tereni sadıytır. Tere ujun akşanı akala say akşa algan. Üyine keleverkelip, anezini ulug ulug karındaşınza peske alara icyit. “Peskeni cug edereyt?! – tep, uulı surıyarde. “Akşa kemniyereyt!” – teptir enezi. “kaydın aldı?”

- “Tere sadıp algan!” Ulug karındaşı körörö keltir. Körzö, şın la akşa köp poltır. Kijig karındaşı: “Pazarde tere kıyvat poltır baza, toro attıñ terezi ujun ñay oygo par-gan, sevis attıñ terezi kıyvatka parcit” – tiytir.

Ulug karındaşı adını öltöralkelip, terezini sadara partır. Attıñ terezini saat polviyin, eki şotpok savinga ornojalıp keltir. Cankel kijig karındaşına kıcantır.: “Men seni öltör salarım!” – tep. Kijig karındaşı eerde poyı uyıtıtan cerge anezini catırkelip, poyı aneziniñ cerine uytaş kaktır. Uluyı anı ofnoviyin, anezini öltörö şaapsan.

Kijig uulı avıs ekeltir cunara, avıs cunup saarnap

İKİ KARDEŞ

Çok çok eskiden iki kardeş yaşamış. Kardeşlerden büyüğü zengin, küçüğüyse yoksulmuş. Bir gün beraber panayıra gitmek için yola çıkmışlar. Yoksul kardeşin atı zayıf, zengininin atı semiz, tavlıymış. Küçük kardeş zayıf atını yola bırakmış, zengin biri gelirken ata çarpmış, zayıf at yıkılıp ölmüş, o atın öldüğüne bakmadan atını sürüp gitmiş.

Küçük kardeş ölen atının derisini soyup alarak, yoluna devam etmiş. Gece olunca bir eve varmış, yok-aklamak için izin istemiş. Ev sahibi erkek evde yoku-muş, yalnızca karısı evdeymiş. Yolcu sobanın üstüne çıkıp, atının derisine sarılıp uyumuş. Gece olunca eve kadının oynaşı gelmiş, peşinden kocası gelmiş. Kadın korkarak, oynaşını bodruma indirmiş. Ev sahibi eve girince: “ Sobanın üstünde kim uyuyor?” diye sor-muş. “Şehre giden bir yolcu!” diye eşi cevap vermiş. “Onu doyurdun mu?” diye sorduğunda, “Hayır, doyurmadım!” diye karısı cevap vermiş. Ev sahibi: “Beri gel, yemek yiyelim!” demiş. Sobanın üstündeki derisini tutarak inmiş. Yemek yemek için deriyi altına almış.

Ham deri hışırdamış. “Bu derinin ne dediğini duyuyor musunuz?” diye ev sahiplerine sormuş. “Ne diyor?” diye sormuşlar. “Sizin bodrumda şeytan var:” diyor demiş. “Onu çıkarmak için bana iki yüz ruble para verin.” demiş. “O şeytani çıkarmak için bir kova katranla bir yastık lâzım. Sonra bodrumdan çıkmanı gördüğünüzde bana yüz ruble daha verirsiniz.” diyerek bodruma inmiş. Bodruma inince oradakine: “ seni öldürmek için anlaştılar, ben seni şeytan kılığına sokup buradan çıkarayım.” dediğinde o kişi razı olmuş. Ona katran sürüp, sırtına da yastığın tüylerini yapıştırmak için çıkmış. Onu çıkarırken peşinden kendisi de bağırarak: “şeytani gördünüz mü?” diye sormuş. “Gördük!” demişler. Şeytani gördükleri için fazladan yüz ruble vermişler. O parasını alıp, derisini yük-lenerek yoluna devam etmiş.

Şehirde pazara gidip derisini satmış. Deri için aldığı parayı demir paraya çevirmiş. Evine gelip, anasını terazi getirmesi için büyük kardeşine gönder-miş. “Teraziyi ne yapacak?” diye oğlu sormuş. “Para tartacak!” demiş anası. “Nereden aldı?” “Deri satıp almış!” büyük kardeşi görmek için gelmiş. Bakmış ki, gerçekten de para çok.

Küçük kardeşi: “Pazarda deri kıymetliymiş, zayıf atın derisini iyi fiyata sattım, semiz atın derisi daha da kıymetli.” demiş.

Büyük kardeşi atını öldürüp, derisini satmaya git-miş. Fakat atın derisini satamamış, ancak iki sabun alıp gelmiş. Dönüp gelerek kardeşine kızmış: “Ben seni öldüreceğim!” demiş. Küçük kardeş kendi uyuduğu yere anasını yatırıp, kendisi de anasının yer-ine yatıp uyumuş. Büyüğü durumu anlamayıp, vurup anasını öldürmüştü. (başını kesmiş) Küçük oğlu anasını yıkamak için din adamı getirmiş, din adamı cenazeyi yıkayıp, dua

tenci, aneziniñ pañı üzöl pan. “men arkeleyge aydarım, meeñ anemniñ pañını üziyenzin” – tiyerde. “sen arkeleyge le aytpa, men saa üş cüs salkovoy akşa perem” – tiyerde. Aytpin toktopkal üş cüs salkovoy akşanı alaltır.

Andın kurtıyaştı kiyindirkelip, kolına pres tudundirkelip, şanakka oşoral gorodko paar catsa, udura kocoyımnar tuştap paan. Keltin attın alına şanaktı cılğada pererde, kurtıyaş şanaktın aaşpan. Kijig karındajı maaktap la şıkkın: “Meeñ anemni kocoyımnar öltöriyen men kaanga aydarım!” – tep. “Kaanga la aytpa, pis saa akşa pererivis”, - tep, aa köp akşa pergenir.

Ugge keleverkelip: “Kijiniñ edi kıyvag poltır, paza, anemni pazarga parıp matap kıyvatka sattım” – tiytir. “Ulug karındajı anezini öltörgön tep üş cıl pertirler. Uluyı üş cıl oşoviyip, can kelkep, kijig karındajını kapka salkelip, sugge saliytir. Kap kaptırkalerde, kijig karındajı: “Men kaan polvossım!” – tep, kaptın kıyğırıpır.

Ol tuştı koştıya kocoyım partın kiji ol tavıştı ugaltır. “Men kaan polorım” – tiyerde. “Meni kaptın şıgar!” tiytir. Poyınıñ orına kocoyımnı kapka sukkelip, sugge saliytir.

Poyı uge keleverkelip, akazına: “Sugge de salganın cakşı, adama pargam, adamda at köp poltır, nadama par cetken polzom, andın da köp polor ede, - (poyı deze kocoyımnıñ adına münsan), saa azıran attar matap köp poltır” – teptir. Anı ukkan ulug karındajı:

- Meni kapşeyle kapka sukkelip, sugge saliy” – tiytir. Kijig karındajı anı kapka salkelip: “Alıg polzon, ayde öl, karam polzon, ayde par!” – tep sugge saliytir. Poyı deze avır curtap cada pertir.
ŞÖÖK!

ALTIN PALTA

Purun eki argış eki cara agaş keestin poltır. Pir argıñı sug işile corton, ekinçizi – tagle corton poltır. Sug işile işke pirsı parteni, karajıl tuştap partır, karajılınıñ kıyını parteni, paltazı sugge tuşpan.

“Kalak-kalak, paltam sugge tüşpardı, eme kiji kaydet kiji polton, eme kaydet agaş kesten” – tep uglapteni, sugdın altın palta tudunsan kiji şıkkeltir. “señ paltañ po altın palta cuge, po paltanı al” – tiytir. “Cak, cak, meeñ paltam altın eves, tevir palta, meeñ le paltamı periy” – tiytir.

Sugdın çıkkan kiji sugge kaliykep, kümüş palta alşıga pertir. “Señ paltañ po cuge, ponı alzan, poñle agaş kezerin” – teptin poltır. “Cak, cak, meeñ paltam tevir palta, maa po palta kerek cok, meeñ paltam perler” – tiytir, agaş kesten kiji.

Sugdın şıkkın kiji pazak sugge kaliykep, tevir palta tudunal şıkkeltir. “Meeñ paltam po, meeñ tevir palta polgon, meeñ le paltam periy, ma andın öskö palta kerek cok” – tep, agaş kesten kiji ayttır.

Sugdın şıkkın kiji: “Sen kes kiji poltırızın, altın la kümüş paltalarını alvin, poyınıñ paltasını alsın” – teptir.

ederken başı yerinden kopmuş. “Benim anamın başını kopardın, ben gidip senin müdürüne şikâyet edeceğim.” demiş. (din adamı) “Sen benim müdürüme söyleme, ben sana üç yüz ruble vereyim.” demiş. Söylemekten vazgeçip üç yüz rubleyi almış.

Sonra yaşlı anasını giyindirip, eline bir bez parçası tutundurup, kızağa oturtup şehre giderken tüccarlara rastlamış. Karşidan gelen atlar kızağı devirdiğinde yaşlı kadının cesedi kızaktan düşmüş. Küçük kardeş bağırmağa başlamış: “Benim anamı tüccarlar öldürdü, kağana şikâyete gideceğim.” demiş. “Kağana söyleme, biz sana para veririz” diyerek çok para vermişler.

Eve gelip: “İnsan eti çok kıymetliymiş, yine pazara gidip anamı çok pahalıya sattım.” demiş. Büyük kardeşi anasını öldürdüğü için üç yıl hapse atılmışlar. Büyük kardeşi üç yıl sonra gelip, küçük kardeşini bir çuvala koyup suya atmış. Çuval suda akarken küçük kardeşi. “Ben kağan olmam!” diye, çuvaldan bağırılmış.

O zaman oradan geçen bir tüccar bu sesi duymuş. “Ben kağan olurum.” demiş. “Beni çuvaldan çıkar.” demiş. Kendi yerine tüccarı çuvala sokup, suya salmış. Kendisi eve gelip ağabeyine: “İyi ki beni suya saldın, (ölmüş) babamın yanına gittim, babamın çok atı varmış, dedemin yanına da gittim, onun da çok atı varmış, (kendisi ise tüccarın atına binmişmiş) senin için besledikleri atlar daha çokmuş” demiş.

Onu işiten büyük kardeşi: “Beni hemen çuvala sokup suya sal” demiş. Küçük kardeşi onu çuvala koyup: “Eğer sen aptalsan böyle öl, eğer sen cimriysen öbür dünyaya git!” deyip suya salmış.

Kendisi rahat, huzurlu yaşamış.

ŞÖÖK!

ALTIN BALTA

Eskiden, iki arkadaş varmış, ikisi iki ayrı yöne ağaç kesmeye gitmişler. Arkadaşlardan biri ırmağa, diğeri dağa gitmiş. Irmağa giden bir pınara rastlamış. Pınar boyunca giderken, baltası suya düşmüş. “Ah, ah, baltam suya düştü, şimdi ben ne yapacağım, nasıl ağaç keseceğim?” diye ağlarken, sudan elinde altın bir balta olan birisi çıkmış. “Senin baltan bu altın balta mı, eğer buysa bunu al.” demiş. “Yok, yok benim baltam altın değildi, demir baltaydı, benim baltamı ver.” demiş.

Sudan çıkan kişi tekrar suya dalıp, gümüş balta çıkarmış. “Senin baltan bu mu, bunu alıp ağaç kesebilirsin.” demiş. “Yok, yok benim baltam demir baltaydı, bu baltaya ihtiyacım yok, benim baltamı verin.” demiş ağaç kesen kişi.

Sudan çıkan kişi tekrar suya dalıp, elinde demir baltayla çıkmış. “Benim baltam bu, benim baltam demirdi, baltamı ver; benim başka baltaya ihtiyacım yok.” demiş ağaç kesen kişi. Sudan çıkan: “Sen dürüst biriymişsin, altın ve gümüş baltaları almayı kendi baltanı aldın.” demiş. “Ben senin baltanın yanında bu altın

“Men saa seeñ paltañnıñ sırtına altın la kümüş paltalarını sıylaptım” – tep, ol paltalarını periykep, suugza kaliydir.

Ol kiji ol paltalarını alıp, odınıñ ködörö kessalıp, eerde nantın poltır, nancatsa, ekinji argıjı tuştap pardı. Ol argıjına ködörö polgon nemeni cooktop perdi: “Puyun aynak corık poldı, tuyaka eki palta maa sıyladılır” – tep. Ekinji argıjı ugge nanıp, konalkep, erten erte tural işke partır. Parcatsa, karajıl tuştap pardı.

Karajılga paltazını şeliydi, poyı teze karajılınıñ carında közine tükürük cürtalkep, ıglaptın kiji polup: “Ödüg paltam, cakşı paltam sugge tüşpardı, eme kiji kaydet işteyten” – tep cooktontende, sugdın altın palta tudunsan kiji şikkeltir. “Po seen paltañ ma?”

“Po meeñ paltam poltır, ödüg odın kesten paltam poon po tujekan, po meeñ paltam poltır” – tedi. Ol kiji altın paltanı tudungan caa sugza kaliydi, altın palta kojo palta aşkeldi: “aysa pozi polcıt seeñ paltañ?” – tep suradı.

“Po altın palta meeñ, ödüg moon” – tiyt, ağaş kesten kiji. Sugdın şıkkın kiji: “Po paltalar seen emes, seeñ paltañ po cuge” – tep, sugzapaltalarını tudungan caa kaliydi, tevir palta tudunal şikkeldi. “Po palta seeñ, seeñ tevir palta poon” – teni.

Ağaş kesten kiji: “Po palta meeñ emes, meeñ paltam altın palta” – tiyt. Sugdın şıkkın kiji tevir paltanı periykep, altın la kümüş paltanı tudungan caa sugza kaliydi.

Ol kiji paltazını tudunal, ugliyı-sıktıyı naniydi.
ŞÖÖK!

İTPEŞ

Purun-purun poltır, apşıyak-kurtıyak kiji curtap catır. Uuulı la keli par poltır. Kelini ugge kirves, ene altap paspas, ene alına kelevende, aş pergende, ceval pariyten poltır. Kurtıyaş pir katap caatkan aştı kavırıp itpeş etsaltır, külge kööp saltır. Keli aş ciyere kele vererde, apşıya kurtıyanı: “Kevedin teertek şıgar” – tiytir. Kurtıya: “Piyt terezi kırgap, plee kavıyı tigere közim cetpin parar” – tep şıgarvin saltır. Kurtıya apşıyanı: “Sen şıgar” – tiytir. “Men palama alar-sogan edere kerek, közime kül kırparar” – tep, ukpin saltır.

Külde itpeş ugar polzo, apşıyak-kurtıyak plaştın, anı şıgartan kiji çok. Külde teertpek şıgalkep, kajıp parcadarda, taşkın turtın kelin pir sınak sındıraltır. İtpeş parcadarda as tuştap partır: “Kana parsın, itpeş?” – tep, suraptır. “Apşıyak la kurtıyak meni küldin şıgara ijenijip, plaştınırde, men kaaş partım” – tiytir. İtpeş astı: “Ara kör” – tiyerde, as teskeri aylaniyerde, itpeş anı ceviytir: piye kelniñ sındırğan cerindin aas şıkkın. Andık arı itpeş parcatsa, koyon tuştap partır. “kana parsın, itpeş?” – tep suraptır. Apşıyak-kurtıyak meni küldin şıgarara ijenijip plaştında, men kaaş paryem” – tiptir, İtpeş. “Arı kör!” – tiyerde, koyon cogro köriyeni,

ve gümüş baltaları da hediye ediyorum.” diyerek o baltaları da verip suya dalmış.

O insan o baltaları alıp, bolca odun kesip, yerine dönmüş. Dönerken, ikinci arkadaşına rastlamış. O arkadaşına başından geçenleri anlatmış: “Bugün yolculuğum ilginç geçti, durduk yere bana iki balta hediye ettiler.” demiş.

İkinci arkadaşı evine dönüp, geceleyip, sabah erken işe çıkmış. Giderken bir pınara rastlamış. Pınara baltasını atıp, kendisi de pınarın yanına oturup, yüzüne tükürüğünü sürüp ağlar gibi yapmış: “Keskin baltam suya düştü, şimdi ben nasıl çalışırım.” diye kendi kendine konuşurken, sudan elinde altın balta tutunan biri çıkmış. “Senin baltan bu mu?”

- “Benim baltam bu, keskin baltam bu, odun keseceğim baltam suya düştü, işte benim baltam bu.” demiş. O kişi altın baltayla birlikte suya dalmış. Gümüş baltayla çıkmış: “senin baltan bu muydu?” diye sormuş.

- “Bu altın balta, benim keskin baltam.” demiş ağaç kesen kişi. Sudan çıkan: “bu baltalar senin değil, senin baltan başka.” diye baltalarla birlikte suya dalmış, demir baltayı tutarak çıkmış. “senin baltan bu demir balta.” demiş. Ağaç kesen kişi:

- “Bu balta benim değil, benim baltam altındı.” demiş. Sudan çıkan kişi demir baltayı verip, altın ve gümüş baltalarla birlikte suya dalmış. O kişi baltasını alıp, ağlaya, sızlaya evine dönmüş.

ŞÖÖK!

İTPEŞ¹

Çok çok eskiden, bir ihtiyar karı koca yaşamış. Oğulları ve gelinleri de varmış. Gelin eve girmez, anasının önünden (saygısından) geçmez, eşiği adımlamazmış. Eşiğin önüne geldiğinde ona yemek vermişler. Yiyecek gitmiş. Yaşlı kadın bir gün itpeş yapıp, küle gömmüş. Gelini yemek yemeye geldiğinde, kocası karısına: “Ocağın ekmek çıkar.” demiş. Karısı: “Bitlerin derilerini işleyip aileme elbise yapmalıyım, ama gözlerim yeterince görmüyor.” deyip çıkarmamış. Kocasına: “Sen çıkar.” demiş. “Benim oğluma ok, yay yapmam gerek, gözümde kül kaçır.” deyip çıkarmak istememiş.

Küldeki itpeş duymuş ki, karı koca tartışıyor, onu çıkaracak kimse de yok. Küldeki ekmek çıkıp kaçmaya başladığında, dışarıdaki gelin bir parçasını koparmış. İtpeş giderken kakıma rastlamış. O: “Nereye gidiyorsun, itpeş?” diye sormuş. “Yaşlı karı koca beni külden çıkarmak için tartışırken kaçtım.” demiş. İtpeş kakıma: “Arkana bak!” demiş. Kakım arkasını dönünce itpeş onu yemiş: önceki gelinin yediği yer tekrar oluşmuş.

İtpeş oradan ileriye gidince tavşana rastlamış. “nereye gidiyorsun, itpeş?” diye sormuş. “Yaşlı karı koca beni külden çıkarmak için tartışırken kaçtım.” demiş. “Arkana bak!” demiş itpeş. Tavşan arkasına

İtpeş ceviytir.

Andın arı parcatsa, elik tuştap partır. “Kana parsın, itpeş?” – teptir elik. “Apşiyak-kurtiyak meni küldin şıgarara ijenijip, plaştınarı, men şıgal kajyem”. İtpeş elikti: “Arı kör!” tiyerde, elik teskeri aylan köryeni, elikti ceviytir. Andın arı parcatsa, mus tuştıytır, musta alar-sogan edal, palar oynotınır poltır. İtpeş alar-soganı tala-jalkep, sındırkep, şeliytir. Palarga ayttır: “men eme sekirerim” – tep. Palar: “Sekirve, sekirve, işiñ carılpartır, işindin as, koyon, elik şıgal mandaşkaltırlar. Palar aa katırıjıp, oynoptın poltır. İtpeş aa aktek polgon caala, mustı ayttır: “Mus, mus, küşsin me?” – tep. Mus ayttır: “küş polvin kaydayn!” – tep. “Küş poonde cugerek koyoşka örtö şaldırısın?” – teptir. “koyoş, koyoş, küşsin me?” – tiytir itpeş. “Küş polvin kaydayn!” – tiyt koyoş. Küş poonde cugerek tagniñ arazına töjönsin” – tiytir. “Tag, tag küşsin ma?” – tiytir itpeş. “küş polvin kaydayn!” – tiytir tag. “Andu ponde kayt küskejekke ötrö kastırısın?” – tiytir. “küsküjek, küsküjek küşsin ma?” – tiytir itpeş. “Künük kiji, künük kiji, küşsin ma?” – tiytir. “küş polvin kaydayn!” – teptir kiji. “Küş poñde, cugerek kün sayın adavaska (aze) cedirsın?” – teptir. “adavas, adavas, sen küşsin ma?” – tiyt itpeş. “Küş polvin kaydayn!” – tiyt adavas. “Küş poñde cugerek kün sayın kamga cöyletsin?” – tiyt itpeş. “Kam, kam, küşsin ma?” – tiytir itpeş. “Küş polvin kaydayn!” – tiyt kam. “küş poñde cugerek tüürniñ argazına cöjözün?” – tiyt. “tüür, tüür, küşsin ma?” – tiyt itpeş. “Küş polvin kaydayn!” – tedi tüür. “Küş poñde cugerek kün sayın orvo tokpoktotsın?! – tiyt. “Orvo, orvo küşsin ma?” – tep, itpeş suranı, orvo, “oyut, oyut” – tep, kolını tövörtin ködörüp öre celveni, itpeş tooskan.

ŞÖÖK!

AK-PÖS-KUURÇIN

Burun-burun, ozo-ozo Ak-Pös Kuurçın Ak-Kaan uulı la Erke-Möndü tayızı curtagan. Bir katap Ak-Pös-Kuurçın Karatu-Kaanniñ kızını alarga barıp cet. Ak-Pös-Kuurçın atka münördö künniñ alında bulut kojo ajar, kojo çagar. Anası kojonnañ: “Oyok yerde otuz katpar börü bar. Pargan yoluñ bar bolor, boyuñ yok bolor, ol oyokto Karatı-Kaanniñ börüzi seni cip salar. Karatu-Kaanniñ kızı alba”, - diyt. Ak-Pös-Kuurçın Ak-Kaan uulı aydıp cet: “Meniñ adım Ak-Pös at Karatu-Kaanniñ börüzi kolı la çapkılay berer, eki pudı la tepkilep salar. Karatu-Kaanniñ börüzi ölör. Avamdiñ suraan katit alvança, kalbasım alarım”, - diydi. Anası baza kojoñnop ayttı: “kırniñ argasında altan katpar ayu bar. Sen, balam, coluñ bar bolor, boyuñ yok bolor. Karatu-Kaanniñ ayuzı seni yep salar. Karatu-Kaanniñ kızı alba” – diyt. Ayderde, Ak-Pös-Kuurçın, Ak-kaan uulı baza aydıp cet: “Erke-möndü tayımnıñ karış kulaktuu kaltar attı alın kolıla çapkılay salar, eki pudı la tepkilep salar. Altan kat

bakınca itpeş onu da yemiş. Oradan ileri giderken karaca rastlamış: “nereye gidiyorsun, itpeş?” demiş karaca. . “Yaşlı karı koca beni külden çıkarmak için tartışırken kaçtım.” demiş. İtpeş karacaya: “Arkana bak!” demiş. Karaca arkasına bakarken, itpeş onu da yemiş. Oradan ileri giderken buza rastlamış, çocuklar buzdan ok yapmış oynuyormuş. İtpeş okları alıp, kırıp atmış. Çocuklara: “Ben şimdi sıçrayacağım.” demiş. Çocuklar: “Sıçrama, sıçrama, karnın yarıdır.” demişler. İtpeş sıçrayınca karnı yarılmış. İçinden kakım, tavşan, karaca çıkıp koşmuşlar. Çocuklar kahkahalarla güliüp, oynamaya devam etmişler. İtpeş beklemeden konuşmuş: “buz, buz güçlü müsün?” Buz şöyle demiş: “Güçlüyüm elbette!” “Güçlüysen niçin güneşte eriyorsun?” demiş. “Güneş, güneş güçlü müsün?” demiş itpeş. “Güçlüyüm elbette!” demiş güneş. “Güçlüysen niçin dağın arkasına saklanıyorsun?” demiş. “Dağ, dağ güçlü müsün?” demiş itpeş. “Güçlüyüm elbette!” demiş dağ. “Güçlüysen niçin tarla faresine kendini kazdırıyorsun?” demiş. “tarla faresi, tarla faresi güçlü müsün?” demiş itpeş. “Güçlüyüm elbette!” demiş tarla faresi, “Güçlüysen niçin insana yakalanıp, kendini bağlatıyorsun?” demiş itpeş. “İnsan insan güçlü müsün?” demiş. “Güçlüyüm elbette!” demiş insan. Güçlüysen niçin her gün şeytana kanıyorsun?” demiş. “Şeytan şeytan güçlü müsün?” demiş itpeş. “Güçlüyüm elbette!” demiş şeytan. “Güçlüysen niçin her gün kam seni yeniyor?” demiş itpeş. “kam kam güçlü müsün?” demiş itpeş. “Güçlüyüm elbette!” demiş kam. “Güçlüysen niçin tünürünün arkasına saklanıyorsun?” demiş. “Tünür tünür güçlü müsün?” demiş itpeş. “Güçlüyüm elbette!” demiş tünür. “Güçlüysen niçin her gün tokmak seni dövüyor?” demiş. “tokmak tokmak güçlü müsün?” diye sormuş itpeş. Tokmak: “oyut, oyut” diye elini yukarı kaldırıp vurunca, itpeş parçalanmış.

ŞÖÖK!

AK-PÖS-KUURÇIN

Çok çok öncelerde, eski zamanlarda Ak-Kaan'ın oğlu Ak-Pös-Kuurçın ve onun dayısı Erke-Möndü yaşamış. Bir defasında Ak-Pös-Kuurçın Karatı-Kaan'ın kızını kendine eş almak için yola çıkmış. Ak-Pös-Kuurçın atına binerken bulut güneşin önüne bir giriyor, bir çıkıyormuş. Anası şöyle demiş: “düşmanın yurdunda otuz arık kurt var. Gittiğin yolun kalır, ama sen yok olursun. Düşman Karatı-Kaan'ın kurdu seni parçalar. Karatı-Kaan'ın kızını alma.” Ak-Pös-Kuurçın ona şöyle cevap vermiş: “Benim kır atım Karatı-Kaan'ın kurtlarını ön ayaklarıyla ezip, arka ayaklarıyla teper. Karatı-Kaan'ın kurdu ölür. O kızı alıp, evlenmeyince rahat yaşamam.” demiş. Anası tekrar şöyle demiş: “Kırın arkasında altmış arık ayı var. Sen, yavrım, gittiğin yolun kalır, sen ölürsün. Karatı-Kaan'ın ayısı seni yer. Karatı-Kaan'ın kızını alma.” demiş. O zaman Ak-Kaan'ın oğlu Ak-Pös-Kuurçın tekrar cevap vermiş: “Erke-Möndü dayımın karış kulaklı atı ön ayaklarıyla

par ayu ölör, - diydi.- avamdiñ suraan sırgalcıyım Karatu-Kaanniñ kızı albança kalbazım, - diydi, - er kiji törödim, nañıs katap törödim. Adamdiñ suraan sırgalcım albança kalbasım”. Anda, polda anası kojoñdoy cet: “Yeti teñeriniñ tözindö kötörsin manaldı. Anda nañıs paratka yeten yetti baştuu nañıs Celbeen curtap cat. Sen, balam, coluñ bar bolor, boyuñ yok bolor. Ol cetten cetti baştuu Celbeen seni cep salar. Karatu-Kaanniñ kızı alba”, - diydi. Ak-Pös-Kuurçın Ak-Kaan uulu: “Erke-möndü tayım bülör, - diydi. Atam suraan sırgalcım albança kalbasım, - diydi, - yortım bararım” —diydi. Erke-Möndü tayızı karap cet. “Ak-Pös-Kuurçın parar bolzo bulut yok bolor”, - diydi. Üç cıldañ kiyninde bulut yok boldı.

Ak-Pös-Kuurçın Erke-möndüge kelip, Erke-Möndü tayızı katışkan, koolodı, ezendeşti. “Ne kerek saadatıñ?” – dep. Oyok yerde otuz börü at, Ak-Pöstiñ adı alın kolu la arga budu la tekpiley, çakpılay olturup saldı. Arga yerde altan ayu Erke-möndü tayısınıñ karış kulaktu kaltar at ayudı alıp kolu la çakpıladı, arga budu tepkiledi, kötörüp öltürüp saldı boş. Emdi bar cet, koolondop, koñguldatıp, erbektejjip. Yetten yetti baştuu Celbegendi yetken. Emdi kutalajıp arakı la kutalap içer bolzo, Celbeen bararga yetten yetti bedrek arakı içip saldı. Emdi Karatu-Kaanniñ ejigüne kelip sırgalcını kördi, suradı: “Baralı”, - diydi. Sırgalcın altın tana tutunala Ay-Kaan suranıp cet: “Barayın ba?” – dedi. Kübüş tana tutuna la Kün-Kaandiñ surandı: “Barayın ba?” – dedi. Kün-Kaan aytkan: “Üç konok öto berdi, barsın, - diydi. Ak-Kaanniñ uulu Ak-Pös-Kuurçın sırgalcına keltiri. Men barıp, cedim, biçikti çiyip ket”. Avası, Karatu-Kaan yetti yılga yıktap, yeti saldat, yeti temir tokpoktu Karatu-Kaani yeti temir tokpok bila tokpoktop cet. Karatu-Kaan arap-arap oyondı, ebeş le oyondı. Beş tokpok sındı. Karatu-Kaan: “Uh, - diydi, - kaytı?” – diydi. “Kızıñ yerge bardı, Ak-Pös-Kuurçına”. Karatu-Kaan atka münöv aldı, ödük cok, ton cok, eer cok, yaydak kızınıñ kiyninça mañdadıp bargan. Yetten yetti baştuu karuulu Celbegen arakı içe le Ak-Pös-Kuurçına paradkadı açap salgan. Ak-Pös-Kuurçın Karatu-Kaanniñ kızını albart.

Karatu-Kaan Celbegenge keldi. Karatu-Kaan Celbegendi kamçı la sokulup cet: “Kızım kayda?” – cet. Ayderde Celbegen kojoñnop ayt cet: “Sen Ak-Kaanniñ arakı içkensıñ, kamduu algansıñ. Ak-Pös-Kuurçın Ak-Kaanniñ uulu Erke-möndü tayısı la seniñ kızınıñı alpardı”. Celbegeni Karatu-Kaan kamçı la sovup cet. Celbegen emi çovuldadı Karatu-Kaanga. Yeti bajı aydıp cet: “Karatu-Kaandı üzö tartayın”, - dep. Yeten bajı: “Tiştebezim”, - deyt. Bir çötpök, etin cey sala la Karatu-Kaan emi uulap cet: “Ye, kızım barzın, men nanayım”, - diydi. Celbegen ciirge sanıştuu. Yeti baş: “Yiirim”, - dep, yetten baş: “yebes”, - diydi. Karatu-Kaan boyı kunukkan, uulaan: “Emi nanayım”, - dep cet. Eer cok, ödük cok, calıyak, calaaç nanıp kalgan. Emdi Ak-Pös-Kuurçın ayılına kelip sırgalcını alıp keldi. Anası şirüü toyını toylodı. Togus yılga toy boldı. Tayga oşkoş et boldı. Emi curtay cet. Bojodi.

ezip, arka ayaklarıyla teper. Altmış ayı ölür. Er olarak doğmuşum bir kere, kismetim karatu-Kaan’ın kızını almayınca rahat yaşayamam.” demiş. O zaman anası tekrar yoluna çıkar: “Yedi kat göğün göğün altında her şey çevrili. Orada bir kapının arkasında yetmiş yedi başlı Celbegen yaşıyor. Sen, yavrum, gittiğin yolun kalır, ama sen ölürsün. O yedi başlı Celbegen seni yer. Karatu-Kaan’ın kızını alma.” Ak-Kaan’ın oğlu Ak-Pös-Kuurçın şöyle cevap vermiş: “Dayım Erke-Möndü bilir, kismetimdeki kızı almadan rahat yaşayamam. Ben gideceğim.” demiş. Dayısı Erke-Möndü onu bekliyormuş. “Ak-Pös-Kuurçın geldiğinde bulutlar yok olur.” demiş. Üç yıl sonra bulutlar yok olmuş.

Ak-Pös-Kuurçın Erke-Möndü’ye gelmiş. Dayısı Erke-Möndü ona karşı gelip, selâmlaşp, sohbet etmişler. Dayısı: “Niye geç kaldın?” diye sormuş. Ak-Pös’ün atı düşman yerindeki kurdı ön ayaklarıyla ezip, arka ayaklarıyla tepikleyip öldürmüş. Orada Erke-Möndü’nün karış kulaklı atı da ön ayaklarıyla ezip, arka ayaklarıyla tepip, yukarı kaldırarak altmış ayı öldürüp, fırlatıp atmış. Sonra onlar şarkı söyleyip, neşe içinde sohbet edip yol almışlar. Onlar yetmiş yedi başlı Celbegen’e ulaşmışlar. Onlar selâmlaşp, içki içmeye başlamışlar. Celbegen yetmiş yedi kova içki içmiş. Sonra onlar Karatu-Kaan’ın kapısına gelmişler, sözlüsünü görüp sormuş: “Gidelim!” demiş. Sözlüsü altın düğmeyi alıp, Ay-Kaan’a sormuş: “Gideyim mi?” demiş. Gümüş düğmeyi alıp, Kün-Kaan’a sormuş: “Gideyim mi?” demiş. Kün-Kaan cevap vermiş: “Üç gün geçtikten sonra git.” demiş. Ak-Kaan’ın oğlu Ak-Pös-Kuurçın sözlüsünün yanına gelip, ben gidiyorum, mektup yaz.” demiş. Karatu-Kaan yedi yıllık uykudaymış, yedi askeri demir tokmakla vurarak onu ancak uyandırmışlar. Karatu-Kaan uyanıp biraz kendine gelmiş. Beş tokmak kırılmış. “Uh! Ne oldu?” demiş. “Kızın Ak-Pös-Kuurçın’a varıp onun yurduna gitti.” demişler. Karatu-Kaan atına binmiş, ayağında ayakkabısı, üstünde elbisesi yokmuş, atını eyerlemeden kızının peşinden gitmiş. Yetmiş yedi başlı bekçisi Celbegen içki içip kapıyı Ak-Pös-Kuurçın’a açmış. Ak-Pös-Kuurçın Karatu-Kaan’ın kızını götürmüş.

Karatu-Kaan Celbegen’in yanına gelmiş. Karatu-Kaan Celbegen’e kamçıyla vurup: “Kızım nerede?” demiş. O zaman Celbegen şöyle cevap vermiş: “Sen Ak-Kaan’ın içkisini içip, kürkünü aldın. Ak-Kaan’ın oğlu Ak-Pös-Kuurçın’la dayısı Erke-Möndü de senin kızını götürdü.” Karatu-Kaan Celbegen’i kamçılammış. Celbegen Karatu-Kaan’a öfkelenmiş. Yedi başı şöyle demiş: “Ben Karatu-Kaan’ı parçalayayım.” Yetmiş kafası: “Ben parçalamam.” demiş. Celbegen Karatu-Kaan’ın bir parça etini parçalayıp yiyince, Karatu-Kaan bağurmuş: “Eh, kızım gitmişse gitsin, ben de döneyim.” demiş. Eyersiz, ayakkabısız, çıplak, yalın ayak hâlde geri dönmüş. Ak-Pös-Kuurçın evine dönmüş, sözlüsünü de getirmiş. Anası dillere destan düğün yapmış. Düğün dokuz yıl boyunca sürmüş. Dağ gibi et yığılmış. Çok sert içkiler sunulmuş. Şimdi onlar yaşıyorlar. Bitti.

ÖSKÜS-UUL

Ozogu çakta altı kula attu Ösküs-Uul curtadı. Mal yok coktuu bolgon, baylarga iştep yürdi. Eş neme bolbodı. sanandı: “Boyı işterge kol lo kıra çakpan”. Emi altı uulu Karatıkaan bolgon. Ösküs-Uul Karatıkaanga bargan. Karatıkaanga keldi. Karatıkaan Ösküs-Uuldu körgön. Körö lö kattuu kalan saldı. Karatıgaan ayttı: “Atıñ per, - diyt, - katiñ per, - diyt, - meniñ altı uulumda katıt çok”, - diydi. Ösküs-Uul ıyladı, katına kele le aytkan: “Altı uulu karatıgan seni alarga cat, mendin tutup apararga cat, boyımnı ijine calçı eterge cat. Aytarda katıt aytkan (katıñın atı – Tülkünök): “Keç erbekteş, ol tört katap bargaan eder”, - dedi. Ösküs-Uul keçken Karatıgaana erbekteyip bargaan etti. Ösküs-Uul: “Bargaan neniñ eter”, - dedi. Karatıgaan aytkan: “Argada ayuu bar, kança yaştuu çike aytıp Per, çike aytıp perzeñ katiñ boyıñ alarsıñ”.

Ösküs-Uul nandı, katına kelip ayttı: “Karatıkaan aytkan – ayuñıñ yajı toolop per diyt”. Katıt altan naaday etken, elekke öçörtti, anıñ sooñda katıt erine berdi. Eri Ösküs-Uul apartı argada ayuuga. Ayuñın eçenine saldı. Saktap öçörtti. Ayuu çıktı, elekti naaday körti, ayuu ayttı: “men altan eki yaştuu boltım, munduu ulus, körgön yok”, antañ ayuu sala verdi. Ösküs-Uul nandı, karatıkaanga kelti, ayttı: “Ayuu altan eki yaştuu”, - dedi. “Çin, - dedi Karatıgaan, boyunñın katiñ boyuñ al”. Karatıkaanñ uulu Kara-Mökö ayttı: “Yok, baza bargaan eder, - diyt, ye baza bargaan bar, - diyt, - seni keçip pertiiribis tavarıbis, - diyt, - taap bolbosuus katiñ seniñ bolor, - diyt, - taap alsabıs katiñ bistiñ bolor” – diyt. Aytarda Ösküs-Uul : “ye bolsın” – dedi. Ösküs-Uul nandı, nanıp katına kelti, katına ayttı: “Karatıgaan yeni pertiirgeyt men köjönörgöyt kayda men köjönörüm?” Katıt aytkan: “Meniñ kıynıma öçör, men pajım tarak la tarerim”. Katıñın kıynına öçördi. Karatıkaan kelti üç uulu la. Kelip petiredi. Tülkünök katıt taraktı aldı, ejikke taştadı. Ösküs-Uul tarak polup cada aldı. Tabın saldı taap boluyın saltı. Kıynında Ösküs-Uul ayttı: “Men munda turum”, - dedi. Aytarda karatıkaan ayttı: “Eki bargaan sen aldıñ”, - dedi. Ösküs-Uul ala la yana berdi. Karatıkaan ayttı: “Emti baza bargaan bar, - diyt, - kel” – diyt.

Ösküs-Uul Karatıkaanga bardı. Karatıkaan ayttı: “Ye baza bargaan eder, - diyt, - argada kança ağıç bar, - diyt, - toolosın, - diyt, - kırdı kança ağıç bar, - diyt, - toolosın”, - diyt. Ösküs-Uul: “Ye toolıyır”, - diyt. Katı ayttı: “Cılu ton kiy”, deyt, ayakka tustuu kulur bulgattı, erine perdi. “Bar, - diyt, argada koyonñın orogına muni ağıçka sürt, öçör, anta saa aydar”, - diyt. Pardı, taptı arkada orok koyonnuñ orogına, ağıçka sürtti, öçörtti. Koyon kelti, yeni yeep ala la ayttı: “Argada altan ağıç, kırdı segizen ağıç, serekte segizen ağıç, - diyt, - oydukta otız ağıç, - diyt, - munuu tattuu cegenim çok”, - diyt.

ÖSKÜS-UUL

Eski çağda altı kula atlı Ösküs-Uul yaşarmış. Hayvanı yokmuş, zenginlere çalışıyormuş. Hiçbir şeyi yokmuş. Elleriyle tarla sürdüğünü düşünmüş. Aynı zamanda altı oğullu bir Karatıkaan varmış. Ösküs-Uul Karatıkaan’a gitmiş. Karatıkaan Ösküs-Uul’a bakmış. Bakınca ondan çok fazla vergi istemiş. Karatıkaan: “Atını ver, kadını ver, altı oğluma kadın yok.” demiş. Ösküs-Uul ağlayarak gelip olanları karısına anlatmış: “Altı oğullu Karatıgan seni almak istiyor, beni kendisine ırgat yapmak istiyor.” Karısı (karısının adı Tülkünök’miş): “Git, konuş ondan dört yarışma yapmak iste.” demiş. Ösküs-Uul Karatıgaan’a gidip yarışma yapmak istediğini söylemiş. Ösküs-Uul: “Nasil yarışma yapalım?” demiş. Karatıgaan: “Ormanda ayı var, kaç yaşında olduğunu doğru söyle, bilersen karın sende kalır.” demiş.

Ösküs-Uul dönüp olanları karısına anlatmış: “Karatıkaan ayının yaşını bilmemi istedi.” Karısı altmış kukla bebek yapmış, hepsini eleğe koyup kocasına vermiş. Kocası Ösküs-Uul’u ayıya göndermiş. Ayının inine göndermiş. Oturup beklemiş. Ayı karşısına çıkmış, kukla bebekli eleği görüp: “Ben altmış iki yaşındayım, böyle bir halkı hiçbir zaman, hiçbir yerde görmedim.” deyip sonra ayı gitmiş. Ösküs-Uul dönüp karatıkaan’a: “Ayı altmış iki yaşında.” demiş. Karatıkaan: “Doğru, bildin, karın sende kalsın.” demiş. Karatıkaan’ın oğlu Kara-Mökö: “Olmaz, yeni bir yarışma yapacağız, sen gizleneceksin, biz de seni arayacağız, seni bulamazsak karın sende kalır, bulursak karın bizim olur.” demiş. Ösküs-Uul: “Eh, olsun.” demiş. Ösküs-Uul dönmüş, dönüp karısına gelmiş, karısına: “Ben saklanacağım Karatıkaan da beni arayacak, ben nereye saklanayım?” demiş. Kadın şöyle demiş: “Benim arkama geç, ben başımı tarakla tarayacağım.” Kadının arkasına geçmiş. Karatıkaan üç oğluyla gelmiş. Gelip aramaya başlamış. Karısı Tülkünök tarağı alıp, kapıya fırlatmış. Ösküs-Uul tarağa dönüşmüş. Onu balamamışlar. Ösküs-Uul: “ben buradayım.” demiş. Sonra Karatıkaan: “İki yarışı da sen kazandın.” demiş. Ösküs-Uul yarışı kazanıp eski haline dönmüş. Karatıkaan: “Şimdi bir yarış daha var, gel.” demiş.

Ösküs-Uul Karatıkaan’a gitmiş. Karatıkaan: “Evet bir yarış daha yapacağız, ormanda kaç ağaç var, say. Kırdı kaç ağaç var, say.” demiş. Ösküs-Uul: “Eh, sayayım.” demiş dönüp karısının yanına gelmiş. Karısının yanına gelip ağlamış: “Şimdi ben (kırdaki ağaçları) nasıl sayacağım.” demiş. Karısı: “Sıcak tutacak elbise giy.” demiş, tabağa tuzla unu karıştırıp kocasına vermiş. “Git ve bunu ormandaki ağaçlarla tavşanın kapanına sür, o sana gerekenleri söyler.” demiş. Gidip ormanda tavşanın kapanını bulmuş, ağaçlara ve kapana sürüp oturmuş. Tavşan gelmiş bunları yedikten sonra şöyle demiş: “Ormanda altmış ağaç, kırdı seksen ağaç, unutma seksen ağaç, çukurda otuz

Koyon pardi, Ösküs-Uul Karatıkaanga kelip ayttı: “Argada altan, kırdada segizen, sergekke segizen. Oydukta otuz ağıç bar”. Karatıkaan: “Çın” – diyt. Ösküs-Uul naandı. Karatıkaan ertende ayttı: “Baza bargaan eder”, -diyt. Ösküs-Uul kelip: “Ye”, - diyt. Karatıkaan: “Meniñ uulumnı pedireer, - diyt, -meniñ uulum köjönör”, - diyt. Ösküs-Uul petireerge keldi. Otuñ bajında üç kayıñ öskön. Ösküs-Uul üç kayıñnı pıçak la – cakşı tos- tep, cardı. “Yok, kalak, içim-bağrı yarba, -diyt,- boyıñnıñ katıñnı boyıñ al”, - diyt. Emti Karatıkaan ayttı: “Törtinçi bargaan: Erlikke peregen eki kara attı ekelip Per”, - diyt. Ösküs-Uul: “Ye”, - dedi, nandı, katına kelip ıyladı. Tülgünök katıt: “Parar” – dedi. Kızıl yip uçuk perdi, ak arçuul berdi, yereñ attı eertedi. Ol bartı, Erlikke yetken. “Ne kerek keltiñ?”, - deyt erlik. “Karatıkaan iygen, - diyt, - eki kara at bar, - deyt, - berzin”, - diyt. Erlik tutup perdi. Ösküs-Uul Karatıkaanga kelti. Ekelerde Karatıkaan ıyladı: “Ye oyuna apar, - diyt, katıñ malıñ kerek cok”, - diyt. Ösküs-Uul attı Karatıkaanñ ejüüne açıtkan, aylına nandı. Nanıp kelze, katı cok. Yeti baştuu Celbegen yağlap alıp pargan. Altı kün yatkan yetinçi günde taşkın çıktı, bastı. Karatıkaanñ yurtına keçire kirti. Karatıkaan yok boltır. Erlik kötüre al bargan. Aytarda Ösküs-Uul atı eertedi keçip körti. Aygırluu mal yada kaldı. Kötönünek kötüre kavırdı. Maldañ köp mal boldı. Baylardıñ malı cuktular kolına kirdi. Cuktular ilejip ol maldı aldı. Emdi Celbegen Ösküs-Uulñ katını apargan. Emdi Ösküs-Uul kiyninçe par cet. “Ye cuu bolor, ölör, özör be”, - diyt. Ösküs-Uul yuulaşırga bardı. Yetip yeti baştuu Celbegenni kesti. Keen yaraş katını oydo kolına aldı. Celbegenniñ yeti iyüzin maldı coktuu tastarakaylar kabırdı. Maldı aydadı, ozodoñ on artık yattı. Baylarnıñ malı cuktular aldı, yakşı paylap yada verdi.

ağaç var, böyle lezzetli bir şey yemedim.” demiş. Tavşan gitmiş, Ösküs-Ool gelip Karatıkaan’a söylemiş: “Ormanda altmış, kırdada seksen, unutma seksen, çukurda otuz ağaç var.” Karatıkaan: “Doğru.” demiş. “Tekrar yarış yapacağız.” demiş. Ösküs-Uul: “Tamam.” demiş. Karatıkaan: “Benim oğlum saklanacak, sen onu bulacaksın.” demiş. Ösküs-Uul aramaya gelmiş. Ocağın yanında üç kayın büyümüş. Ösküs-Uul üç kayını iyi kabukları var deyip bıçakla kesmiş. “Hayır,âh, bağrıma kesme, eşiñ sende kalsın.” demiş. Üç yarışı da kazanmış. Karatıkaan dördüncü yarışı söylemiş. “Dördüncü yarış: Erlik’e verdiğim iki kara atı geri getir.” demiş. Ösküs-Uul “Kabul.” deyip evine dönmüş, ağlayarak karısına gelmiş. Eşi Tülgünök: “Git.” demiş. Kızıl ip vermiş, ak bez vermiş, kızıl atı eyerlemiş. O gidip Erlik’e ulaşmış. “Niçin geldin?” demiş Erlik. “Karatıkaan gönderdi, iki kara at var, alıp gel, dedi.” demiş. Erlik tutup vermiş. Ösküs-Uul Karatıkaan’a gelmiş. Getirdiğinde Karatıkaan ağlamış: “Eh, geri yurduna git, eşine de, malına da gerek yok.” demiş. Ösküs-Uul atı Karatıkaan’ın kapısına bağlayıp evine dönmüş. Dönüp geldiğinde eşi evde yokmuş. Yedi başlı Celbegen alıp götürmüş. Altı gün yatmış, yedinci gün evden çıkıp yürümüş. Karatıkaan’ın yurduna kadar gelmiş. Karatıkaan yokmuş. Onu Erlik alıp götürmüş. Sonunda Ösküs-uul atı eyerleyip gitmiş. Aygırlı at sürüsü kalmış, onların hepsini Kötönünek sürmüş. Hayvanlar çoğalmış. Zenginlerin malı yoksullara geçmiş. Yoksullar o malı paylaşmış. Ösküs-Uul eşini kaçıran Celbegen’in peşinden gitmiş. “Eh, savaş olacak, ölecek misiniz, kalacak mısınız?” demiş. Yedi başlı Celbegen’i kesmiş. Güzel eşini tekrar geri almış. Celbegen’in yedi yüz malını yoksul tastarakay sürmüş. Hayvanı otlatıp on kat çoğaltmışlar. Zenginlerin malını yoksullar almış, güzel, rahat yaşamışlar.